

Leefbaarheid en veiligheid op het platteland

Eindrapportage

Emre Can, Ruud Dorenbos, Romay Evers, Razia Ghauharali

Uitgave

Platform31
Den Haag, juni 2022

Auteurs: Emre Can, Ruud Dorenbos, Romay Evers, Razia Ghauharali
Redactie: Platform31

Platform31

Kennis- en netwerkorganisatie Platform31 ziet de trends in stad en regio. We verbinden beleid, praktijk en wetenschap rondom actuele vraagstukken en komen tot een aanpak waarmee bestuurders, beleidsmakers en uitvoerders direct aan de slag kunnen. De oplossingen houden we niet voor onszelf: iedereen profiteert mee van de resultaten.

Postbus 30833, 2500 GV Den Haag
www.platform31.nl

Hoewel grote zorgvuldigheid is betracht bij het samenstellen van dit rapport, aanvaarden Platform31 en de betrokkenen geen enkele aansprakelijkheid uit welke hoofde dan ook voor het gebruik van de in deze publicatie vermelde gegevens. Alles uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar worden gemaakt mits de bron wordt vermeld.

Inhoudsopgave

Inleiding	4
1 Inzichten uit de literatuur	6
1.1 Definities	6
1.2 Factoren die de leefbaarheid beïnvloeden in landelijk gebied	15
2 De Leefbaarometer 2.0	22
2.1 In hoofdlijnen	22
2.2 Niveau van leefbaarheid	23
2.3 Dimensies en indicatoren	24
2.4 Resultaten Leefbaarometer op dorpsniveau	25
2.5 Selectie dorpen	33
3 Dorpsbeschrijvingen	34
3.1 Eerde – gemeente Meijerijstad (Noord-Brabant)	34
3.2 Siebengewald – gemeente Bergen (Limburg)	36
3.3 Sint Hubert – gemeente Land van Cuijk (Noord-Brabant)	38
3.4 Zoeterwoude-dorp – gemeente Zoeterwoude (Zuid-Holland)	40
3.5 Laren – gemeente Lochem (Gelderland)	42
3.6 Achterberg – gemeente Rhenen (Utrecht)	44
3.7 Drogeham – gemeente Achtkarspelen (Friesland)	46
3.8 Beerta – gemeente Oldambt (Groningen)	48
3.9 Biervliet – gemeente Terneuzen (Zeeland)	50
3.10 Daarle – gemeente Hellendoorn (Overijssel)	52
4 Bevindingen en aandachtspunten voor beleid	55
4.1 Bevindingen	55
4.2 Aandachtspunten voor beleid	61
Literatuurlijst	66
Bijlage 1 Betrokken partijen	68
Bijlage 2 Voorbeeld: Doorsnijding van postcodes, gemeenten en plaatsen	69

Inleiding

De laatste jaren is er sprake van een hernieuwde aandacht voor leefbaarheids- en veiligheidsvraagstukken in kwetsbare gebieden, waarbij de focus ligt op het in samenhang en integraal aanpakken van de opgaven.¹ De aandacht gaat voornamelijk uit naar kwetsbare wijken en buurten in (groot)stedelijke gebieden. Het merendeel van de Nederlandse gemeenten bevindt zich echter in matig stedelijk tot ruraal gebied, ook wel landelijk gebied genoemd.² Ook deze gebieden kampen met verschillende opgaven op het gebied van leefbaarheid en veiligheid. Dit onderzoek richt zich op landelijke gebieden. Het voornaamste doel van het onderzoek is het in kaart brengen van leefbaarheids- en veiligheidsvraagstukken die zich daar afspelen.

Leefbaarheidsvraagstukken in het landelijk gebied hebben vaak betrekking op verschraling van voorzieningen (onderwijs, zorg, publieke diensten, winkels, openbaar vervoer), achterstallig onderhoud en dreiging van leegstand (vastgoedmarkt). Een relatief nieuw vraagstuk in het landelijk gebied is de toename van (ondermijnende) criminaliteit. Gemeenten in het landelijk gebied kunnen door (een combinatie van) een kwetsbare economie, grensligging, goedkoop (bedrijfs-)vastgoed en een concentratie van kwetsbare personen en groepen vatbaar zijn voor ondermijnende criminaliteit.³ Recent onderzoek door de Inspectie Justitie en Veiligheid laat aansluitend zien dat de politie de greep op wijken en dorpen kwijtraakt.⁴ Met name in het landelijk gebied wordt de politie overvraagd en komt niet goed toe aan tijdige signalering van plaatselijke problematiek en het delen van informatie daarover.⁵

4 Elke gemeente in het landelijk gebied kent ze wel: dorpen die in relatief grote mate kampen met genoemde problemen rond wonen, werken, zorg en veiligheid. In *De dorpenmonitor* bijvoorbeeld concludeerde het Sociaal en Cultureel Planbureau dat dit vaker het geval is in afgelegen dorpen.⁶ Zo daalde bijvoorbeeld sinds 2002 de sociaaleconomische status in de afgelegen dorpen, terwijl die toenam in de dorpen bij de stad (en in de stad). Dat werpt vragen op zoals: Welke factoren bepalen (het gevoel van) leefbaarheid en veiligheid van dorpen in het landelijk gebied? En welk beleid is effectief om dorpen vitaal te maken en te houden?⁷

¹ Velden, J. van der & E. Can (2021). 75 jaar stedelijke vernieuwing en wijkaanpak. Kennisdossier stedelijke vernieuwing - Update 2021. Den Haag: Platform31.

² Het landelijk gebied kan op verschillende schaalgroottes gedefinieerd worden (provincies, regio's, gemeenten, dorpen en kernen, et cetera). In dit project richten we ons op dorpen en kernen in plattelandsgemeenten. Dat wil zeggen gemeenten die volgens de CBS definitie stedelijkheidsgraad 4 of 5 hebben.

³ Zie Ministerie van Justitie en Veiligheid (2018), Samen werken aan Recht en Veiligheid, Den Haag: Ministerie van Justitie en Veiligheid, Centrale Eenheid Strategie.

⁴ Zie Ministerie van Justitie en Veiligheid (2020), Lokale handhaving door de politie. Den Haag: Inspectie Justitie en Veiligheid.

⁵ Hetzelfde geldt voor middelgrote steden.

⁶ De situatie blijkt vooral extra zorgelijk te zijn in de kleinere afgelegen dorpen. Die dorpen kennen vaak een groeiende groep kwetsbare ouderen (75-plussers) en een afnemend aantal (talentvolle) jongeren. Bewoners van de afgelegen dorpen hebben gemiddeld ook een lager opleidingsniveau dan die van dorpen bij de stad, Zie bijvoorbeeld SCP (2017), Dorpsleven tussen stad en land, Slotpublicatie Sociale Staat van het Platteland, Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag, maart 2017.

⁷ Wat dit laatste betreft is ook de rol van woningcorporaties interessant. Woningcorporaties ontplooiden jarenlang een veelheid aan initiatieven om bij te dragen aan de leefbaarheid en daarmee de veiligheid van dorpen. Deels vanwege gewijzigd beleid (Woningwet) en deels vanwege een afname van het aantal woningcorporaties in het landelijk gebied is de rol van woningcorporaties in het landelijk gebied wat minder prominent geworden.

In dit onderzoek luidt de centrale vraag dan ook: Welke factoren bepalen (het gevoel van) leefbaarheid en veiligheid van dorpen in het landelijk gebied? Daarbij gaan we in op de vraag wat er door gemeenten en bewoners gedaan wordt/kan worden om dorpen leefbaar te maken en te houden.⁸

Deze rapportage is als volgt opgebouwd: het eerste hoofdstuk bevat het resultaat van een beknopte literatuurstudie. We gaan onder andere in op de begrippen leefbaarheid en veiligheid maar ook op het relatief nieuwe begrip Brede Welvaart. Aansluitend benoemen we de factoren – op basis van de vakliteratuur - die de leefbaarheid en veiligheid in het landelijk gebied vermoedelijk beïnvloeden. Om een eerste beeld te krijgen van de leefbaarheid op dorpsniveau, dat wil zeggen een beeld op basis van beschikbare statistische data, wordt gebruik gemaakt van de resultaten uit de Leefbaarometer. In hoofdstuk 2 lichten we daarom eerst de Leefbaarometer toe. Aansluitend brengen we aan de hand van de resultaten van de Leefbaarometers 2012 en 2018 in beeld met welke dorpen het goed lijkt te gaan en in welke dorpen juist niet. De afsluitende paragraaf van hoofdstuk 2 beschrijft kort hoe we op basis van de resultaten van de Leefbaarometers 2012 en 2018 tot de 10 dorpen zijn gekomen waarmee gesprekken zijn gevoerd. Hoofdstuk 3 geeft de dorpsbeschrijvingen van de 10 dorpen. De dorpsbeschrijvingen zijn tot stand gekomen na gesprekken met vertegenwoordigers van de dorpen én met vertegenwoordigers van de gemeenten. In het afsluitende hoofdstuk 4 beschrijven we de belangrijkste bevindingen, inzichten en rode draden, gevolgd door een aantal aanknopingspunten voor beleid.

⁸ Wat dit laatste betreft is mogelijk ook de rol van woningcorporaties interessant. Woningcorporaties ontplooiden jarenlang een veelheid aan initiatieven om bij te dragen aan de leefbaarheid en daarmee de veiligheid van dorpen. Deels vanwege gewijzigd beleid (Woningwet) en deels vanwege een afname van het aantal woningcorporaties in het landelijk gebied is de rol van woningcorporaties in het landelijk gebied wat minder prominent geworden.

1 Inzichten uit de literatuur

1.1 Definities

Om antwoord te geven op de vraag welke factoren van invloed zijn op de leefbaarheid en veiligheid in het landelijk gebied, dienen eerst de begrippen 'leefbaarheid' en 'veiligheid' verkend te worden. Leefbaarheid en veiligheid zijn containerbegrippen en hebben dus geen eenduidige definitie. Op het eerste gezicht lijkt 'veiligheid' onderdeel te zijn van 'leefbaarheid': veiligheid draagt immers bij aan hoe leefbaar een gebied is. Dit maakt de twee begrippen wat verwarrend en een korte verkenning is dus op zijn plaats. Daarbij gaan we ook in op het begrip Brede Welvaart dat gelijkenissen heeft met het begrip leefbaarheid.

1.1.1 Leefbaarheid

Nederlandse literatuur over 'leefbaarheid'

In wetenschappelijke literatuur en vakbladen staat bij 'leefbaarheid' veelal het perspectief van bewoners en gebruikers centraal. Veenhoven (2000) definieert leefbaarheid bijvoorbeeld als 'de mate waarin de leefomgeving aansluit op iemands wensen.' Marsman en Leidelmeijer (2001) hebben een vergelijkbare definitie: 'de beleving van de woonomgeving door de bewoners'. De beleving van de bewoners en gebruikers van een gebied lijkt dus de belangrijkste graadmeter om de leefbaarheid te bepalen. Ook valt op dat de leefbaarheid in deze definities in relatie tot een veranderlijke schaalgrootte wordt geplaatst: de leefomgeving of woonomgeving. Hoe groot deze leef- of woonomgeving is, verschilt van bewoner tot bewoner en kan betrekking hebben op een buurt, wijk, dorp, stadsdeel, stad, et cetera. Wie leefbaarheid wil definiëren kan dus niet om de beleving van bewoners (of gebruikers) heen én dient rekening te houden met de grootte van het gebied dat de bewoner (of gebruiker) ziet als de leef- of woonomgeving.

Andere perspectieven: *liveability* en kwaliteit van de leefomgeving

Met de twee definities van Veenhoven en Marsman en Leidelmeijer doen we het begrip leefbaarheid nog geen recht: het blijft een omstreven concept in wetenschappelijke literatuur en vakbladen. Dat zien we bijvoorbeeld terug in Engels literatuur, waar veelal wordt gesproken van *liveability*. Williams (1999) houdt er een sterk stedelijk perspectief op na en definieert *liveability* als 'the quality of life in a city.' Newman (1999) laat dit stedelijke aspect achterwege en focust zich meer op de aspecten die de leefbaarheid beïnvloeden: '*liveability is about the human requirement for social amenity, health and well-being and includes both individual and community well-being.*' In beide definities staat de bewoner of gebruiker centraal, al is dat in de definitie van Williams meer impliciet; leefbaarheid is de kwaliteit van het leven in een stad volgens een gebruiker. Newman stelt dat leefbaarheid sterk samenhangt met de behoefte van de gebruiker voor sociale voorzieningen, gezondheid en welzijn en ziet in dat niet alleen het welzijn van het individu maar ook van de gemeenschap een rol speelt.

In Nederland is 'kwaliteit van de leefomgeving' een aan leefbaarheid aangrenzend concept, dat weliswaar de nadruk legt op de fysieke aspecten van leefbaarheid en minder op de sociale onderdelen (zoals inkomen, gezondheid, welzijn, et cetera). 'Kwaliteit van de leefomgeving' lijkt dus een wat smaller begrip dan leefbaarheid gedefinieerd door Veenhoven (2000) en Marsman en Leidelmeijer (2001) en dan *liveability* gedefinieerd door Williams (1999) en Newman (1999). In zowel de Nederlandse als Engelse definitie is bijna altijd aandacht voor meer dan alleen fysieke componenten: ook sociale,

economische en milieutechnische aspecten spelen een rol. 'Kwaliteit van de leefomgeving' dekt zodoende de lading van 'leefbaarheid' niet volledig, '*liveability*' komt dichterbij.

In de verschillende interpretaties van het begrip 'leefbaarheid' (en *liveability*) speelt het perspectief van de bewoner een centrale rol. Enkel de aspecten die van invloed kunnen zijn op de leefbaarheid verschillen van definitie tot definitie. Dat maakt leefbaarheid een fluïde begrip, dat in elke context anders is te definiëren. Qua fysieke kenmerken bijvoorbeeld, kan een gebied als zeer leefbaar worden ervaren terwijl veiligheids- of gezondheidscijfers een compleet ander beeld kunnen schetsen. Daarnaast kan tussen bewoners de perceptie of beleving van de (verschillende aspecten van) leefbaarheid sterk verschillen. Ten slotte is het van belang om het schaalniveau in het achterhoofd te houden: over welk gebied heeft de bewoner of gebruiker het als het gaat om de leefbaarheid? Resumerend worden de begrippen leefbaarheid, *liveability* en kwaliteit van de leefomgeving vaak als synoniemen gebruikt of juist gecontrasteerd en is er geen eenduidige definitie. Daardoor komen we al snel terecht in wat Leidelmeijer en Van Kamp (2003) 'de vergaarbak die leefbaarheid is geworden' noemen.

Brede welvaart

Onlangs heeft een nieuwe speler de vergaarbak betreden, genaamd Brede welvaart. Brede welvaart wordt door het CBS gedefinieerd als de kwaliteit van leven van de huidige inwoners van Nederland ('hier en nu') en de mate waarin die invloed heeft op de welvaart van latere generaties ('later') en die van mensen elders in de wereld ('elders'). In essentie gaat brede welvaart dus over het welzijn van mensen. Brede welvaart is een nieuwe manier om welvaart te meten en omvat dus niet alleen een economisch groeicijfer, zoals het bruto binnenlands product. Naast materiële welvaart gaat het ook om zaken als gezondheid, onderwijs, milieu en leefomgeving, sociale cohesie, persoonlijke ontplooiing en (on)veiligheid. Brede welvaart omvat 'alles wat mensen van waarde vinden'.

7

Tussen Brede welvaart en Leefbaarheid zijn enkele gelijkenissen zichtbaar. Beide concepten zijn multidimensionale begrippen en hebben onder andere betrekking op hoe bewoners hun leefomgeving ervaren, al reikt Brede welvaart op dit gebied iets verder dan Leefbaarheid. Brede welvaart is nog volop in ontwikkeling maar kan niet achterwege worden gelaten omdat het concept de kwaliteit van leven op een andere manier benadert dan leefbaarheid. Hier komen ook andere meetmethoden bij kijken die relevant zijn voor dit onderzoek, waarover later meer.

1.1.2 Leefbaarheid volgens de beleidswereld, historisch perspectief

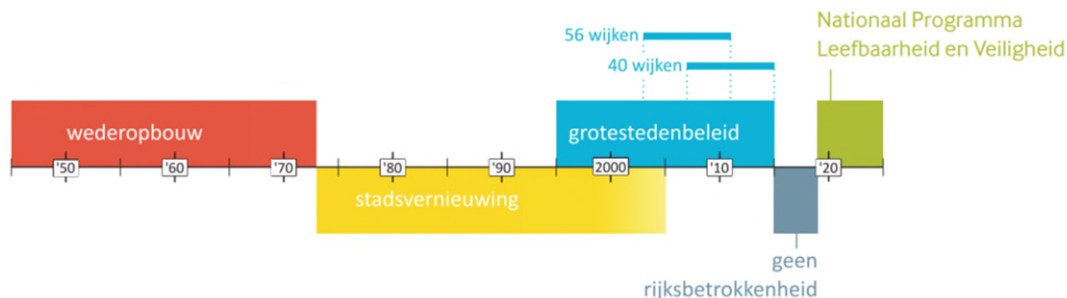
De definities van leefbaarheid, *liveability*, kwaliteit van de leefomgeving en brede welvaart hierboven vergen nadere invulling, om factoren die mogelijk invloed hebben op de leefbaarheid van een gebied aan te kunnen wijzen. Daarvoor bekijken we hoe de beleidswereld het begrip door de jaren heen heeft behandeld.

Schoon, heel en veilig

Ten tijde van het grotestedenbeleid (circa 1995-2015, zie ook de tijdlijn hieronder) werd leefbaarheid in verband gebracht met de trias 'schoon, heel en veilig.' Socioloog Abram de Swaan associeerde deze definitie eerder met randvoorwaarden voor een badkamer dan voor een grootstedelijke samenleving, maar kon zich toch vinden in de uitleg. Zij dekken namelijk wel de aspecten die van invloed zijn op het woongenot: een goede fysieke staat, van zowel de woningen als de publieke ruimte, en een veilig leefklimaat.⁹ Deze driedeling biedt al meer ruimte om de leefbaarheid van een gebied vanuit het perspectief van bewoners en gebruikers te beoordelen. Tegelijkertijd wordt de sterk stedelijke blik van

⁹ Swaan, A. de (1997). *Blijven kijken*. Amsterdam: Meulenhoff.

de beleidswereid kenbaar in deze definitie, die minder relevant is voor het platteland. “Daar is het bijna altijd schoon en heel, en de meeste mensen vinden het er veilig”, stelt prof. dr. Dirk Strijker, emeritus hoogleraar plattelandontwikkeling.

Tijlijn wijkgerichte beleidsprogramma's, met als doel het versterken van de leefbaarheid¹⁰

Ongestoord woongenot

Toen het grootstedenbeleid langzaam uitdoofde, werd de Woningwet (2015) ingevoerd. In deze wet wordt leefbaarheid niet specifiek gedefinieerd, wat wellicht tekenend is voor de beleidsluwte (vanuit het Rijk) omtrent de leefbaarheid van wijken en buurten rond deze tijd. Wél werd leefbaarheid in verband gebracht met ‘ongestoord woongenot’ van huurders.¹¹ Hier worden parallellen zichtbaar met de uitleg van De Swaan, die ook wees op het woongenot en daarmee de beleving van bewoners en gebruikers.

8

Gelijktijdig met de aanpassingen aan het rijksbeleid rond de volkshuisvesting – met de invoering van de Woningwet (2015) als voornaamste voorbeeld – was het sociaal domein ook onderhevig aan stelselwijzigingen. Als gevolg van deze grote verschuivingen maakte het begrip leefbaarheid (in beleidskringen) ook een transformatie door. Op lokaal niveau (bijvoorbeeld bij gemeenten en woningcorporaties) werd het begrip vooral in verband gebracht met individuele problemen bij huishoudens in een buurt (verwarde personen, multiproblem-gezinnen en achter-de-voordeur-problematiek) en de mogelijke woonoverlast die daarmee gepaard gaat.¹² Maar de term wordt ook nog steeds gebruikt als het gaat over omgangsvormen in het publieke domein en er worden nog altijd verbanden gelegd met gezondheid, geluk en welbevinden.¹³ Ook in deze definities is duidelijk het grootstedelijk perspectief terug te zien.

Fluide maar vooral stedelijk begrip

Door de jaren heen worden in de beleidswereid dus veel verschillende aspecten gekoppeld aan ‘leefbaarheid’, vaak meebewegend met de politiek-ideologische wind. Door de bank genomen heeft leefbaarheid in de beleidswereid betrekking op de bevolking, de kwaliteit van woningen, voorzieningen en de woonomgeving. Het begrip omvat een veelvoud van sociale en fysieke aspecten, die op hun beurt ook vaak lastig te definiëren zijn.

¹⁰ Velden, J. van der & E. Can (2021). 75 jaar stedelijke vernieuwing en wijkaanpak. Kennisdossier stedelijke vernieuwing - Update 2021. Den Haag: Platform31.

¹¹ ‘Een verhuurder heeft de plicht om te voorzien in het ongestoord woongenot van een huurder. In dat licht kan de woningcorporatie betrokken zijn bij de bestrijding van overlast en het bevorderen van de veiligheid. Dat geldt ook voor complexen waarin een deel in eigendom is en een ander deel aan de bewoners is verkocht.’ (www.woningwet2015.nl)

¹² Uyterlinde, Van Hal, Kunst, Coen & Bouwman, Betere wijken dankzij de energietransitie?, Platform31, 2019.

¹³ Velden, J. van der & E. Can (2021). 75 jaar stedelijke vernieuwing en wijkaanpak. Kennisdossier stedelijke vernieuwing - Update 2021. Den Haag: Platform31.

Uit het bovenstaande wordt verder duidelijk dat het leefbaarheidsbeleid (en bijbehorende definiëring) van de rijksoverheid een sterk stedelijke inslag heeft. Alle definities hebben betrekking op het reilen en zeilen in de grote stad, wat de vraag oproept hoe goed deze definities aansluiten op het leven op het platteland. Bij gebrek aan andere, goed meetbare definities bouwen we voort op het wetenschappelijke- en beleidsperspectief, maar nemen we in ogenschouw dat de beschikbare definities en instrumenten mogelijk niet goed aansluiten op de situatie op het platteland. Wellicht dat 'brede welvaart' in de toekomst het mogelijk maakt om de verschillen tussen stad en platteland te duiden, maar voorlopig blijft leefbaarheid een beter hanteerbaar begrip.

1.1.3 Leefbaarheid anno 2022: operationalisering

Interbestuurlijk Programma Leefbaarheid en Veiligheid

Om het begrip 'leefbaarheid' te kunnen operationaliseren, kijken we dus naar de gangbare definitie in de beleidswereld van vandaag. Na een periode van afwezigheid, ging het Rijk zich rond 2019 weer bekommeren om de leefbaarheid in wijken en buurten. Deze beleidsaandacht krijgt gestalte in het Interbestuurlijk Programma Leefbaarheid en Veiligheid¹⁴, dat beoogt 'integrale ontwikkelingsmogelijkheden' te verkennen om de leefbaarheid te verbeteren in 'gebieden met een combinatie en cumulatie van opgaven'.¹⁵ In dit programma wordt leefbaarheid gedefinieerd aan de hand van maatschappelijke opgaven (zoals de energietransitie en de aanpak van ondermijning) die van invloed zijn op de leefwereld van bewoners.

Binnen het programma Leefbaarheid en Veiligheid worden de maatschappelijke opgaven thematisch gestructureerd in acht onderdelen. Hierbij moet vermeld worden dat veel opgaven (zoals de woningbouwopgave of de energietransitie) raakvlakken hebben met meerdere thema's tegelijk. De precieze bewoording verschilt soms, maar het platform WijkWijzer¹⁶ houdt de volgende verdeling aan:

9

- Wonen;
- Werk en participatie;
- Onderwijs en opvoeding;
- Veiligheid en criminaliteit;
- Gezondheid, zorg en hulpverlening;
- Samenleven en integratie;
- Leefomgeving en openbare ruimte;
- Duurzaamheid.

Subjectieve en objectieve factoren

De beleidswereld probeert al geruime tijd de definities voor leefbaarheid die door de wetenschap worden geschetst, handen en voeten te geven. Hierboven hebben we beschreven dat in de wetenschappelijke benadering de beleving van bewoners centraal staat: 'subjectieve' factoren, zoals het woonplezier en veiligheidsgevoelens zijn belangrijk om die beleving te beschrijven (en te meten). De beleidswereld stapt af van alleen een 'subjectieve' benadering en betreft ook 'objectieve' factoren,

¹⁴ In 2022 is dit programma omgedoopt tot het Nationaal Programma Leefbaarheid en Veiligheid, dat nog vorm en inhoud moet krijgen.

¹⁵ Kamerbrief Gebiedsgerichte aanpak leefbaarheid en veiligheid, ministerie van BZK, 28 oktober 2019; Kamerbrief Voortgang programma Leefbaarheid en veiligheid, ministerie van BZK, 31 maart 2020.

¹⁶ WijkWijzer is onderdeel van het Interbestuurlijk Programma Leefbaarheid en Veiligheid. Op de website van het kennisplatform voor leefbare en veilige wijken worden inzichten, onderzoeken, praktijkvoorbeelden en achtergrondinformatie over de wijkaanpak en wijk- en gebiedsgericht werken gedeeld. Zie: wijkwijzer.org

zoals het percentage sociale huurwoningen en het aantal geweldsmisdrijven bij de operationalisering van leefbaarheid. Dat wordt verder duidelijk in de onderverdeling van leefbaarheid in opgaven en thema's, die weinig te maken hebben met de beleving van bewoners en des te meer met 'objectieve', meetbare factoren. Het vermengen van subjectieve en objectieve factoren is ook zichtbaar in de Leefbaarometer, het instrument waarmee de overheid Leefbaarheid meetbaar tracht te maken; er wordt gebruik gemaakt van zowel subjectieve als objectieve indicatoren.

Tussen de benadering van leefbaarheid door de wetenschap (subjectief) en de beleidswereld (subjectief en objectief) zitten dus verschillen. Niettemin biedt de definitie en operationalisering van het Interbestuurlijk Programma Leefbaarheid en Veiligheid handvatten voor dit onderzoek, omdat ze passen bij de huidige tijdsgeest. Ook probeert de overheid leefbaarheid meetbaar te maken met de Leefbaarometer (waarover later meer), wat nuttig is voor dit onderzoek omdat die resultaten een startpunt bieden om de leefbaarheid op het platteland te onderzoeken.

Beperkingen

Hoe de beleidswereld Leefbaarheid duidt, heeft zeker twee belangrijke tekortkomingen. Ten eerste is de definitie en operationalisering van leefbaarheid binnen het Interbestuurlijk Programma - net als zijn voorgangers waaronder het grotestedenbeleid - vooral gebaseerd op de problematiek in de zestien stedelijke vernieuwingsgebieden die centraal staan in het programma. Niet alle maatschappelijke opgaven en thema's die hier benoemd worden, hoeven even relevant te zijn voor de leefbaarheid in het landelijk gebied. Ten tweede is de definitie en operationalisering die de beleidswereld aanhoudt sterk vanuit de systeemwereld ingericht, wat kan schuren met de beleving van bewoners en gebruikers. Zij denken vaak minder in termen van opgaven en thema's, en meer in termen van bijvoorbeeld 'prettig wonen' (wat meerdere thema's tegelijk raakt). Dit schuren komt direct voort uit het vermengen van subjectieve en objectieve factoren, zoals hierboven uitgelegd.

10

Daarom nemen we de definitie en operationalisering van de beleidswereld in dit onderzoek niet één op één over. In de gesprekken met bewoners en ambtenaren op het platteland geven wij hen de ruimte om hun eigen invulling te geven aan het begrip.

1.1.4 Leefbaarheid en de Leefbaarometer

Het moge duidelijk zijn dat het begrip leefbaarheid zich moeilijk laat vastpinnen. Met behulp van data-instrumenten probeert men meer grip te krijgen op het begrip en 'leefbaarheid' zo goed als mogelijk te objectiveren. De nadruk ligt op proberen, want een werkelijk objectief beeld van de leefbaarheid van een gebied schetsen is een utopie, omdat de perceptie van leefbaarheid van persoon tot persoon verschilt. Toch maken wetenschappers en beleidsmakers met verschillende instrumenten een benadering van de leefbaarheid in een gebied.

Leefbaarometer als onderbouwing voor beleid

Omdat we in dit onderzoek de definiëring en operationalisering van het Interbestuurlijk Programma Leefbaarheid en Veiligheid gebruiken als startpunt, ligt het voor de hand om ook de statistische onderbouwing van dit programma te bekijken. In het programma zijn zestien stedelijke vernieuwingsgebieden geprioriteerd die "volgens de Leefbaarometer 2018 tot de slechtste categorie wat

betreft leefbaarheid- en veiligheidsproblematiek worden gerekend.”¹⁷ De Leefbaarometer¹⁸ geeft dus aan dat deze gebieden qua leefbaarheid en veiligheid slecht presteren en dat vormt deels de onderbouwing om meer geld en aandacht aan de gebieden te schenken. De relatie tussen het programma en het data-instrument is evident. Maar hoe wordt leefbaarheid (en veiligheid) door het instrument gemeten?

De Leefbaarometer is gebaseerd op de definitie van leefbaarheid die wordt gehanteerd door Leidelmeijer en Van Kamp: “leefbaarheid is de mate waarin de omgeving aansluit bij de eisen en wensen die er door de mens aan worden gesteld”.¹⁹ De Leefbaarometer brengt de leefbaarheid in beeld op basis van honderd indicatoren, onderverdeeld in vijf dimensies: bewoners, woningen, voorzieningen, leefomgeving en veiligheid. Iedere indicator en dimensie wordt ‘gewogen’ naar het effect op de leefbaarheid. De dimensie veiligheid is met 24 procent bijvoorbeeld de op één na belangrijkste dimensie om leefbaarheid te meten. Omdat het gedrag en oordeel van bewoners met de tijd verandert, worden de indicatoren en dimensies in de Leefbaarometer regelmatig herijkt.²⁰ Nieuwe indicatoren kunnen worden toegevoegd, indicatoren kunnen worden verwijderd of indicatoren worden meer of minder belangrijk gemaakt. In hoofdstuk 2 zetten we de Leefbaarometer 2.0, inclusief de verschillende dimensies, verder uiteen.

Beperkingen van de Leefbaarometer 2.0

Of de Leefbaarometer een van de genoemde definities en operationalisering van ‘leefbaarheid’ ook nauwkeurig kan meten, valt te betwisten. De beperkingen van dit instrument zijn – niet geheel toevallig – vergelijkbaar met de beperkingen van de operationalisering van Leefbaarheid door de beleidswereld. Het gaat vooral om vermenging van objectieve en subjectieve factoren of indicatoren. In de wetenschappelijke benadering van leefbaarheid staat het perspectief van de bewoner centraal, terwijl de Leefbaarometer ook ‘harde’ cijfers (zoals het aantal rijksmonumenten en het aantal geweldsmisdrijven in een buurt) gebruikt als indicatoren die de leefbaarheid beïnvloeden. Daarnaast wordt wel gebruik gemaakt van belevingsdata (bijvoorbeeld uit enquêtes over bewonerstevredenheid), die meer vertellen over de leefwereld van bewoners.

11

Het instrument combineert dus objectieve factoren (zoals het aantal aangiften van geweldsmisdrijven) en subjectieve factoren (zoals de door bewoners beleefde veiligheid). Dat betekent ook dat de Leefbaarometer niet alleen de door bewoners beleefde leefbaarheid meet, maar dat deze wordt vermengd met hoe de beleids- of systeemwereld het gebied ziet. Met een simpel voorbeeld is dit goed uit te leggen: volgens de Leefbaarometer 2.0 hebben rijksmonumenten in een buurt een positieve invloed op de leefbaarheid, maar de buurtbewoners hoeven dit niet per definitie als pluspunt te ervaren. Een mogelijke (maar geen waterdichte) verklaring is dat de Leefbaarometer wetenschappelijk onderzoek gebruikt om de objectieve indicatoren te onderbouwen. Kwalitatieve studies kunnen bijvoorbeeld aantonen dat meer rijksmonumenten leiden tot verbeterde leefbaarheid en die bevinding kan een objectieve indicator in de Leefbaarometer verantwoorden. Al met al moet voorzichtig worden omgegaan met dit soort instrumenten.

¹⁷ Kamerbrief [Voortgang programma Leefbaarheid en veiligheid](#), ministerie van BZK, 31 maart 2020.

¹⁸ In dit onderzoek gebruiken we de Leefbaarometer 2.0 met gegevens uit 2018. Inmiddels is het instrument vernieuwd en zijn de gegevens uit 2020 beschikbaar in de Leefbaarometer 3.0. Het instrument is herijkt, wat betekent dat veel indicatoren zijn vervangen of aangepast. De onderbouwing hiervoor vindt u [hier, in de nieuwe instrumentontwikkeling](#).

¹⁹ Leidelmeijer, K., & Van Kamp, I. (2003). Kwaliteit van de leefomgeving en leefbaarheid. *Naar een begrippenkader en conceptuele inkadering*. RIVM, Bilthoven.

²⁰ Leidelmeijer, K., Marlet, G., Ponds, R., Schulenberg, R. & van Woerkens, C. (2015). *Leefbaarometer 2.0: instrumentontwikkeling*. RIGO & Atlas voor gemeenten.
<https://doc.leefbaarometer.nl/resources/Leefbaarometer%202.0%20Instrumentontwikkeling%20CONCEPT.pdf>

Resumerend

Concluderend blijkt leefbaarheid in de beleidswereld een vluchtig begrip dat meebeweegt met het geldende discours. De acht thema's van het programma Leefbaarheid en Veiligheid en de vijf dimensies van de Leefbaarometer laten zien dat 'leefbaarheid' op dit moment een multidimensionaal concept is waarin fysieke, sociale en economische facetten samenkomen. Constanter is het perspectief van waaruit leefbaarheid wordt besproken: de bewoner staat centraal. Een belangrijke kanttekening bij deze verkenning is dat de besproken definitie veelal in verband worden gebracht met stedelijke gebieden. Hoe en of de huidige definitie aansluit op de situatie in landelijk gebied is onduidelijk. Dat onderzoeken we in deze rapportage. Datzelfde geldt voor de Leefbaarometer: of en in hoeverre dit instrument aansluit op het platteland valt nog te bezien.

1.1.5 Monitor Brede Welvaart

De Leefbaarometer poogt de leefbaarheid van gebieden te meten, maar ook het eerder geïntroduceerde brede welvaart heeft sinds 2019 een meetinstrument. Het Centraal Bureau voor de Statistiek meet de brede welvaart in Nederland jaarlijks met de Regionale Monitor Brede Welvaart, een toegankelijk instrument om het welzijn van mensen te meten.²¹ De monitor kan worden gebruikt om het welzijn in verschillende regio's op een andere, wellicht betere, manier te benaderen. De monitor biedt inzicht in de brede welvaart, verschillende thema's en vele indicatoren op provinciaal, COROP²² en gemeentelijk niveau. In de bijbehorende rapportages gaat het CBS in op de brede welvaart in Nederland en hoe dit zich ontwikkelt in het licht van de zeventien Sustainable Development Goals (SDG's) van de Verenigde Naties.²³

12

In de monitor worden acht thema's (met onderliggende indicatoren) gebruikt om de brede welvaart in Nederland te beschrijven: subjectief welzijn, materiele welvaart, gezondheid, arbeid en vrije tijd, wonen, samenleving en veiligheid en milieu. De brede welvaart 'hier en nu' heeft zich in de trendperiode 2013-2020 positief ontwikkeld: meer dan tachtig procent van de indicatoren in het dashboard laat een stabiele of stijgende trend zien. Naast de trendontwikkeling van brede welvaart 'hier en nu' wordt ook de brede welvaart 'later' en 'elders' in kaart gebracht. Hierdoor wordt duidelijk of de stijgende trend geen negatieve impact heeft op andere plekken of volgende generaties. De monitor spreekt van 'brede welvaarts-groei' als positieve effecten op de ene dimensie niet negatief uitpakken voor andere dimensies, andere landen of komende generaties. De laatste monitor (2021) laat bijvoorbeeld zien dat de welvaart meer onder druk zal komen te staan in de toekomst: 32 procent van de indicatoren geven een welvaartsdaling aan. Zo verplicht het concept brede welvaart ons om over grenzen te kijken en zo integraal mogelijk te denken.

Brede welvaart en beleid

Het rijksbeleid in kwetsbare wijken wordt onderbouwd door het concept leefbaarheid en de Leefbaarometer. Ook 'brede welvaart' wordt gebruikt om gebiedsgericht beleid kracht bij te zetten. Brede welvaart wordt net als leefbaarheid ingezet om geografische verschillen te duiden, maar doet dit vooral op de schaal van de regio. Zo wordt brede welvaart gebruikt om de effecten van het Nationaal

²¹ Zie: <https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/regionale-monitor-brede-welvaart>

²² "Nederland is ingedeeld in 40 COROP-gebieden die bestaan uit meerdere aangrenzende gemeenten. De indeling in COROP-gebieden is een regionaal niveau tussen provincies en gemeenten in. Het CBS gebruikt de indeling voor regionaal onderzoek. De naam COROP is een afkorting van COördinatiecommissie Regionaal OnderzoeksProgramma. Deze commissie ontwierp de indeling in COROP-gebieden in 1971." Uit: <https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2011/02/regionale-bevolkingspiramide-corop/corop-gebieden>

²³ Zie: <https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2021/20/monitor-brede-welvaart-de-sdg-s-2021>

Programma Groningen te duiden. En in de relatie tussen brede welvaart en de Regio Deals wordt de invloed van het concept op beleid ook goed zichtbaar.

Het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) ontwikkelt in het programma 'Brede welvaart in de regio' kennis ten behoeve van beleid om brede welvaart in de regio te vergroten.²⁴ Hierachter zit de gedachte dat het leven van mensen zich voor een groot deel op regionaal niveau afspeelt en dat de omstandigheden in de regio dus belangrijk zijn voor hun welzijn. Het PBL stelt dat het schaalniveau van de regio essentieel is voor beleid dat zich richt op het verbeteren van de brede welvaart. Zij schrijven hierover:

“Omdat niet overal dezelfde type mensen wonen en de leefomgeving in elke regio anders is, verschillen de opgaven regionaal. Al naar gelang bepaalde aspecten van brede welvaart achterblijven en als problematisch ervaren worden – wat van regio tot regio kan verschillen – zal de focus en inzet van beleid dan ook anders zijn.”

In Regio Deals werken verschillende overheden en partijen samen om de brede welvaart in regio's te versterken. Het onderzoeksprogramma 'Brede welvaart in de regio' van het PBL is (mede) opgezet om de kennisbasis voor het Regio Deal beleid te versterken. Regio Deals zijn deals tussen het Rijk en de regio om de (economische) veerkracht van de regio te versterken. Enkele voorbeelden zijn: Regio Deal Natuur inclusieve landbouw, waarin manieren worden ontwikkeld om de landbouw duurzamer te maken, en Regio Deal Achterhoek, waarin Rijk en regio samenwerken om de leef- en woonomgeving in de Achterhoek aantrekkelijk te houden voor de bewoners.

Brede welvaart op het platteland

13

In de verkennende studie 'Brede welvaart in Nederlandse gemeenten; Het belang van regionale samenhang' (2022) gaat het PBL in op de gemeentelijke verdeling van brede welvaart in Nederland 'om daarmee de cijfermatige onderbouwing van regiospecifiek beleid ter versterking van de brede welvaart te verbeteren'.²⁵ In het rapport staat de waardering van de aspecten van brede welvaart en de verschillen daarin tussen inwoners van verschillende gemeenten centraal. Het landelijk gebied komt veelvuldig aan bod in het rapport, en niet altijd even rooskleurig. Zo wordt gesteld dat gemeenten in landelijke gebieden de laagste brede welvaart kennen omdat de inwoners hiervan in mindere mate toegang hebben tot de banen en de recreatieve en culturele sectoren in (middel-) grote steden. De afstand tot de grote steden is voor de landelijke gebieden veelal te groot, zo stelt PBL. Tegelijkertijd wordt opgemerkt dat inwoners in landelijke gebieden dergelijke aspecten van welvaart lager waarderen. Maar het gebrek hieraan is dusdanig groot dat dit toch voor een lagere brede welvaart zorgt.

Brede welvaart versus leefbaarheid

Bovenstaande conclusie laat zien hoe brede welvaart in de praktijk wordt gebruikt. Ook zou beleid kunnen worden onderbouwd op basis van dergelijke conclusies. Het is nog niet duidelijk in hoeverre deze conclusie in lijn is met vakliteratuur en leefbaarheidscijfers over het platteland, maar in de trends zijn overeenkomsten te zien. Denk bijvoorbeeld aan het gebrek aan banen en voorzieningen op het platteland: in de Brede Welvaart Monitor, de Leefbaarometer en in de te bespreken vakliteratuur (zie het volgende hoofdstuk) komen deze onderwerpen terug als aandachtspunt. Ook veel thema's (beiden acht stuks) tonen gelijkenissen. Toch dient voorzichtig te worden omgesprongen met dit soort conclusies, omdat het concept 'brede welvaart' nog volop in ontwikkeling is en omdat het platteland te

²⁴ Zie ook: <https://www.pbl.nl/brede-welvaart-in-de-regio>

²⁵ Verwijzing, zie: <https://www.pbl.nl/publicaties/brede-welvaart-in-nederlandse-gemeenten-het-belang-van-regionale-samenhang>

divers is om dergelijke overkoepelende conclusies te trekken. Ook blijft het discutabel of dit soort monitors de onderliggende concepten op een juiste manier meten. Het zijn in ieder geval goede instrumenten om het gesprek over leefbaarheid en welvaart op het platteland en elders aan te gaan.

Wat betreft dit onderzoek zijn er voor- en nadelen te noemen voor het gebruik van brede welvaart als kader, in plaats van leefbaarheid. Veelbelovend aan brede welvaart is het geografische of regionale aspect: het concept houdt rekening met verschillen tussen gebieden. Met andere woorden: brede welvaart op het platteland is iets anders dan brede welvaart in de stad. De Leefbaarometer 2.0 maakt geen onderscheid tussen gebieden en meet leefbaarheid overal op dezelfde manier. Het belangrijkste nadeel van brede welvaart (en de bijbehorende monitor) is dat gegevens niet op een laag schaalniveau beschikbaar zijn. Dat maakt het onderzoeken van verschillende dorpen, zoals we in dit onderzoek doen, onmogelijk. De Leefbaarometer 2.0 maakt vergelijkingen tussen dorpen wel mogelijk, waardoor het voor de hand ligt om dit instrument te gebruiken.

1.1.6 Hoe zit het met veiligheid?

In deze rapportage spreken we van leefbaarheid *en veiligheid* op het platteland. Veiligheid maakt deel uit van leefbaarheid: een veiligere omgeving is immers een meer leefbare omgeving. De paragrafen hierboven bevestigen dat beeld. Zowel in de trias van het grotenstedenbeleid (schoon, heel en veilig) als in de acht thema's van het programma Leefbaarheid en Veiligheid komt 'veiligheid' terug als categorie die de leefbaarheid van een gebied deels zou kunnen verklaren. En de Leefbaarometer bestempelt 'veiligheid' als op een na belangrijkste dimensie (24 procent) die de leefbaarheid van een gebied in cijfers (en kleuren) kan uitdrukken. Maar wat wordt er precies bedoeld met veiligheid? En waarom plaatst de beleidswereld veiligheid naast leefbaarheid, terwijl het eerder een bestanddeel is?

14

Definitie

Eerst de definitie: het Centrum voor Criminaliteitspreventie en Veiligheid (CCV) maakt onderscheid tussen objectieve en subjectieve veiligheid.²⁶ Dit onderscheid is vergelijkbaar met de eerder besproken verschillen tussen objectieve en subjectieve leefbaarheidsfactoren. Met objectieve veiligheid wordt het feitelijke niveau van criminaliteit en overlast bedoeld, denk bijvoorbeeld aan het aantal geregistreerde misdrijven. De subjectieve veiligheid wordt ook wel de veiligheidsbeleving genoemd. De veiligheidsbeleving geeft aan hoe mensen veiligheid waarnemen en beleven. Het kan zo zijn dat de veiligheidsbeleving in een gebied afwijkt van wat in hetzelfde gebied aan feitelijke veiligheid wordt geregistreerd.

Leefbaarheid en veiligheid

Volgens de wetenschappelijke benadering van leefbaarheid is alleen subjectieve veiligheid van belang (want dat duidt de beleving van bewoners), maar zoals we eerder hebben gezien wordt dit in de beleidswereld vermengd met objectieve indicatoren. Ook is het opmerkelijk dat in de beleidswereld van vandaag 'veiligheid' op gelijke voet wordt geplaatst met 'leefbaarheid'. Een mogelijke verklaring is te vinden in de onderbouwing van het ministerie van BZK voor het Interbestuurlijk Programma Leefbaarheid en Veiligheid. Hierin wordt gesteld dat veiligheid en ondermijning onderdeel moeten uitmaken van de aanpak ten behoeve van de leefbaarheid in kwetsbare wijken, en dat actieve betrokkenheid van de burgemeester nodig is om de aanpak meerjarig en integraal te maken.²⁷

²⁶ Zie Wat is veiligheidsbeleving? - Het CCV

²⁷ Zie: <https://www.platform31.nl/nieuws/domeindoorbekend-werken-aan-leefbaarheid-en-veiligheid>

Een echte verklaring is het niet, maar wel wordt duidelijk dat veiligheid vanuit politieke overwegingen en een gezonde dosis pragmatisme wordt opgevoerd als evenknie van leefbaarheid. Op deze manier wordt vanuit de politiek 'veiligheid' net iets belangrijker gemaakt dan de andere dimensies van leefbaarheid, zonder dat daar vanuit vakliteratuur directe aanleiding voor is. Als gemeenten hulp willen vanuit het rijksprogramma, zullen zij de veiligheidscomponent in ieder geval op orde moeten hebben. Ook is er in deze verklaring geen oog voor het platteland en de rol die veiligheid aldaar speelt, het lijkt vooral te gaan over grootstedelijk (drugs)problematiek. Hoe het ook zij, leefbaarheid dekt de lading en als we in deze rapportage spreken van leefbaarheid, dan valt veiligheid daar ook onder.

1.2 Factoren die de leefbaarheid beïnvloeden in landelijk gebied

In deze paragraaf worden enkele relevante factoren die de leefbaarheid en veiligheid in landelijk gebied vermoedelijk beïnvloeden, uiteengezet op basis van vakliteratuur. Allereerst valt op dat er weinig recente literatuur is waarin de invloed van verschillende factoren op de leefbaarheid op het platteland centraal staat. Daarentegen zijn de factoren die de leefbaarheid in stedelijk gebied vermoedelijk beïnvloeden uitvoerig beschreven. Het platteland kampt (deels) met andere problemen dan stedelijk gebied en dus proberen we hieronder de schaarse literatuur die specifiek het platteland behandelt uiteen te zetten. Dit overzicht is niet volledig, maar geeft een eerste indruk van belangrijke factoren en verschillen tussen stad en platteland.

1.2.1 Fysieke omgeving

Voorzieningen

Over de vraag of het voorzieningenniveau invloed heeft op de leefbaarheid op het platteland wordt al geruime tijd een stevige discussie gevoerd.²⁸ Aan de ene kant staan auteurs die menen dat het voorzieningenniveau een belangrijke indicator voor de leefbaarheid van een landelijke plek is.²⁹ De aanwezigheid en bereikbaarheid van bijvoorbeeld winkels, ziekenhuizen en scholen zijn immers voor veel mensen van belang. Binnen landelijk gebied is het verdwijnen van juist dit soort cruciale voorzieningen, zoals een basisschool of dorps huis, al jarenlang een onderwerp waar veel aandacht naar uitgaat.³⁰ Voorzieningen verdwijnen door schaalvergroting, toegenomen mobiliteit en het veranderen van consumentengedrag.³¹ Deze bredere trend van wegtrekkende voorzieningen zou dus een negatieve invloed kunnen hebben op de leefbaarheid en veiligheid in landelijk gebied.

Aan de andere kant staan wetenschappers die beargumenteren dat de invloed van voorzieningen op de leefbaarheid op het platteland schromelijk wordt overschat. Richard Rijnks (2020) bijvoorbeeld, concludeert in zijn proefschrift dat er weinig bewijs is voor een verband tussen de bereikbaarheid van voorzieningen en het welbevinden van dorpsbewoners.³² De nabijheid van een supermarkt, zorginstelling of school heeft volgens Rijnks dus geen invloed op het levensgeluk van dorpsbewoners.

²⁸ Zie bijvoorbeeld Voorzieningen op het platteland: de strijd tegen een machtig beeld | Geografie.nl

²⁹ Zie bijvoorbeeld Coen van de Ven (2021), Hoe Den Haag uit Nederland verdween, Onderzoek: De afname van regionale voorzieningen, in: De Groene Amsterdammer, 13 oktober 2021, en Caspar van den Berg en Annemarie Kok (2021), Regionaal maatschappelijk onbehagen. Naar een rechtstatelijk antwoord op perifere ressentiment. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.

³⁰ Zie bijvoorbeeld Pieter Atsma (2020), Basisscholen verdwijnen in ramp tempo van Fries platteland, in: Friesch Dagblad, 20 januari 2020. Zie ook Jonathan Woldendorp (2020), Steeds meer scholen verdwijnen uit dorpen; een zorgelijke ontwikkeling (Steeds meer scholen verdwijnen uit dorpen: 'Een zorgelijke ontwikkeling' - Publiek Plein). Overigens is het zo dat vooral het verdwijnen van middelbare scholen op het platteland als probleem wordt gezien omdat dan de reisafstand te groot wordt waardoor de leerling soms noodgedwongen voor een lager opleidingsniveau kiest.

³¹ Thissen, F., & Loopmans, M. (2013). Dorpen in verandering. *Rooilijn*, 46(2), 80-89.

³² Rijnks, R. (2020). *Subjective Well-Being in a Spatial Context*. University of Groningen. <https://doi.org/10.33612/diss.133465113>

Wel vond Rijnks een verband tussen de bereikbaarheid van horecavoorzieningen en het geluk van bewoners, maar alleen in krimpregio's. Ook Joost Gieling (2018) plaatst in zijn proefschrift vraagtekens bij het belang van voorzieningen op het platteland. Hij concludeert dat de heersende gedachte dat voorzieningen belangrijk zijn voor de sociale cohesie in een dorp niet klopt.³³ Gieling stelt dat het verlies van een voorziening vaak door veel dorpelingen wordt betreurd, maar dat het feitelijke en sociale belang van de voorziening niet moet worden overschat, met name in gebieden waar alternatieve voorzieningen op korte rijafstand te vinden zijn.

Het belang van voorzieningen gaat in de vakliteratuur veelal hand in hand met de bereikbaarheid van deze voorzieningen (met eigen en openbaar vervoer) en de mobiliteit van de bewoners. De Vries et al. (2016) concluderen bijvoorbeeld dat het verdwijnen van voorzieningen voor de meeste bewoners van dorpen en kernen geen onoverkomelijk probleem is, omdat ze eraan gewend zijn en omdat een groot aandeel in het bezit is van een auto of ander vervoermiddel. Volgens de auteurs is de aanwezigheid van voorzieningen minder belangrijk geworden terwijl de bereikbaarheid van voorzieningen juist belangrijker is geworden. De bereikbaarheid van voorzieningen is afhankelijk van de afstand tot de voorziening en de mobiliteit van de bewoners. Het verdwijnen van voorzieningen (uit een kern of dorp) wordt daarom wel als probleem gezien voor de minder mobiele bewoners. Dat zijn bewoners zonder auto of elektrische fiets, of bewoners die zulke voertuigen niet durven of kunnen gebruiken. Vaak zijn dit oudere bewoners en bewoners met een lager inkomen (ibid.).

16

Daarnaast is op het platteland het openbaar vervoer niet goed bereikbaar voor de minder mobiele bewoners (Steenbekkers & Vermeij, 2013). Dit is bijvoorbeeld een probleem voor jongeren onder de achttien jaar, die nog geen autorijden maar er wel een actief en mobiel leven op na (willen) houden. De slechte bereikbaarheid van het openbaar vervoer heeft te maken met bezuinigingen: op het platteland bleven de passagiersstromen achter, waardoor het openbaar vervoer niet overal rendabel was en werd weggesneden. De minder mobiele bewoners (veelal jongeren onder de achttien en ouderen) hebben dus zowel te maken met een toenemende afstand tot voorzieningen als met een afnemende bereikbaarheid van het openbaar vervoer.

Het is opmerkelijk dat er in de literatuur twee kampen lijken te zijn wat betreft het belang van voorzieningen voor de leefbaarheid op het platteland. Mobiliteit speelt hierin - vanzelfsprekend - een belangrijke rol: een mobiele bewoner heeft immers minder te vrezen van wegtrekkende voorzieningen.

Woningvoorraad en woonomgeving

De woningvoorraad speelt ook een belangrijke rol in de leefbaarheid in landelijk gebied. In 2013 gaven Steenbekkers en Vermeij nog aan dat dorpen en kleine kernen relatief weinig last hebben – in tegenstelling tot het stedelijk gebied - van een krappe woningmarkt, en ook de woonomgeving is vaak van goede kwaliteit.³⁴ Volgens de Nationale Landschapsenquête werd de landelijke omgeving in 2019 gewaardeerd met een 7,5 (Buijs et al., 2019). Deze positieve waardering bleek ook uit de toekomstige woonwensen van Nederlanders: ongeveer de helft van de ondervraagden in een onderzoek van Steenbekkers, Vermeij en Van Houwelingen (2017) willen na hun pensioen op het platteland gaan of blijven wonen. Landelijk wonen zou dus een positieve invloed op de leefbaarheid kunnen hebben. De woon- en bouwcrisis die Nederland nu in zijn greep houdt, zouden ook de negatieve aspecten van

³³ Gieling, J. (2018). *A place for life or a place to live: Rethinking village attachment, volunteering and livability in Dutch rural areas*. University of Groningen.

³⁴ Steenbekkers, A. en L. Vermeij (red.) (2013). *De dorpenmonitor. Ontwikkelingen in de leefsituatie van dorpsbewoners*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

wonen op het platteland kunnen blootleggen. Denk hierbij aan minder koopkrachtige starters die – ook op het platteland – weinig kans maken om een woning te kopen. Op dit moment wordt bijvoorbeeld één op de vijf huizen in landelijk gebied door stedelingen gekocht.³⁵ In dit onderzoek komen mogelijk nog andere keerzijden van landelijk wonen aan bod. Bijvoorbeeld de op stoom komende energietransitie heeft al ingrijpende gevolgen op de woonomgeving (denk bijvoorbeeld aan windmolen- en zonneparken) en vraagt de komende jaren om ingrijpende energetische maatregelen aan de vaak grotere en soms verouderde woningen.

1.2.2 Sociaal

Sociale cohesie

Het sociale aspect van leefbaarheid lijkt goed op orde in de kleine kernen en dorpen van Nederland. Zo is de sociale cohesie significant hoger in plattelandsgebieden dan in stedelijke gebieden (Steenbekkers & Vermeij, 2013). De Veiligheidsmonitor van 2019 beaamt dit: bewoners van minder verstedelijkte gebieden ervaren meer sociale cohesie dan bewoners van meer verstedelijkte gebieden. In zijn proefschrift nuanceert Joost Gieling (2018) dit beeld enigszins: het klassieke beeld van een gesloten en hechte dorpse samenleving klopt niet meer³⁶. Gieling concludeert dat de sociale banden in dorpen steeds losser worden en dat dit tot gevolg heeft dat traditionele vormen van solidariteit minder vanzelfsprekend worden.

De aanwezige voorzieningen hebben invloed op de sociale cohesie op het platteland. Bijvoorbeeld dorpskerken kunnen een positieve bijdrage leveren, indien de kerk zich niet alleen richt op de eigen gemeenschap, maar ook op mensen die niet aan de kerk verbonden zijn (Gelderloos, 2018). Uit onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau komt bijvoorbeeld naar voren dat kerkgangers vaker dan gemiddeld actief zijn als vrijwilliger. Hun maatschappelijke betrokkenheid vertaalt zich ook in een actieve bijdrage aan het verenigingsleven in het dorp.³⁷ Een andere voorziening die de sociale cohesie zou kunnen beïnvloeden, zijn dorpshuizen. Voor beide voorbeelden is echter sprake van een wegtrekkende beweging: dorpskerken hebben te maken met de ontkerkelijking van Nederland en dorpshuizen kampen met bezuinigingen vanuit de politiek.

17

Nabuurschap en verenigingsleven

Sinds de introductie van het woord 'participatiesamenleving', is er veel aandacht voor het zelf organiserend vermogen van dorpen (Bock et al., 2018). Bewoners van dorpen staan erom bekend zelf hun handen uit de mouwen te steken en zelf het initiatief te nemen in het verbeteren van de leefbaarheid. Met de opgaven die Nederland te wachten staan - de energietransitie, de wooncrisis en het verduurzamen van de landbouwsystemen - zal er ook meer van de zelfredzaamheid van het platteland gevraagd worden.

Zogeheten 'nabuurschap' is van grote waarde voor mensen op het platteland; inwoners van kleine kernen zijn gewend de leefbaarheid in hun gebied zelf te onderhouden en te verbeteren, met elkaar (Bock et al., 2018). Bewoners van kleine kernen en dorpen voelen zich meer verantwoordelijk voor de leefbaarheid van hun woonomgeving dan stedelingen (Steenbekkers & Vermeij, 2013). Dit

³⁵ Zie bijvoorbeeld NVM, Vastgoedmarkt in beeld, agrarisch & landelijk, eerste halfjaar 2020 in feiten en cijfers (pdf), NVM Agrarisch & Landelijk, oktober 2020.

³⁶ Gieling, J. (2018). *A place for life or a place to live: Rethinking village attachment, volunteering and livability in Dutch rural areas*. University of Groningen.

³⁷ Zie bijvoorbeeld J. de Hart, P. van Houwelingen en W. Huijnk (2022), *Religie in een pluriforme samenleving, Diversiteit en verandering in beeld, Deel 3: Buiten kerk en moskee*, Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag, maart 2022.

gezamenlijke verantwoordelijkheidsgevoel zou een positieve invloed kunnen hebben op hoe plattelandsbewoners hun dorpen en kernen beleven. Tegelijkertijd kan er ook voor zorgen dat er gemakkelijker een vuist wordt gemaakt tegen door de overheid gestuurde ontwikkelingen (zoals het aanleggen van windmolenparken en zonnevelden).

Gieling (2018) doorprijkt ook deze plattelandsmythe: hij stelt dat door het losser worden van de sociale banden in dorpen, men de inzet voor hun dorp niet langer als vanzelfsprekend kan beschouwen. De meeste dorpsbewoners zijn nog altijd in meer of mindere mate actief, maar het hierboven geschetste ideaalbeeld over nabuurschap en verantwoordelijkheidsgevoel lijkt op zijn terugtocht. Een nieuw soort verzuiling zou die plaats innemen: sommige burgers maken zich druk om het milieu, andere om de lokale sportvereniging, etc. Een andere veelgehoorde kracht van het platteland is het levendige verenigingsleven. Het verenigingsleven in steden is echter groter geworden en op hetzelfde niveau gekomen als in dorpen en kernen. Stedelingen zijn inmiddels even vaak lid van een vereniging als mensen op het platteland (Steenbekkers & Vermeij, 2013). Het aantal vrijwilligers is naar verhouding echter hoger op het platteland dan in stedelijk gebied (Steenbekkers & Vermeij, 2013; Bock et al., 2018).

Veiligheid en ondermijning

Niet alleen de bewoners, dorpen en gemeenten hebben een rol in het verbeteren van de leefbaarheid, ook politie en handhaving spelen een belangrijke rol. Gevoelens van onveiligheid zijn namelijk desastreus voor de leefbaarheid van gebieden. Volgens onderzoek van de Inspectie Justitie en Veiligheid (2020) ligt de oorsprong van onveiligheid vaak lokaal, waardoor het belangrijk is dat de problemen ook lokaal worden opgelost. Politie en handhaving zouden vroegtijdig moeten signaleren en optreden om onveilige situaties te voorkomen en hiervoor is de wijkagent van essentieel belang. In landelijk gebied (en middelgrote gemeenten) wordt de wijkagent echter voornamelijk ingezet voor noodhulp, waardoor de signaleringsfunctie noodgedwongen wegvalt (ibid.). Hierdoor wordt het in de kiem smoren van onveilige situaties lastig, wat de leefbaarheid onder druk zou kunnen zetten. De Veiligheidsmonitor (2019) onderstreept dit probleem: bewoners van niet-stedelijke gebieden ervaren minder overlast, maar zijn een stuk minder tevreden over het functioneren van de politie in de buurt dan de bewoners in steden.

18

De laatste jaren groeien de geluiden over ondermijnende criminaliteit op het platteland. Denk aan dumpingen van drugsafval en het benutten van leegstaande schuren voor productie en opslag van (synthetische) drugs. Uit onderzoek van TwynstraGudde (Boelens en Groothuis, 2020) blijkt dat boeren en tuinders met een actieve onderneming relatief weerbaar zijn tegen ondermijnende criminaliteit. Maar de soms moeilijke financiële positie van sommige boeren en een gebrek aan zichtbare handhaving door de overheid wekt de interesse van drugscriminelen in het landelijk gebied. Een nog grotere rol speelt de leegstand die ontstaat als boeren en tuinders hun bedrijf beëindigen: leegstaand vastgoed is een bekende voedingsbodem voor ondermijningsproblematiek.

In hoeverre ondermijning invloed heeft op de leefbaarheid op landelijk gebied wordt uit dit beknopte literatuuronderzoek niet duidelijk. Het eerder besproken verschil tussen subjectieve en objectieve veiligheid is hier ook van belang. De beleefde of subjectieve veiligheid hoeft door de (vermeende) opkomende ondermijnende criminaliteit niet in het gedrang te komen, en daarmee de leefbaarheid ook niet. In de literatuur zijn in elk geval nog geen aanwijzingen te vinden dat de leefbaarheid op het platteland onder druk staat door ondermijnende criminaliteit.

1.2.3 Economisch

Werk en inkomen

Werkgelegenheid en toegang tot werk zijn bepalende factoren voor de leefbaarheid van een gebied. Een leefbaar gebied is immers een gebied met genoeg en bereikbare mogelijkheden om te werken (Van Dam, 2020). Doordat de werkgelegenheid zich al een halve eeuw concentreert rondom stedelijk gebied, leveren de plattelandsgemeenten in op werkgelegenheid (Leidelmeijer et al., 2019), met name door een afname in de werkgelegenheid in de landbouwsector (Steenbekkers & Vermeij, 2013). Ook plattelandjongeren, die voor hogere opleidingen naar de stad trekken en daar uiteindelijk blijven vanwege de baanmogelijkheden en huisvesting, dragen bij aan die verschuiving. Dat is een reden dat de plattelandsgemeenten te kampen hebben met een lagere economische veerkracht.

De cijfers laten op het gebied van werk een wat positiever beeld zien: het aantal werkenden op het platteland is hoger dan in de stad (68 tegenover 65 procent).³⁸ Het inkomen loopt echter achter op stedelijke gebieden, waarbij vooral plattelandsgemeenten in Noord-Nederland lagere inkomens hebben dan in het midden en het zuiden van ons land. Ook op het gebied van werkgelegenheid lopen krimpregio's in het noorden achter op de rest van Nederland. Dit alles zou invloed kunnen hebben op de leefbaarheid, maar door de grote diversiteit wat betreft werk en inkomen op het platteland zijn moeilijk conclusies te trekken. Naar de rol van werk en inkomen op de leefbaarheid van het platteland zou zodoende meer onderzoek kunnen worden gedaan.

Kader Verkennende gesprekken met experts

In het kader van het onderzoek zijn er ook vijf verkennende gesprekken gevoerd met personen die vanuit hun professionele- en praktijkervaring expertise hebben op het terrein van leefbaarheid en veiligheid op het platteland.³⁹ De gesprekspartners benadrukten dat het hen vooral gaat om de ervaren leefbaarheid. De meeste instanties hebben namelijk geen meetinstrumenten om de leefbaarheid te meten. Daarom gaan ze uit van de ervaringen en indrukken die ze krijgen van de bewoners.

De algemene indruk is dat de ervaren leefbaarheid de afgelopen jaren is toegenomen in dorpen en kleine kernen. Het is opvallend dat, volgens de gesprekspartners, de bewoners daar vaak zelf de grootste rol in hebben. Bewonersinitiatieven, de aanwezigheid van een kartrekker en een sterk verenigingsleven zijn voorbeelden van factoren die de leefbaarheid positief beïnvloeden. Ook is het volgens de ervaringsdeskundigen belangrijk dat een dorp of kleine kern een plek heeft om elkaar te ontmoeten: 'een dak boven het dorp'. Een bewoner kan dus vaak onderdeel van de oplossing zijn om de leefbaarheid in een dorp of kleine kern te verbeteren. De bewoners kunnen verder een prettig woon-, werk- en leefklimaat waarderen, met een gezonde mix van leefstijlen van bewoners. Ook een gezonde economie, met een actief MKB, wordt genoemd als positieve factor in de leefbaarheid. Een (gevoel van) segregatie en (gevoel van) bedreiging van de woonomgeving zijn negatieve factoren in de leefbaarheid. Ook het wegvallen van openbaar vervoer en het wegvallen van het zorgaanbod worden genoemd door de bewoners als factoren die een negatief verband hebben met leefbaarheid.

Uit de gesprekken blijkt dat de factoren die de leefbaarheid positief beïnvloeden vaak sociaal van aard zijn en dat de factoren die de leefbaarheid negatief beïnvloeden vaak fysiek en economisch van aard zijn:

Positief verband met leefbaarheid

Bewonersinitiatieven (verenigingsleven, actieve groep bewoners, Naoberkracht, een WhatsApp-groep met de buurt, gemeenschapskracht, aanwezigheid van een kartrekker, sociale verbindingen en verbondenheid, voldoende import (die vaak actiever zijn dan de oorspronkelijke bewoners, een inclusief en betrokken dorpskader)

Woon-, werk- en leefklimaat (combinatie van bereikbaarheid, mobiliteit en sociale cohesie, (ervaren) woongenot, gezonde mix van leefstijlen en bewoners, ruimte: een fijne en groen omgeving)

³⁸ Zie Verwey Jonker Instituut (2021), Het platteland in beeld; Een integrale aanpak van veiligheid en leefbaarheid? Januari 2022

³⁹ Zie voor een overzicht van gesprekspartners bijlage 1.

Economie: (het MKB, een goed bestuur en organisatie, samenwerking tussen overheid en burgers, maatwerk beleid vanuit de gemeente)

Negatief verband met leefbaarheid:

(Gevoel van) segregatie (individualisering, eenzaamheid, balans tussen arbeidsmigranten en bewoners, polarisatie)

Bedreiging en verandering van de leefomgeving (aandeel sociale huurwoningen, slechte woonperspectieven, extramuralisering, ondermijning, corona)

(Gevoel van) verdwijnende voorzieningen (het wegvallen van het openbaar vervoer, wegvallen zorgaanbod)

1.2.4 Demografie

Krimp

De komende jaren neemt de totale bevolking van Nederland toe (Platform31, 2021). Echter, dat geldt niet voor alle gebieden in Nederland. Waar de Randstedelijke gebieden een stijgende lijn laten zien, is de bevolking in landelijke regio's soms aan het afnemen. Recent lijkt er echter een kentering te zijn. Cijfers van het CBS laten zien dat in 2021 het aantal inwoners in 47 gemeenten daalde, een jaar eerder was dat nog in 61 gemeenten het geval. Vooral in de noordelijke provincies hadden minder gemeenten te maken met bevolkingskrimp dan een jaar eerder; in Groningen, Fryslân en Drenthe daalde het aantal gemeenten met een bevolkingsdaling van 14 van de 40 gemeenten in 2020, naar 3 in 2021.⁴⁰ Overigens is krimp niet alleen te vinden in plattelandsgebieden. Het is ook een stedelijk dossier, vooral in de Limburgse steden. Wat betekent bevolkingsdaling voor de leefbaarheid? De coronacrisis heeft het groei/krimp-debat complexer gemaakt. Het is bijvoorbeeld de vraag of er nog sprake is van krimpgebieden, nu thuiswerken bij meer en meer werkgevers de norm is geworden en de woningmarkt op het platteland steeds meer Randstedelingen trekt.⁴¹

20

Vergrijzing en economische krimp

We hebben al geconstateerd dat wonen en voorzieningen belangrijke onderdelen vormen van de leefbaarheid in een gebied. Woningen moeten goed bewoonbaar blijven en bewoners moeten genoeg alternatieven hebben om prettig te kunnen blijven wonen. In krimpgebieden neemt bijvoorbeeld de behoefte aan meer seniorenwoningen toe. Dat vraagt om creatieve aanpakken (Platform31, 2021). Mocht dat niet lukken dan zal de leefbaarheid onder druk komen te staan. Bevolkingsdaling kan dan bijvoorbeeld leiden tot waardedaling en leegstand. Daarnaast heeft de vergrijzing in krimpregio's tot gevolg dat de zorgvraag toeneemt. Landelijke trends en bezuinigingen in de zorg komen harder aan in de krimpregio's, mede door de demografische veranderingen (Platform31, 2021). Het zorgaanbod moet hier op worden aangepast.

De veerkracht van de economie in regio's met bevolkingsdaling blijft vaak achter op andere regio's. Belangrijk om daarbij te vermelden is dat economische krimp zowel oorzaak als gevolg kan zijn van bevolkingsdaling (Platform31, 2021) en de twee ontwikkelingen hangen dus nauw met elkaar samen. Het verdwijnen van werkgelegenheid, door bijvoorbeeld het verdwijnen van banen in de agrarische sector, is een belangrijke oorzaak van bevolkingsdaling (Platform31, 2021). De vergrijzing en het wegtrekken van jongeren uit de regio's leidt op zijn beurt weer tot minder keuze voor de werkgevers. Door plannen om te investeren in een betere bereikbaarheid en in faciliteiten voor het hoger onderwijs die aansluiten bij de regionale economie hoopt men de regionale economie aan te jagen in krimpregio's, wat zal bijdragen aan de algehele leefbaarheid.

⁴⁰ Zie Minder gemeenten met bevolkingskrimp in 2021 (cbs.nl)

⁴¹ Zie bijvoorbeeld Zie: Meer verhuizingen naar regio's buiten de Randstad, CBS, 24 februari 2021.

De beschikbaarheid, en met name de bereikbaarheid, van voorzieningen is mede bepalend voor het sociaal welzijn en het economische verkeer. Juist in krimpgebieden staat die bereikbaarheid onder druk. Naarmate de mate van stedelijkheid afneemt is te zien dat de afstand tot verschillende voorzieningen in kilometers toeneemt (zie tabel 1). Mensen in plattelandsgemeenten moeten aanzienlijk meer kilometers afleggen om bij verschillende voorzieningen te komen. Kanttekening: corona heeft wel bewezen dat bereikbaarheid van bijvoorbeeld werk niet altijd optimaal hoeft te zijn. Mensen kunnen verder van hun werk afwonen, omdat er meer thuis wordt gewerkt.

Tabel 1. Aantal kilometers tot voorzieningen uitgesplitst naar stedelijkheid ⁴²

	Zeer sterk stedelijk	Sterk stedelijk	Matig stedelijk	Weinig stedelijk	Niet stedelijk	Nederland
School voortgezet onderwijs totaal [2017]	1,2	1,8	2,3	3,8	5,7	2,3
Ziekenhuis (incl. buitenpolikliniek) [2019]	2,4	3,3	4,1	7,6	11,7	4,6
Huisartsenpraktijk [2019]	0,6	0,9	1	1,3	1,5	1
Kinderdagverblijf [2019]	0,4	0,6	0,7	0,8	1	0,6
Buitenschoolse opvang [2019]	0,5	0,6	0,8	1	1,3	0,7
Overige dagelijkse levensmiddelen [2020]	0,5	0,7	0,8	1,1	1,2	0,8
Treinstations totaal [2019]	2,6	3,5	5	8,5	10,4	5

21

⁴² Zie Verwey Jonker Instituut (2022), Het platteland in beeld; een integrale aanpak van veiligheid en leefbaarheid, januari 2022.

2 De Leefbaarometer 2.0

De Leefbaarometer is vooralsnog het enige Nederlandse instrument dat - aan de hand van honderd indicatoren – inzicht biedt in de leefbaarheid op dorpsniveau én hoe die zich in de afgelopen jaren heeft ontwikkeld. De indicatoren zijn opgebouwd uit zowel subjectieve (zoals de veiligheidsbeleving) als objectieve (zoals het aantal ijsmonumenten) aspecten. De selectie van honderd indicatoren wordt onderbouwd door uitvoerig statistisch onderzoek. Met die onderbouwing probeert het instrument de leefbaarheid in te schatten. In dit onderzoek is gebruik gemaakt van de Leefbaarometer 2.0, met data uit 2018. Inmiddels is de Leefbaarometer 3.0 in de lucht die meer recente data gebruikt om de leefbaarheid van gebieden te peilen, maar ten tijde van het onderzoek hadden we alleen toegang tot de vorige versie. In dit hoofdstuk geven we een beknopte beschrijving van de Leefbaarometer. Ook gaan we aan de hand van een analyse in op de vraag welke inzichten de Leefbaarometer verschaft over de leefbaarheid (en veiligheid) in dorpen? Met welke dorpen lijkt het goed te gaan en in welke dorpen juist niet? In de afsluitende paragraaf (paragraaf 2.5) maken we op basis van de resultaten van de Leefbaarometer op dorpsniveau een selectie van tien dorpen waarmee we verdiepende gesprekken hebben gevoerd.

2.1 In hoofdlijnen

22

De Leefbaarometer is ontwikkeld in 2008 om de leefbaarheid in Nederland op een heel laag schaalniveau te beschrijven (Leidelmeijer et al., 2015). Sindsdien wordt de Leefbaarometer elke twee jaar geactualiseerd. Voor de jaren vóór 2008 (terug tot 2002) zijn zogeheten terugmetingen uitgevoerd. De Leefbaarometer is gebaseerd op de definitie van leefbaarheid, die is gegeven door Leidelmeijer en Van Kamp (2003): “Leefbaarheid is de mate waarin de omgeving aansluit bij de eisen en wensen die er door de mens aan worden gesteld”. Zoals in hoofdstuk 1 al duidelijk werd, sluit deze definitie aan op vakliteratuur over leefbaarheid.

De Leefbaarometer brengt de leefbaarheid in beeld op basis van honderd indicatoren, onderverdeeld in vijf dimensies: bewoners, woningen, voorzieningen, leefomgeving en veiligheid. Zowel subjectieve als objectieve indicatoren tellen mee in de weging van de Leefbaarometer. Begrippen als leefbaarheid en veiligheid zijn begrippen die kunnen veranderen in de tijd doordat het gedrag en het oordeel van bewoners veranderd door omgevingskenmerken (Leidelmeijer et al., 2015). Het oordeel van bewoners over de leefbaarheid is dus geen constant gegeven, en de indicatoren bewegen mee (nieuwe indicatoren kunnen worden toegevoegd of indicatoren kunnen worden verwijderd).⁴³ Ook voor de nieuwe Leefbaarometer 3.0 zijn indicatoren toegevoegd en afgevallen.

In dit onderzoek maken we gebruik van de Leefbaarometer 2.0, omdat dit instrument de leefbaarheid kan inschatten op het schaalniveau van dorpen (en kleiner). Daardoor kunnen we een degelijke selectie maken van vijf relatief goed scorende en vijf relatief slecht scorende dorpen. Ook krijgen we door de Leefbaarometer te gebruiken al een beeld van de leefbaarheid in de dorpen voordat we in gesprek gaan met betrokken bewoners en ambtenaren, en krijgen we een inzicht in mogelijke aandachtspunten en opgaven van de dorpen.

⁴³ Zo is bijvoorbeeld de toename van (ondermijnende) criminaliteit een relatief nieuw vraagstuk in het landelijk gebied. Ook de gevolgen van klimaatverandering, energietransitie en de nodige innovatie verandert de dynamiek en het karakter van het platteland waardoor nieuwe vraagstukken ontstaan, zie bijvoorbeeld Van 't Hoog, 2020.

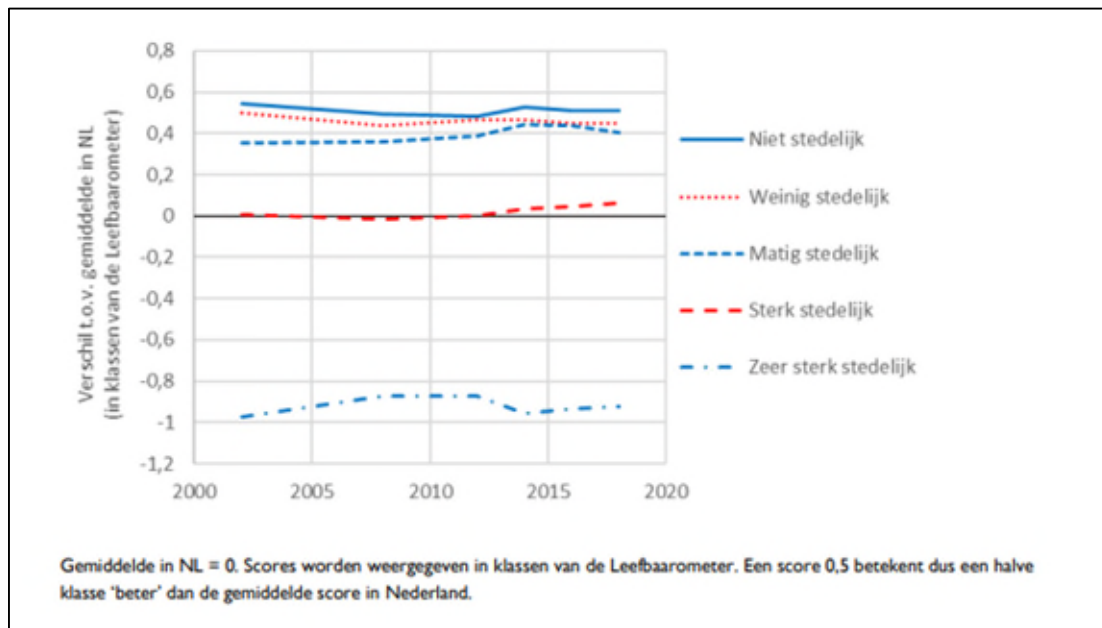
De eerder besproken Monitor Brede Welvaart is minder geschikt omdat dit instrument geen inschatting van de leefbaarheid kan maken op een laag schaalniveau. Andere instrumenten (zoals de WoonZorgWijzer en de Veiligheidsmonitor) vallen af omdat zij thematisch zijn ingestoken en geen uitspraken doen over de algehele leefbaarheid. In 1.1.4 bespreken we enkele beperkingen van de Leefbaarometer besproken (zoals de aanwezigheid van objectieve indicatoren). Aansluitend valt op dat de weging van indicatoren in de Leefbaarometer 2.0 niet wordt aangepast per regio (zoals stedelijk en landelijk gebied), terwijl de eisen aan de leefomgeving per gebied drastisch kunnen verschillen. Niettemin is de Leefbaarometer het aangewezen instrument om een indruk te krijgen van de leefbaarheid op het platteland en om een selectie van dorpen op te stellen.

2.2 Niveau van leefbaarheid

Op basis van de resultaten van de Leefbaarometer is er een trend te zien van een verbeterende leefbaarheid, in zowel het plattelandsgebied als in het Randstedelijke gebied (Leefbaarometer, 2002 en Leefbaarometer, 2018). De vier grotere steden hebben een leefbaarheidsscore van 'ruim voldoende' in 2018, dat is niet veranderd sinds 2014 (Leidemeijer et al., 2019). De leefbaarheid in de gemeenten buiten de G4 en G40 is gestegen in de periode 2014-2018, en bevindt zich daardoor in de categorie 'goed'. De gemeenten met minder dan 50.000 inwoners hebben de hoogste leefbaarheidsscore. Binnen die categorie scoren gemeenten met een bewonersaantal tussen de 10.000 en 20.000 het beste. Zoals in figuur 2.1 te zien is, scoren de gebieden die 'matig stedelijk', 'weinig stedelijk' en 'niet stedelijk' zijn ongeveer een halve klasse hoger dan het gemiddelde in Nederland.

Het grote verschil tussen de leefbaarheid in (grote) steden en minder stedelijk gebied is mogelijk te verklaren met het feit dat (grote) steden meer kampen met overlast en onveiligheid. Wel laat de Leefbaarometer zien dat de veiligheid in (grote) steden sneller verbetert dan in minder stedelijk gebied. Het verschil in onveiligheid tussen stedelijke en landelijke gebieden neemt daardoor af; de steden zijn bezig aan een inhaalslag.

Figuur 2.1 Ontwikkeling leefbaarheid (2002-2018) ten opzichte van gemiddelde in Nederland, naar stedelijkheid⁴⁴ (Leidelmeijer et al., 2019)

2.3 Dimensies en indicatoren

24

Zoals aangegeven bestaat de Leefbaarometer 2.0 uit honderd indicatoren die zijn onderverdeeld in de volgende vijf dimensies: Woningen, Bewoners, Voorzieningen, Veiligheid en Fysieke omgeving. De dimensie woningen wordt bepaald door 26 indicatoren, de dimensie bewoners door 16 indicatoren, de dimensie voorzieningen door 23 indicatoren, de dimensie veiligheid door 6 indicatoren en de dimensie fysieke omgeving door 28 indicatoren. Per dimensie is op basis van die indeling een dimensiescore berekend die aangeeft wat de bijdrage van die dimensie is aan de totaalscore op de Leefbaarometer. Het gewicht per indicator in de dimensies is bepaald op basis van de gecombineerde coëfficiënten uit de twee modellen die ten grondslag liggen aan de Leefbaarometer.⁴⁵ Het gewicht per dimensie dat daaruit volgt is woningen (18 procent), bewoners (15 procent), voorzieningen (25 procent), veiligheid (24 procent) en fysieke omgeving (18 procent).

Ter illustratie: voorbeelden van indicatoren in de Leefbaarometer 2.0

Er zijn veel indicatoren die de leefbaarheid van een gebied kunnen beïnvloeden. Om een beeld te krijgen van de indicatoren; binnen de dimensie Wonen zijn bijvoorbeeld het aantal sociale eengezins huurwoningen en het aantal koopwoningen indicatoren die de leefbaarheidsscore beïnvloeden. Het aandeel sociale huurwoningen heeft een negatief effect op de leefbaarheid: hoe groter het aandeel sociale huurwoningen, hoe minder goed de leefbaarheid wordt beoordeeld (Leidelmeijer et al., 2015). Het aandeel koopwoningen heeft een positief effect op de leefbaarheid: hoe groter het aandeel koopwoningen, hoe beter de leefbaarheid wordt beoordeeld.⁴⁶ De hoeveelheid groen, binnen de dimensie Fysieke omgeving, heeft een positief effect op de leefbaarheid van een gebied. Dit wordt gemeten aan de hand van de hoeveelheid groen binnen 200 meter van de postcode.⁴⁷ Een indicator in de dimensie Bewoners is de kenmerken van de bewoners. Dit gaat om de leeftijdsklassen binnen de bevolking, afkomst van bewoners en de

⁴⁴ Het CBS onderscheidt vijf categorieën van stedelijkheid op basis van de adressendichtheid per km²: zeer sterk (2500 of meer), sterk (1500-2500), matig (1000-1500), weinig (500-1000) en niet-stedelijk (minder dan 500 adressen per km²).

⁴⁵ Voor een uitgebreide toelichting van de twee modellen, zie Leidelmeijer et al. 2015.

⁴⁶ Het aandeel koopwoningen is het hoogst in plattelandsgemeenten en het laagst in sterk stedelijke gemeenten (zie Balans van de Leefomgeving, 2018).

⁴⁷ Plattelandsgemeenten zijn overwegend groener dan de stedelijke gemeenten.

verschillende soorten huishoudenstypes (Leidemeijer et al., 2015). Zo heeft een jonge bevolking (tussen de 0-14 jaar) een positieve invloed op de leefbaarheid, het aandeel van bewoners boven de 65 of het aandeel van MOE-landers een negatief effect op de leefbaarheid en heeft het aandeel eenoudergezinnen ook een negatief effect op de leefbaarheid (Leidemeijer et al., 2015). Na aanleiding van kritische Kamervragen over de relevantie van indicatoren zoals aandeel niet-westerse migranten en dergelijke – en het gevaar dat onjuiste interpretaties van de Leefbaarometer 2.0 kunnen bijdragen aan stigmatisering van specifieke groepen in de bevolking – is besloten om dergelijke indicatoren (gerelateerd aan de migratieachtergrond) niet meer mee te nemen in de nieuwe Leefbaarometer 3.0 (verschenen in 2022).⁴⁸

De dimensie Veiligheid is onder te verdelen in drie subdimensies waarvan de eerste twee verreweg het grootste gewicht hebben: overlast, onveiligheid en verloedering. Voor alle indicatoren binnen de dimensie Veiligheid geldt: ze hebben een negatief effect op de leefbaarheid. Hoe meer overlast, hoe negatiever de leefbaarheid wordt beoordeeld. Binnen deze dimensie geldt ook dat veel indicatoren samenhangen (multicollineariteit), dus niet alle veiligheidsindicatoren zijn meegenomen in het uiteindelijke Leefbaarometer model. De vijf indicatoren zijn: overlast, ordeverstoring, vernielingen, geweldsmisdrijven en woninginbraken.

Tabel 2.1 geeft een overzicht van de trend (over de periode 2012-2018) van de verschillende dimensies en de leefbaarheid in totaal. In stedelijk en landelijk gebied zijn de dimensies Veiligheid en Woningen verbeterd, waarin Veiligheid de hoogste stijging laat zien. Dat komt met name door de afname van overlast. De overlast neemt overal af, en het hardst in de gebieden waar het al laag was (voornamelijk landelijk gebied). De dimensie Voorzieningen laat een positieve trend zien in stedelijk gebied en een negatieve trend in landelijk gebied. Dit komt met name door de afnemende bereikbaarheid van voorzieningen in landelijk gebied. De dimensies Fysieke omgeving en Bewoners laten een negatieve trend zien in stedelijk gebied en een positieve trend zien in landelijk gebied.

Tabel 2.1 Overzicht trend per dimensie Leefbaarometer (2012-2018)

25

Dimensie	Trend stedelijk gebied	Trend landelijk gebied	Trend heel Nederland
Veiligheid	+	+	+
Woningen	+	+	+
Voorzieningen	+	-	+
Fysieke omgeving	-	+	-
Bewoners	-	+	-
Totaal	+	+	+

2.4 Resultaten Leefbaarometer op dorpsniveau⁴⁹

Welke inzichten verschaft de Leefbaarometer over de leefbaarheid (en veiligheid) in dorpen? Met welke dorpen lijkt het goed te gaan en in welke dorpen juist niet? Om deze vraag te kunnen beantwoorden is er in eerste instantie voor gekozen om in te zoomen op dorpen in niet-stedelijke en weinig-stedelijke gemeenten en tot plaatsen met een inwonertal tussen de 1.000 en 6.000 inwoners.⁵⁰ Door deze

⁴⁸ Zie Brief (Toepassing van de Wet bijzondere maatregelen grootstedelijke problematiek) van de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (30 april 2021).

⁴⁹ Deze paragraaf is tot stand gekomen in samenwerking met Kees Leidemeijer van InFactResearch.

⁵⁰ Het CBS definieert het Nederlandse platteland op basis van een maatstaf voor de concentratie van menselijke activiteiten gebaseerd op de gemiddelde omgevingsadressendichtheid (oad). De klassen niet-stedelijk gebied (met een gemiddelde oad < 500 adressen per km²) en weinig stedelijk gebied (gemiddelde oad 500-1000 adressen per km²) worden samen beschouwd als het Nederlandse platteland. Op basis van deze definitie zijn plattelandsgemeenten in alle provincies aanwezig. De meesten bevinden zich in de drie Noordelijke provincies, Overijssel en Zeeland.

selectie resteerden 708 dorpen met in totaal bijna 1,8 miljoen inwoners in 171 gemeenten. Aansluitend is gekozen voor een stapsgewijze selectie, die deels op informatie uit de Leefbaarometer is gebaseerd en deels op andere bronnen, in het bijzonder de WoonZorgwijzer, bewerkte niet-openbare microdata van het CBS en de monitor 'zicht op ondermijning'. De periode waarop de selectie wordt gemaakt betreft 2012-2018. Indachtig het programma leefbaarheid en veiligheid van het ministerie van BZK is gewerkt op basis van de volgende criteria:

- Niveau en ontwikkeling leefbaarheid
 - o Eindscore Leefbaarometer
- Niveau en ontwikkeling overlast en onveiligheid
 - o Aanwijzingen ondermijnende criminaliteit
 - o Dimensie overlast en onveiligheid Leefbaarometer
- Niveau en ontwikkeling kwetsbare groepen:
 - o Onderwijs (aandeel laag opgeleid, tot mbo2)
 - o Werk (verhouding werkenden/niet werkenden)
 - o Armoede (aandeel 20 procent laagste inkomensgroep)
 - o Gezondheid (aandeel personen met meervoudig somatische aandoeningen en aandeel met psychische en sociale problematiek)
- Aanvullend, specifiek voor dorpen de stand en ontwikkeling van:
 - o Dimensie voorzieningen Leefbaarometer
 - o Vergrijzing (aandeel 70-plus)
 - o Ontgroening (aandeel 19-29-jarigen)

Bestandsopbouw

De analyse-eenheid voor de selectie zijn woonplaatsen en niet de gebruikelijke ruimtelijke eenheden als gemeenten, wijken of buurten. Om gegevens te kunnen koppelen aan die woonplaatsen, worden postcodes (6ppc) in GIS toegerekend aan plaatsen (bestand 'Plaatsen in Nederland' ontleend aan ESRI).⁵¹

26

Om de selectie te kunnen maken, zijn de volgende gegevens gekoppeld:

- i. Algemeen:
 1. Stedelijkheid gemeente
 2. Aantal inwoners in plaats in 2018
- ii. Scores Leefbaarometer 2.0, peiljaren 2012-2018
 1. Aandeel score 'zwak of lager'
 2. Aandeel score 'zeer goed of hoger'
 3. Ontwikkeling
- iii. Dimensiescores Leefbaarometer 2.0 2012-2018
 1. Bewoners (niet gebruikt in selectie)
 2. Voorzieningen
 3. Overlast en onveiligheid
- iv. Aanvullende kenmerken populatie (uit database In.Fact.Research 2012-2018):
 1. Aandeel gezondheidsproblematiek (WoonZorgwijzer)
 2. Aandeel belangrijkste inkomensbron
 3. Aandeel 20 procent laagste inkomens
 4. Aandeel laag opgeleid (tot startkwalificatie)
 5. Aandeel leeftijd 70-plus
 6. Aandeel leeftijd 19-29
- v. Ondermijnende criminaliteit (uit: database Zicht op Ondermijning)

⁵¹ Zie Location intelligence | Esri Nederland. Indien er sprake is van aansluitende lintbebouwing, dan wordt die eveneens gerekend tot de plaats (meestal geen onderdeel van de gebiedseenheden in Plaatsen in Nederland'). Vervolgens worden de plaatsen doorsneden met de vlakken van postcodes. De regel die is gehanteerd is dat als een (deel van een) postcode het gebied doorsnijdt dat tot een plaats wordt gerekend, die postcode deel uitmaakt van die plaats. Als een gemeentegrens wordt overschreden, wordt de betreffende postcode in de andere gemeente niet meer bij de betreffende plaats gerekend. Een voorbeeld wordt gegeven in bijlage 2.

1. Aandeel geruimde hennepkwekerijen in gemeente (bron: landelijk)
2. Aandeel onverklaarbare woningaankopen

Score Leefbaarometer

Het eerste onderscheid tussen dorpen die zich goed en minder goed ontwikkelen, wordt gemaakt op basis van het aandeel van de bevolking dat woont in een deel van het dorp dat:

- in 2018 zwak of onvoldoende scoorde op de Leefbaarometer (dit betreft de vier laagste categorieën van de Leefbaarometer) en zich relatief negatief heeft ontwikkeld tussen 2012 en 2018
- in 2018 zeer goed of uitstekend scoorde op de Leefbaarometer (dit betreft de twee hoogste categorieën van de Leefbaarometer) en zich relatief positief heeft ontwikkeld.

Het niveau van leefbaarheid wordt – zoals hiervoor aangegeven - afgeleid uit het gemiddelde van het aandeel 'zwak of onvoldoende' in een dorp en de (afwezigheid van) gebieden met een score 'zeer goed of uitstekend'. Gemiddeld hebben de 708 dorpen in de selectie een aandeel 'zeer onvoldoende tot zwak' van 1,2 procent en een aandeel 'zeer goed tot uitstekend' van 40,6 procent. Gemiddeld genomen hebben dorpen dus een gunstig profiel. Maar, er zijn ook uitzonderingen: dorpen waar het grootste deel van het dorp zwak of onvoldoende scoort en geen enkel deel zeer goed of uitstekend. Het onderscheid tussen dorpen met een gunstig en ongunstig niveau wordt gemaakt op basis van de gestandaardiseerde score van deze gecombineerde indicator.⁵²

De ontwikkeling van het dorp wordt bepaald op basis van het verschil tussen het aandeel bewoners in 2018 en 2012 in het dorp dat:

- zwak of onvoldoende scoorde;
- goed of uitstekend scoorde.

Een toename van het aandeel zwak of onvoldoende geeft een negatieve ontwikkeling aan evenals een afname van het aandeel zeer goed of uitstekend. Het gemiddelde van beide ontwikkelingen (die zodanig worden gescoord dat ze dezelfde richting aangeven) is de indicator van de ontwikkeling. Er wordt voor deze benadering gekozen omdat de praktijk heeft aangegeven dat met deze indicator een beter beeld van de ontwikkelingen wordt gegeven dan met het verschil tussen de gemiddelde scores in een gebied en ook meer aansluit op wat op de kaart kan worden gezien (of een gebied groener kleurt, of dat rood verdwijnt bijvoorbeeld).

27

Gemiddeld genomen is er binnen de totale selectie van dorpen een kleine positieve ontwikkeling te zien op de beschreven indicator met een gemiddelde positieve verschuiving van 4,9 procent. Om het onderscheid te maken tussen dorpen die zich positief en negatief ontwikkelden, standaardiseren we de indicator, waardoor alle gebieden die zich minder gunstig ontwikkelden dan gemiddeld als 'negatief' worden beschouwd en alle gebieden die zich beter ontwikkelden (dus een grotere positieve ontwikkeling hadden dan 4,9 procent) als positief.

Selectie zwakke dorpen

In totaal 93 dorpen maakten een relatief negatieve ontwikkeling door en hadden een niveau dat meer dan 1 standaard deviatie afweek van het gemiddelde niveau in de dorpen. Dit beschouwen we als de

⁵² Bij deze selectie wordt steeds gebruik gemaakt van gestandaardiseerde scores. Berekening: $(x - m)/sd$. Dit is gedaan om te kunnen vergelijken tussen de verschillende indicatoren die worden gebruikt (zoals tussen niveaus en tussen ontwikkelingen op verschillende thema's). Zonder standaardisatie kan dat niet omdat je dan te maken hebt met ongelijkssoortige grootheden. Een percentage lage inkomens kun je bijvoorbeeld niet betekenisvol vergelijken met een score op de dimensie voorzieningen. Ook kun je ze niet bij elkaar optellen of middelen. Dat kan alleen na transformatie naar eenzelfde schaal en ze te vergelijken in termen van de afwijking ten opzichte van het gemiddelde. Dat gebeurt met standaardisatie.

longlist van de selectie van dorpen waar het niet goed mee gaat. Om deze lijst verder te beperken is gekeken naar de thema's:

- Overlast en onveiligheid (dimensie Leefbaarometer, aangevuld met ondermijnende criminaliteit);
- Bewoners (armoede, opleiding, werk, demografie);
- Voorzieningen (dimensie Leefbaarometer).

Voor elk aspect binnen de genoemde thema's zijn de scores van de dorpen gestandaardiseerd en gemiddeld om te komen tot een eindscore per thema. Die eindscores per thema zijn vervolgens weer gemiddeld om tot een overkoepelende eindscore te komen. Voor de ontwikkeling is hetzelfde gedaan. Uit de longlist zijn de dorpen geselecteerd met een niveau op de overkoepelende eindscore dat ongunstiger is dan een halve standaard deviatie van het gemiddelde én waarin de gemiddelde ontwikkeling op de genoemde indicatoren negatief was. Dat resulteert in de lijst van 36 dorpen die is weergegeven in tabel 2.2 In deze lijst is een aantal gemeenten met meerdere dorpen vertegenwoordigd: Achtkarspelen en Noardeast-Fryslân in Friesland, Hulst, Sluis en Terneuzen in Zeeland, Mill en Sint Hubert in Noord-Brabant en Noordoostpolder in Flevoland. In de lijst komen alleen dorpen in de provincies Groningen, Friesland, Flevoland, Limburg, Noord-Brabant en Zeeland voor.

Tabel 2.2 Dorpen met een ongunstige score en ontwikkeling op de Leefbaarometer én met gemiddeld een ongunstig profiel op (de ontwikkeling van) overlast en onveiligheid, kwetsbaarheid bewoners en voorzieningen (alfabetisch naar gemeente)

28

Gemeente	Dorp	Inwoners	Landsdeel
Achtkarspelen	1. Twizel	1050	Noord
	2. Droegeham	1600	
Bergen (L.)	3. Siebengewald	1550	Zuid
	4. Bakhuzen	1050	Noord
De Fryske Marren	5. Spijk (Gr.)	1250	Noord
	6. Ulrum	1350	Noord
Delfzijl	7. Clinge	2350	West
	8. Hulst-Oost	1200	
Het Hogeland	9. Kloosterzande	3050	
	10. Mill	5300	Zuid
Hulst	11. Sint Hubert	1100	
	12. Holwert	1450	Noord
Mill en Sint Hubert	13. Marrum	1300	
	14. Ternaard	1200	
Noardeast-Fryslân	15. Nagele	1100	Oost
	16. Creil	1250	
Noordoostpolder	17. Beerta	2100	Noord
	18. Haulerwyk	3000	Noord
Oldambt	19. Rilland	2650	West
	20. Oosterland (Z.)	2100	West
Ooststellingwerf	21. Sluis (Z., nabij Aardenburg)	2150	West
	22. Oostburg	4450	
Reimerswaal	23. Aardenburg	2100	
	24. Breskens	4350	
Schouwen-Duiveland	25. IJzendijke	1900	
	26. Musselkanaal	4750	Noord
Sluis	27. Welberg	2800	Zuid
	28. Koudum	2650	Noord
Stadskanaal	29. Biervliet	1300	West
	30. Westdorpe	1750	
Steenbergen	31. Sluiskil	2250	
	32. Sas van Gent	3550	
Súdwest-Fryslân	33. Hoek (Z.)	2600	
	34. Philippine	1950	
Terneuzen	35. Stavenisse	1550	West
	36. Seisbierrum	1600	Noord
Tholen			
Waadhoeke			

De aard van de problematiek in de dorpen kan verschillen omdat in de selectie zoals die is gehanteerd na de initiële selectie de onderscheiden thema's elkaar kunnen compenseren. Zo kan het zijn dat een dorp – naast de algemeen ongunstige leefbaarheidsscore en ontwikkeling – ook erg ongunstig scoort op onveiligheid maar niet op de kwetsbaarheid van de bewoners, en wel weer op voorzieningen. Ook kan het thema waarop, alsmede de mate waarin er een negatieve ontwikkeling was verschillen. Deze verschillende profielen van de dorpen zijn per thema en onderscheiden naar niveau en ontwikkeling weergegeven in tabel 2.3. De eerste twee cijfermatige kolommen in de tabel beschrijven de dorpen in termen van het niveau van leefbaarheid: het aandeel bewoners in het dorp dat woont in een gebied dat maximaal 'zwak' scoort op de Leefbaarometer (kolom 1) en het aandeel bewoners dat in een gebied woont dat minimaal 'zeer goed' scoort op de Leefbaarometer (kolom 2). Deze twee scores worden op de wijze die hiervoor is beschreven vertaald naar de gestandaardiseerde score 'niveau leefbaarheid' in de derde cijfermatige kolom.

Tabel 2.3 Profiel van de dorpen waar het niet goed mee gaat (in standaardscores voor niveau en ontwikkeling per thema, gesorteerd naar de ernst van de problematiek per dorp over alle thema's samen)

gemeente	dorp	leefbaarheid		veiligheid		bewoners		voorzieningen			
		max. zwak	min. zeer goed	niveau	ontwikkeling	niveau	ontwikkeling	niveau	ontwikkeling		
Steenbergen	Welberg	79%	9%	-3,5	-5,5	-2,3	-1,7	-4,0	-6,0	0,1	-1,8
Sluis	Oostburg	22%	2%	-1,9	-1,6	-0,7	0,0	-1,4	-1,3	-2,7	-3,9
Noordoostpolder	Nagele	61%	0%	-3,2	-2,4	0,1	-1,1	-1,7	-0,9	-1,6	-2,5
Sluis	Sluis (Z., nabij Aardenburg)	25%	6%	-1,9	-1,5	-0,7	-0,1	-0,8	-0,8	-3,0	-3,9
Sluis	Aardenburg	24%	0%	-2,0	-1,6	-0,2	0,4	-0,5	0,1	-3,9	-4,3
Noordoostpolder	Creil	33%	2%	-2,3	-3,1	0,3	-1,6	-1,1	-1,9	-1,7	-0,5
Terneuzen	Biervliet	28%	0%	-2,2	-1,2	-0,1	-1,9	0,3	-0,7	-3,2	-1,9
Terneuzen	Sas van Gent	52%	0%	-2,9	-0,1	-0,2	0,4	-2,0	-2,5	-2,7	-0,8
Sluis	Breskens	0%	5%	-1,1	-0,6	-0,3	0,1	-0,7	-0,3	-3,1	-4,4
Noardeast-Fryslân	Holwert	0%	1%	-1,2	-0,6	-0,3	0,0	-2,0	-0,5	-1,4	-2,7
Ooststellingwerf	Haulerwyk	0%	0%	-1,3	-1,5	-1,0	-1,5	-0,8	0,2	-1,2	-1,2
Hulst	Clinge	12%	0%	-1,7	-0,2	0,2	-0,2	-0,6	-1,1	-3,9	-0,7
Achtkarspelen	Twizel	0%	6%	-1,1	-1,1	-0,9	-1,6	-1,5	-0,2	-0,7	-0,8
Hulst	Hulst-Oost	0%	1%	-1,2	-1,7	-0,3	-2,2	1,3	0,0	-3,1	-0,2
Noardeast-Fryslân	Marrum	3%	1%	-1,4	-0,8	-0,8	-1,3	-1,3	-1,2	-0,5	-0,2
Oldambt	Beerta	15%	5%	-1,6	-0,1	-0,3	0,4	-2,8	-2,2	-1,3	0,5
Schouwen-Duiveland	Oosterland (Z.)	14%	2%	-1,6	-1,3	-0,1	-1,5	-0,1	-0,2	-2,0	0,1
Súdwest-Fryslân	Koudum	4%	9%	-1,1	-0,7	0,1	-0,3	-0,9	-0,3	-1,6	-1,8
Terneuzen	Sluiskil	12%	2%	-1,6	-0,6	-0,3	-0,4	-1,5	-0,2	-1,5	-0,4
Delfzijl	Spijk (Gr.)	1%	6%	-1,1	-0,5	0,1	0,0	0,0	-0,1	-1,7	-2,9
Mill en Sint Hubert	Mill	0%	8%	-1,0	-0,7	-1,0	-0,9	-0,2	0,3	-0,8	-1,8
Noardeast-Fryslân	Ternaard	6%	2%	-1,4	-0,1	0,6	1,5	-1,1	-0,1	-1,9	-3,6
Terneuzen	Westdorpe	16%	0%	-1,8	-0,4	-0,2	-0,4	-0,5	-0,5	-2,7	0,4
Hulst	Kloosterzande	19%	0%	-1,9	-0,4	0,6	0,5	-0,3	-1,0	-3,0	-0,6

gemeente	dorp	leefbaarheid		veiligheid		bewoners		voorzieningen			
		max. zwak	min. zeer goed	niveau	ontwikkeling	niveau	ontwikkeling	niveau	ontwikkeling		
Reimerswaal	Rilland	19%	2%	-1,8	-1,4	-0,6	0,2	-0,8	-0,9	-0,6	0,0
Waadhoeke	Seisbierrum	0%	0%	-1,3	-0,6	-0,5	-1,1	-1,5	-0,8	-0,1	0,1
Het Hogeland	Ulrum	0%	1%	-1,2	-0,6	-0,1	-0,6	-1,4	-1,2	-2,0	1,6
Terneuzen	Hoek (Z.)	4%	2%	-1,3	-0,7	-0,3	-0,9	-0,3	-0,3	-1,3	-0,1
Achtkarspelen	Droegeham	0%	1%	-1,2	-0,6	-0,8	-1,9	-0,9	-0,1	-0,5	0,8
Stadskanaal	Musselkanaal	3%	8%	-1,1	-0,2	-0,6	-1,1	-2,1	0,5	-0,2	0,2
Sluis	IJzendijke	0%	7%	-1,0	-0,5	0,0	0,4	0,4	0,2	-2,5	-1,6
Mill en Sint Hubert	Sint Hubert	0%	2%	-1,2	-0,5	-1,2	1,0	-0,2	0,1	-0,9	-1,7
Bergen (L.)	Siebegewald	1%	3%	-1,2	-0,5	-0,9	-0,9	0,1	0,7	-1,7	-0,1
Tholen	Stavenisse	0%	0%	-1,3	-0,4	0,6	-0,6	-0,8	-0,1	-2,4	0,5
Terneuzen	Philippine	1%	0%	-1,3	-0,7	-0,1	-0,6	0,6	0,3	-2,3	-0,4
De Fryske Marren	Bakhuzen	0%	3%	-1,2	-0,5	1,0	2,2	-0,9	-1,8	-1,9	-1,1

30

Nadere beschouwing van de profielen laat zien dat bijvoorbeeld de Zeeuwse dorpen erg ongunstig scoren op voorzieningen, dat bijvoorbeeld Beerta erg ongunstig scoort op bewonerskenmerken en Haulerwyk ongunstig op veiligheid. Welberg in Steenberg is een bijzonder geval. Dit dorp scoort erg ongunstig op een breed domein van indicatoren. Dit hangt samen met het in gebruik nemen van het voormalig klooster Stella Maris als huisvesting voor circa 400 arbeidsmigranten in de onderzoeksperiode. De verandering van de populatie heeft daarmee een eenduidige achtergrond en maakt het dorp daardoor mogelijk minder interessant voor de selectie.

Selectie sterke dorpen

In totaal 82 dorpen maakten een relatief positieve ontwikkeling door en hadden een niveau dat in positieve zin meer dan 1 standaard deviatie afweek van het gemiddelde niveau in de dorpen. Dit beschouwen we als de longlist van de selectie van dorpen waar het goed mee gaat. Daarnaast zijn er nog zo'n 50 dorpen die een al dan niet kleine negatieve ontwikkeling doormaakten maar waarin het niveau van leefbaarheid erg gunstig is. Hieronder vallen ook 'villadorpen' als Berg en Dal en Rozendaal. Die worden – omdat ze geen positieve ontwikkeling doormaakten - verder niet meegenomen in de selectie. In deze dorpen kan het aandeel 'zeer goed en uitstekend' evenwel op honderd procent liggen en daarmee hoger zijn dan in veel van de dorpen die wel worden geselecteerd (omdat er ook een positieve ontwikkeling was).

Om de longlist verder aan te scherpen is dezelfde werkwijze gehanteerd als bij de selectie van dorpen waar het niet goed mee gaat, maar dan in omgekeerde richting. Het resultaat is de lijst van 39 dorpen die is weergegeven in tabel 2.4. Vergeleken met de lijst dorpen waar het niet goed gaat, valt op dat de spreiding over het land wat groter is en dat Friesland en Flevoland er niet in zijn vertegenwoordigd.

Tabel 2.4 Dorpen met een gunstige score en ontwikkeling op de Leefbaarometer én met gemiddeld een gunstig profiel op overlast en onveiligheid, kwetsbaarheid bewoners en voorzieningen (alfabetisch naar gemeente)

Gemeente	plaats	inwoners	landsdeel
Barneveld	1. Kootwijkerbroek	2350	Oost
Beekdaelen	2. Schimmert	3150	Zuid
	3. Wijnandsrade	1500	
	4. Amstenrade	3200	
	5. Oirsbeek	3750	
Beemster	6. Middenbeemster	3700	West
	7. Zuidoostbeemster	3100	
Beesel	8. Beesel	2400	Zuid
Bronckhorst	9. Keijenborg	1200	Oost
	10. Vorden	5300	
Coevorden	11. Sleen	2100	Noord
	12. Oosterhesselen	1700	
Druten	13. Horssen	1200	Oost
Echt-Susteren	14. Sint Joost	1350	Zuid
Eijsden-Margraten	15. Sint Geertruid	1250	Zuid
	16. Margraten	3750	
	17. Gronsveld	2450	
Heeze-Leende	18. Leende	3800	Zuid
Hellendoorn	19. Daarle	1050	Oost
	20. Hellendoorn	4350	
Heumen	21. Overasselt	2200	Oost
Krimpenerwaard	22. Krimpen aan den IJssel	1700	West
Laarbeek	23. Aarle-Rixtel	5250	Zuid
	24. Lieshout	3650	
Lochem	25. Laren (Gld.)	1900	Oost
Maasgouw	26. Maasbracht-Brachterbeek	1750	Zuid
	27. Heel	3950	
Meerijstad	28. Eerde (NB.)	1200	Zuid
Midden-Groningen	29. Kropswolde/Meerwijk	1450	Noord
Noordenveld	30. Peize	4450	Noord
Peel en Maas	31. Beringe	1750	Zuid
Rhenen	32. Achterberg	2250	West
Utrechtse Heuvelrug	33. Maarn	4450	West
Veere	34. Oostkapelle	2050	West
	35. Zoutelande	1450	
	36. Koudekerke	2900	
Voerendaal	37. Ubachsberg	1650	Zuid
Waterland	38. Broek in Waterland	2400	West
Zoeterwoude	39. Zoeterwoude-Dorp	4650	West

Ook voor deze dorpen geldt dat ze kunnen verschillen in de thema's waar ze goed en slecht op scoren. De profielen over de verschillende thema's, onderscheiden naar niveau en ontwikkeling, worden weergegeven in tabel 2.5. Opvallend is dat er weinig dorpen zijn die op alle thema's positief scoren. In het bijzonder bij de ontwikkelingen zijn er nog wel eens thema's waar een dorp zich niet gunstig op ontwikkelt. Omdat het niveau nog steeds zeer gunstig is, wil dat echter niet zeggen dat het slecht gaat op dat thema in het betreffende dorp. Voor de selectie worden dergelijke mindere scores weer gecompenseerd door positieve ontwikkelingen op andere thema's. Afhankelijk van waar de prioriteit aan wordt gegeven (niveau, ontwikkeling of thema), kan uit deze lijst een nadere selectie worden gemaakt.

Tabel 2.5 Profiel van de dorpen waar het goed mee gaat (in standaardscores voor niveau en ontwikkeling per thema, gesorteerd naar de gemiddelde score per dorp over alle thema's samen)

gemeente	dorp	leefbaarheid		veiligheid		bewoners		voorzieningen			
		max. zwak	min. zeer goed	niveau	ontwikkeling	niveau	ontwikkeling	niveau	ontwikkeling		
Echt-Susteren	Sint Joost	0%	97%	1,87	3,01	0,78	0,48	0,88	0,70	1,24	1,51
Eijsden-Margraten	Sint Geertruid	0%	100%	1,95	2,78	0,52	2,19	0,67	0,46	0,57	0,69
Bronckhorst	Keijenborg	0%	98%	1,88	3,27	1,42	1,39	0,40	0,62	0,11	0,68
Beekdaelen	Oirsbeek	0%	73%	1,07	2,82	0,55	1,41	0,27	1,17	1,43	-0,45
Beekdaelen	Wijnandsrade	0%	82%	1,36	2,81	0,93	1,28	0,74	0,19	1,03	-0,18
Veere	Koudekerke	0%	96%	1,82	1,62	0,01	2,36	0,57	0,02	1,53	0,06
Maasgouw	Heel	0%	88%	1,56	1,86	0,35	0,25	0,70	0,96	1,04	1,22
Krimpenerwaard	Krimpen aan den IJssel	0%	72%	1,04	2,09	0,59	2,00	0,72	0,70	0,91	-0,14
Beemster	Middenbeemster	0%	98%	1,87	0,34	0,03	1,23	1,10	0,83	1,83	0,66
Waterland	Broek in Waterland	0%	76%	1,18	2,44	0,57	1,97	0,90	-0,28	1,08	-0,07
Druuten	Horssen	0%	97%	1,84	2,36	1,00	0,45	0,77	0,43	0,23	0,64
Beemster	Zuidoostbeemster	0%	81%	1,34	1,16	-0,22	1,43	0,60	0,47	1,83	0,51
Heeze-Leende	Leende	0%	98%	1,89	0,92	0,01	-0,04	0,82	1,31	0,92	0,98
Heumen	Overasselt	0%	97%	1,86	2,12	0,82	0,38	0,51	0,25	0,72	0,12
Maasgouw	Maasbracht-Brachterbeek	0%	97%	1,84	1,96	-0,05	0,10	0,60	0,09	1,23	0,65
Coevorden	Oosterhesselen	0%	74%	1,12	1,81	0,75	0,40	0,44	1,51	0,36	-0,04
Veere	Zoutelande	0%	99%	1,93	0,86	0,18	1,71	0,59	-0,10	0,81	0,09
Eijsden-Margraten	Gronsveld	0%	75%	1,14	0,72	-0,10	1,01	0,68	1,19	1,39	-0,01
Rhenen	Achterberg	0%	89%	1,59	0,84	0,14	0,97	0,63	1,58	0,89	-0,76
Utrechtse Heuvelrug	Maarn	0%	79%	1,26	1,36	0,23	0,51	0,99	0,38	1,25	-0,11
Coevorden	Sleen	0%	88%	1,58	1,05	1,14	0,84	-0,16	-0,59	1,05	0,96
Meerijstad	Eerde (NB.)	0%	94%	1,75	2,13	0,91	0,98	0,86	0,48	-0,14	-1,21
Zoeterwoude	Zoeterwoude-Dorp	0%	73%	1,08	2,30	-0,65	0,53	0,44	-0,44	2,02	0,41
Bronckhorst	Vorden	0%	95%	1,77	0,42	1,09	0,52	0,07	-0,36	1,29	0,78
Veere	Oostkapelle	0%	100%	1,95	0,72	0,34	0,95	0,59	0,46	0,59	-0,11
Lochem	Laren (Gld.)	0%	96%	1,83	0,85	0,95	0,73	0,60	0,06	0,71	-0,30
Eijsden-Margraten	Margraten	0%	91%	1,66	0,23	0,07	0,91	0,63	0,41	1,09	0,35
Noordenveld	Peize	0%	82%	1,38	1,09	0,62	0,25	0,82	0,03	0,74	0,30
Hellendoorn	Daarle	0%	91%	1,67	1,04	0,71	0,35	0,74	0,32	0,37	0,02
Beekdaelen	Amstenrade	0%	75%	1,14	0,65	0,57	0,56	0,39	0,69	1,47	-0,29
Peel en Maas	Beringe	0%	78%	1,23	0,98	0,33	-0,91	0,73	0,62	0,62	1,56
Barneveld	Kootwijkerbroek	0%	99%	1,92	0,18	0,95	0,97	0,24	0,34	0,62	-0,09
Hellendoorn	Hellendoorn	0%	89%	1,59	1,42	0,47	0,40	0,29	0,04	0,79	-0,34
Laarbeek	Aarle-Rixtel	0%	85%	1,47	0,48	0,09	0,32	0,18	0,71	1,57	-0,16
Beekdaelen	Schimmert	0%	82%	1,37	0,42	0,76	-0,50	0,92	0,41	0,70	0,42
Midden-Groningen	Kropswolde/Meerwijck	0%	97%	1,84	0,07	0,55	-0,57	1,29	0,55	0,02	0,17
Laarbeek	Lieshout	0%	85%	1,47	0,56	0,31	0,52	0,10	0,39	1,09	-0,71
Voerendaal	Ubachsberg	0%	92%	1,68	0,16	-0,38	-0,20	0,82	0,52	1,22	-0,15

gemeente	dorp	leefbaarheid		veiligheid		bewoners		voorzieningen			
		max. zwak	min. zeer goed	niveau	ontwikkeling	niveau	ontwikkeling	niveau	ontwikkeling		
Beesel	Beesel	0%	88%	1,57	0,01	0,11	-0,93	0,49	-0,04	1,14	1,22

2.5 Selectie dorpen

Aan de hand van bovenstaande analyse is er een voorlopige selectie van 36 'onder gemiddeld scorende' dorpen en 39 'bovengemiddeld scorende' dorpen op het gebied van leefbaarheid gemaakt. Om tot een verdere selectie van in totaal tien dorpen te komen, is er gefocust op een spreiding in geografische ligging (provincie, landsdelen), krimpregio (ja of nee), en de hoogst/laagste scorende categorie in de Leefbaarometer. Met deze selectie is beoogd om een zo divers en accuraat mogelijk beeld te krijgen van de leefbaarheid in het landelijk gebied. Op basis van een belronde is er eerst met de contactpersonen van de dorpen nagegaan of er in de afgelopen jaren iets uitzonderlijks is gebeurd in het dorp (zoals de komst van een asielzoekerscentrum), waardoor de resultaten van de Leefbaarometer beïnvloed hadden kunnen worden. In geen van de dorpen was volgens de betrokkenen iets uitzonderlijks gebeurd. In tabel 2.6 is de selectie van de dorpen weergegeven in een tabel. In het volgende hoofdstuk wordt ingegaan op de werkwijze van het selecteren van de gesprekspartners.

Tabel 2.6 Selectie van dorpen voor interviews

33

Dorp	Gemeente	Provincie	Krimpregio (ja of nee)	Laagst/hogst scorende categorie
Onder gemiddeld scorende dorpen				Laagst scorende categorie
Drogeham	Achtkarspelen	Friesland	Ja	Veiligheid
Sint Hubert	Land van Cuijk	Noord-Brabant	Nee	Voorzieningen
Siebegewald	Bergen (L.)	Limburg	Nee	Voorzieningen
Beerta	Oldambt	Groningen	Ja	Bewoners
Biervliet	Terneuzen	Zeeland	Ja	Voorzieningen
Bovengemiddeld scorende dorpen				Hogst scorende categorie
Laren (Gld.)	Lochem	Gelderland	Ja	Veiligheid
Zoeterwoude-Dorp	Zoeterwoude	Zuid-Holland	Nee	Voorzieningen
Eerde (NB.)	Meerijstad	Noord-Brabant	Nee	Veiligheid
Achterberg	Rhenen	Utrecht	Nee	Bewoners
Daarle	Hellendoorn	Overijssel	Nee	Bewoners

3 Dorpsbeschrijvingen

Om meer te leren over de leefbaarheid en veiligheid in de tien geselecteerde dorpen – uitmondend in dorpsbeschrijvingen - is ervoor gekozen om met vertegenwoordigers van de dorpen en met vertegenwoordigers van de gemeenten te spreken. Als vertegenwoordiger van de dorpen is gekozen voor de dorpsraden (of dorpsbelangen). Zij vormen een belangrijke schakel tussen de bewoners en de gemeente, en zij vormen een aanspreekpunt niet alleen voor de bewoners maar ook voor de gemeente. Dorpsraden (of dorpsbelangen) bleken in alle dorpen aanwezig te zijn. Voor wat betreft de vertegenwoordiger namens de gemeente bleek dat alle gemeenten een medewerker (of medewerkers) hebben die als eerste aanspreekpunt dienen voor het dorp (of de dorpsraad). De functiebenaming verschilt wel per gemeente. In de ene gemeente wordt bijvoorbeeld gewerkt met een dorpencoördinator, in het andere geval gaat het om een gebiedsregisseur, gebiedsmakelaar of ideeënmakelaar. Elk van de dorpsbeschrijvingen kent eenzelfde structuur; een korte intro van het dorp, een duiding van de leefbaarheid, de (beleids)matige aanpak van de gemeente én van de dorpsraad en tot slot een korte blik op de verwachtingen voor de toekomst.

3.1 Eerde – gemeente Meijerijstad (Noord-Brabant)

Het dorp

Eerde is een Noord-Brabants kerkdorp in de Meijerij van 's-Hertogenbosch, gelegen in het nationaal landschap Het Groene Woud. Het dorp heeft ongeveer 1.400 inwoners en ligt in de fusiegemeente Meierijstad. Deze gemeente werd in 2017 ingesteld door een fusie tussen Schijndel, Sint-Oedenrode en Veghel. Richard Oprins, voorzitter van de dorpsraad: “Eerde ligt ingeklemd tussen die drie grotere kernen, dat maakt dat Eerde een dorp op zichzelf is dat mooi landelijk en groen ligt, maar ook verbonden is met die drie kernen.” Oud-voorzitter van de dorpsraad Frans Zegers vult aan: “Wat ik mooi vind aan dit dorp is dat je op loopafstand naar het werk kan en dat we tegelijkertijd een prachtige groene omgeving hebben. Het dorp heeft alles in zich: werken, wonen en recreëren.” Buurtadviseur Lianda de Vos kenmerkt Eerde vervolgens als een rustig en groen dorp met actieve bewoners die veel verantwoordelijkheden op zich nemen: “het motto is: samen staan we sterk.”

Leefbaarheid

Meierijstad heeft leefbaarheid hoog in het vaandel staan, blijkt onder andere uit de leefbaarheidsaanpak (waarover later meer) en de leefbaarheidsmonitor die de gemeente heeft ontwikkeld. In 2019 heeft de gemeente met enquêtes onderzoek gedaan naar de leefbaarheidsbeleving van inwoners op verschillende thema's, waaronder bereikbaarheid, veiligheid, openbare ruimte, verbondenheid en gezondheid. Het gemiddeld rapportcijfer voor 'prettig wonen' in de gemeente is 7,9, in Eerde zelfs 8,2. Ted van de Wijdeven, beleidsmedewerker leefbaarheid en burgerparticipatie: “Een 8,2 geeft aan dat veel bewoners het heel fijn wonen vinden in Eerde: gemoedelijk en gastvrij zijn wat mij betreft kenmerkende woorden. De openbare ruimte en de basisschool worden hoog gewaardeerd en de bewoners voelen zich over het algemeen ook prettig in de omgeving en ervaren weinig overlast. Verder vallen nog twee kerncijfers op: 97 procent van de woningen zijn koopwoningen en 87 procent van de bewoners voelt zich medeverantwoordelijk voor de leefomgeving.”

Ook in de Leefbaarometer 2018 scoort Eerde goed, enkel op het gebied van voorzieningen is een negatieve trend zichtbaar. Betrokkenen herkennen zich in dit plaatje: hoewel enkele voorzieningen (zoals de slager en een horecaondernemer) zijn vertrokken en bewoners voor sport en zorg buurkernen moeten opzoeken, is het prettig leven in Eerde. “Mensen zijn hier heel flexibel en passen zich

gemakkelijk aan; er zit veel veerkracht in het dorp. We zitten in het hart van Meierijstad en de Eerdenaar is het gewend om zonder veel moeite uit te waaieren naar andere plaatsen” legt Frans uit. De Meierijstadse leefbaarheidsmonitor spiegelt de uitkomsten van de Leefbaarometer en laat zien dat voorzieningen nog altijd goed bereikbaar zijn vanuit het dorp, maar dat het voorzieningenpeil in het dorp zelf wat achterblijft. De gesprekspartners beschrijven dit niet als een probleem.

Wanneer we vragen wat de uitdagingen van het dorp zijn op het gebied van leefbaarheid, wordt vooral toekomstbestendig bouwen genoemd. De ligging van het dorp maakt dat niet makkelijk, onder meer door hoogspanningsmasten en doordat het dorp ingesloten is door drie andere kernen. “Het zou mooi zijn als er woningen bij komen, zodat de jeugd die er nu is ook kan landen in het dorp. Tegelijkertijd hoop ik dat we de andere kernen en de bijbehorende industrie op afstand kunnen houden”, legt Richard uit. Frans: “We hebben twee decennia achter de rug waarin jongeren niet in Eerde terecht kunnen en dat is heel nadelig geweest voor het dorp. Daarnaast willen ouderen graag kleiner gaan wonen, maar daar is in het dorp geen ruimte voor.” Vanuit ambtelijk perspectief wordt ook de woningbouwopgave genoemd. De wens van bewoners is bij de gemeente bekend, ook omdat ze een sessie hebben gehouden waarin bewoners hun behoefte konden aangeven: “er moet vooral gebouwd worden voor de Eerdenaren, voor de kinderen. Meer bouwen, met behoud van de gemoedelijkheid”, vat Lianda samen. Ted merkt op dat ook de energietransitie een rol zal gaan spelen: “naast de bouwplannen, zullen er ook vier windmolens langs de snelweg komen die je kunt zien vanuit Eerde. Ik ben benieuwd wat dat gaat doen met de leefbaarheidsbeleving.”

Een andere opgave waar de bewoners op wijzen is de verkeersveiligheid. De provinciale weg die langs het dorp loopt wordt door de dorpingen de gevaarlijkste weg van Brabant genoemd, omdat er dodelijke ongelukken zijn gebeurd. Richard: “daar zouden we graag vanaf willen en anders hopen we op een veilige oplossing.” De weg is echter de verantwoordelijkheid van de provincie en niet van de gemeente. Andere veiligheidskwesties, zoals criminaliteit en ondermijning, worden door zowel de betrokken bewoners als de geïnterviewde ambtenaren niet benoemd.

35

Aanpak

De komende vier jaar investeert de gemeente Meierijstad 180.000 euro extra om de leefbaarheid in Meierijstad te versterken.¹ Het voorgaand jaar is geëxperimenteerd met een leefbaarheidsaanpak in twee proefwijken (te weten Bloemenwijk Schijndel en Veghel Zuid). Ook is er een leefbaarheidsagenda opgesteld door de gemeente en twee woningcorporaties (om de samenwerking op het gebied van leefbaarheid te verstevigen), en is de leefbaarheidsmonitor ontwikkeld. Daarnaast heeft Meierijstad een leefbaarheidsbudget waarvoor inwoners met leefbaarheidsinitiatieven een verzoek kunnen indienen. Naast dit traject werkt de gemeente Meierijstad met contactwethouders en buurtadviseurs per gebied. Lianda is te spreken over deze werkwijze: “de contactwethouder neemt in zijn/haar werk ook mee wat er leeft in zo’n dorp. En ik heb het gevoel dat ik thema’s die spelen in een gebied goed kan bespreken met de contactwethouders: de lijntjes zijn, ondanks de fusie, nog altijd kort.” Er is in Meierijstad ook een samenwerkingsovereenkomst tussen de wijk- en dorpsraden en de gemeente, “hierdoor weten partijen wat ze van elkaar kunnen verwachten”, legt Ted uit.

Verder wordt er in Meierijstad voorsnog niet gemeentebreed gewerkt vanuit een integrale gebiedsgerichte aanpak. Daar is vanuit de dorpsraad wel behoefte aan, zegt Frans: “Volgens mij zijn er in 1994 voor het laatst dorpsplannen opgesteld en dat mis ik nu wel. Er is veel bereidwilligheid bij de gemeente om met je te praten, maar het zou fijn zijn om te weten waar we met elkaar naartoe gaan.” Richard vult aan: “het zou erg helpen als er een plan is, maar ze hebben voor Eerde nog niets concreet op papier staan. Dat draagt bij aan het gevoel dat mensen niet worden gehoord door de overheid. We

zijn op zoek naar een visie voor het dorp, opgesteld door de gemeente en het dorp zelf.” Toch willen de oud- en zittend voorzitter van de dorpsraad niet de indruk wekken een slechte verstandhouding met de gemeente te hebben. Wat zij aandragen bij de gemeente, wordt netjes behandeld en er wordt helder gecommuniceerd; ze zijn over het algemeen tevreden over de interacties. Enkel over het lange termijnperspectief heerst onduidelijkheid, terwijl de dorpsraad graag ziet dat de gemeente bezig is met hoe het dorp er over tien jaar voorstaat.

Toekomst

Over de toekomst van het dorp zijn de gesprekspartners helder: zij zien een mooie tijd voor Eerde tegemoet. Natuurlijk zijn er bredere uitdagingen, zoals de woningbouwopgave en de klimaatcrisis, maar die zullen vol goede moed opgepakt worden. Frans: “mensen willen lekker rustig wonen in het dorp en ik heb geen indicatie dat dat onder druk komt te staan. Mensen kunnen het goed vinden met elkaar en kijken naar elkaar om.” Ted wijst op de ruimtelijke opgaven die de gemeente het hoofd moet bieden: “de ontwikkeling van de Vlagheide en het bouwen van de windmolens aan de kant van Veghel kunnen zeker impactvol zijn, maar het blijft fijn wonen in Eerde, vermoed ik.” Lianda is gelijkgestemd: “ik denk niet dat er hele grote veranderingen plaats gaan vinden voor het prettig wonen in Eerde – ondanks de ontwikkeling van de Vlagheide, de energietransitie en woningbouw.”

3.2 Siebengewald – gemeente Bergen (Limburg)

Het dorp

Siebengewald is een dorp in de gemeente Bergen in het noorden van Limburg, ten oosten van de Maas en aan de grens met de Duitse bondsstaat Noordrijn-Westfalen. Het dorp met 2.055 inwoners maakt sinds 1817, dus vlak na de val van Napoleon, deel uit van Nederland. De betrokken bewoners spreken van een uniek dorp: vanwege de ligging aan de Duitse grens vindt er veel uitwisseling plaats met de oosterburen.

Leefbaarheid

De ligging van het dorp is één van de belangrijkste kenmerken, blijkt uit de gesprekken. Siebengewald ligt op een kleine tien minuten rijden van Bergen (de grootste kern van de gemeente), waardoor Siebengewald heeft geleerd zelfstandig te functioneren. Karel Janssen, voorzitter van de KBO Siebengewald (met 340 leden de grootste vereniging van het dorp) legt uit: “de andere dorpen in Bergen hebben een betere aansluiting met de rest van Nederland, maar dat maakt Siebengewald ook een hecht dorp met een hoge mate van zelfredzaamheid.” Oscar Huizinga van de dorpsraad ziet die zelfstandigheid ook als een valkuil: “we krijgen wel eens het gevoel dat de gemeente zich minder bezighoudt met ons, omdat we de meeste problemen zelf oplossen.”

Het dorp scoort in de Leefbaarometer 2018 beneden gemiddeld. Met name het voorzieningenniveau lijkt onder druk te staan, maar ook op het gebied van veiligheid is sprake van een ongunstige score en ontwikkeling. Op het gebied van bewoners scoort het dorp juist bovengemiddeld. Wim Strolenberg, als coördinator Leefbaarheid bij de gemeente Bergen bekend met het dorp is verrast door de leefbaarheidsscore: “Het verbaast me wel! Ik ken Siebengewald als één van de sterkere dorpen die we hebben, dus ik vind het bijzonder dat ze laag scoren.” De voorzitter van de dorpsraad reageert minder verbaasd en wijst op de geïsoleerde ligging van het dorp, die afbreuk doet aan de basisfaciliteiten en de veiligheid. “Voor primaire zorg moeten we in de auto stappen en de politie is tien minuten onderweg voordat ze in het dorp aankomen. Als je dat wegstreept ben ik van mening dat we een heel leefbaar dorp hebben”, vertelt Oscar Huizinga.

Toch zijn alle gesprekspartners het erover eens dat het fijn wonen is in Siebengewald. De open, groene buitenruimte is een pluspunt, net als het gemeenschapsgevoel, het levendige verenigingsleven en de hoge mate van ondernemerschap en zelfredzaamheid van het dorp. Ook het Duits toerisme viert hoogtij. Met het voorzieningenniveau zijn de betrokkenen voorlopig tevreden, maar “als het voorzieningenniveau verder afneemt glijd je wel helemaal af, zeker als de basisschool weggaat”, zegt Wim Strolenberg.

Men ziet ook andere gevaren, vaak gerelateerd aan bredere maatschappelijke ontwikkelingen zoals vergrijzing. Zo krijgen verenigingen het lastiger: door de beperkte aanwas en stijgende kosten zijn zij gedwongen over dorps- en zelfs landsgrenzen heen te kijken. “Vroeger had ieder dorp zijn eigen voetbalclub, maar dat is niet meer houdbaar”, vertelt Wim Strolenberg. Vanwege de geringe werkgelegenheid trekt de jeugd weg en zodra zij weer terug willen keren naar hun dorp kunnen zij geen woning vinden. De enkele koopwoningen die vrijkomen, worden volgens Marcel Wahlen (kastelein en beheerder van MFC de Klaproos) gekocht door mensen met een grote beurs uit de Randstad en zijn niet betaalbaar voor de lokale bevolking. Dit zet de sociale cohesie onder druk, omdat de nieuwkomers vaak minder actief zijn in het dorp. Ook senioren krijgen het moeilijker. De afgelegen ligging van het dorp maakt voorzieningen (zoals de huisarts of de bank) slecht bereikbaar voor de minder mobilen. “Ouderen willen naar een kleinere woning, maar die zijn er niet. Siebengewald loopt achter wat betreft de woningbouw”, vult Karel Janssen aan.

Waarom het dorp op het gebied van veiligheid slecht scoort blijft gissen. Hans Stammen, vicevoorzitter en penningmeester van KBO Siebengewald, wijst naar de verkeersveiligheid op een dorpsweg, waar 's nachts geracet wordt. Wim Strolenberg denkt dat de verborgen zware criminaliteit en ondermijning de bewoners bezorgd maakt: “in de gemeente zijn wat drugslabs opgerold want het stikt van de verborgen stallen en schuren, ideale locaties dus. Dat kan negatieve invloed hebben op de leefbaarheid.” De geïnterviewde bewoners lijken zelf echter geen hinder te ondervinden van georganiseerde criminaliteit in de regio.

37

Aanpak

De gemeente Bergen heeft geen specifiek visiedocument of plan van aanpak voor Siebengewald. Er is, met andere woorden, geen gebiedsgericht beleidskader dat zich toespitst op het dorp. Volgens Strolenberg probeert de gemeente het voorzieningenniveau op peil te houden door bijvoorbeeld verenigingen te faciliteren en te laten fuseren, en door het dorp aantrekkelijk te maken voor middenstanders die zich willen vestigen. De gemeente probeert beleid in samenspraak met de bewoners te ontwikkelen door hen van meet af aan te betrekken en partner te maken in verschillende initiatieven. Dat vraagt een andere mindset van ambtenaren en bestuurders, maar dat is nog niet doorgedrongen in de hele organisatie. Als coördinator Leefbaarheid onderhoudt Wim Strolenberg nauwe contacten in het dorp en probeert bewoners, ondernemers en maatschappelijke partijen te ondersteunen als zij de gemeente nodig hebben. Bergen werkt dus wel met verbindingsofficieren tussen de kernen en het ambtelijk apparaat, maar van concreet gebiedsgericht beleid is geen sprake.

De geïnterviewde bewoners die bij verschillende verenigingen en collectieven actief zijn, waarderen de samenwerking met verschillende ambtenaren. Tegelijkertijd frustrereert het gebrek aan visie op het dorp en de afwachtende houding van de gemeente. Er lijkt bij de bewoners een gevoel te heersen dat de gemeente wel openstaat voor initiatieven vanuit het dorp, maar zich zelf amper over het dorp ontfermt. Zo hebben Oscar Huizinga en andere actieve bewoners een stichting opgericht voor mensen onder de armoedegrens en vanuit die stichting is er veel contact met het sociaal domein, maar ook in die samenwerking blijft het bij faciliteren en missen de initiatiefnemers een proactieve houding en

responsiviteit. Zij willen dat de gemeente ook uit eigen beweging de samenwerking opzoekt, maar merken dat initiatief veelal uitblijft. “De kartrekkers in het dorp regelen het meestal voordat de gemeente eraan toe komt”, vertelt Oscar Huizinga. De zelfredzaamheid van het dorp heeft dus, zoals eerder werd gesuggereerd, een keerzijde.

Toekomst

Als we de geïnterviewde bewoners vragen hoe ze de toekomst van Siebengewald voor zich zien, wijzen ze alweer naar voorzieningen en woningen. Ze zijn verheugd over het feit dat jongeren in het dorp willen terugkeren of blijven wonen, maar maken zich zorgen over de mogelijkheden op de lokale woningmarkt. Ook het in stand houden of laten terugkeren van belangrijke voorzieningen, zoals een basisschool en huisartsenpost wordt door de bewoners als prioriteit gezien. Ten slotte lijken de Duitse toeristen en shoppers van levensbelang voor de vitaliteit van het dorp. Wim Strolenberg beaamt dit bewonersgeluid wat betreft woningen en voorzieningen en ziet hier ook een rol weggelegd voor de provincie Limburg en woningcorporaties; de gemeente kan het klaarblijkelijk niet alleen. “Het zijn serieuze bedreigingen, maar voorlopig is Siebengewald een zelfredzaam en zeer leefbaar dorp.”

3.3 Sint Hubert – gemeente Land van Cuijk (Noord-Brabant)

Het dorp

Sint Hubert is een dorp in de gemeente Land van Cuijk in het noordoosten van Brabant, vlak onder Nijmegen. Land van Cuijk is een piepjonge gemeente, op 1 januari 2022 ingesteld door een fusie van de voormalige gemeenten Boxmeer, Cuijk, Sint Anthonis, Mill en Sint Hubert en Grave. De naam Land van Cuijk verwijst naar een voormalig heerlijkheid. Qua oppervlakte is Land van Cuijk de grootste gemeente van Noord-Brabant. Het dorp Sint Hubert is vernoemd naar de heilige Hubertus van Luik en telt ongeveer 1500 inwoners. De betrokkenen beschrijven het dorp als zeer volwassen met een sterk gevoel voor eigen verantwoordelijkheid.

Leefbaarheid

Kenmerkend voor het dorp is de diverse woningvoorraad: vanaf 1980 zijn er relatief veel sociale huurwoningen in het dorp gebouwd door de lokale woningstichting, waarvan ongeveer vijftig HAT-woningen. Voorzitter van de dorpsraad Han Lavrijssen geeft aan dat het dorp daardoor twee gezichten heeft met zeer betrokken inwoners met binding met de kern enerzijds en minder betrokken inwoners zonder binding met de kern (merendeel sociale huurders) anderzijds: “deze specifieke bewoners in de sociale huurwoningen hebben veelal of geen andere keuze, of gaan vanuit praktische overwegingen in het dorp wonen. Hun binding met het dorp is gemiddeld genomen minder, terwijl inwoners met binding zijn aangesloten bij lokale verenigingen en zich meer laten horen richting de dorpsraad.” Sint Hubert is mede daardoor wel een open en toegankelijk dorp waar nieuwe bewoners hartelijk worden verwelkomd en waar je wordt ondersteund en wegwijs wordt gemaakt door de zittende bewoners, geven de betrokkenen aan. Toch merkt Han dat door de samenstelling van de woningvoorraad het dorp een minder hechte kern heeft dan de omringende dorpen.

Jos Jongenelen, voorheen specialist sociaal beleid en sinds de herindeling actief als gebiedsmakelaar voor de gemeente Land van Cuijk, stelt dat Sint Hubert er goed voorstaat qua leefbaarheid. Met name als het gaat om de actieve betrokkenheid van de inwoners. Leefbaarheid beschrijft zij als een begrip waarbij “de individuele omstandigheden en tolerantiegrens een belangrijke rol spelen.” Han heeft ook een individuele benadering van het begrip: “leefbaarheid is voor mij het genot van het wonen, die in het gedrang kan komen als je ergens last van hebt zoals verkeersoverlast.” Volgens Han staat het dorp er goed voor, maar zijn er ook pijnpunten: “we liggen centraal in de regio, hebben mooie natuur, een actief

verenigingsleven en veel voorzieningen op korte afstand. Anderzijds loopt er een drukke weg midden door het dorp, stond de basisschool een tijdlang onder druk, heeft het dorp twee gezichten als het gaat om sociale cohesie en hebben we te maken met een lastig huisvestingsvraagstuk.”

Het dorp scoort in de Leefbaarometer 2018 beneden gemiddeld. Vooral op het gebied van veiligheid en voorzieningen kleurt de monitor rood, waarbij veiligheid een positieve ontwikkeling laat zien en voorzieningen juist een negatieve. Han herkent zich in de score uit 2018: “de pijlers waarop de Leefbaarometer is gebaseerd, waren precies de pijnpunten in het dorp: veiligheid, krimpende school en een relatief hoog aandeel sociale huurwoningen. Op papier lijkt het dan al snel alsof het niet zo goed gaat.” Jos kan zich deels vinden in de leefbaarheidsmeting: “veiligheid was toen inderdaad een probleem in een gedeelte van Sint Hubert. Daar is inmiddels de openbare ruimte opgeknapt en zijn er mutaties geweest in de woningen.”

Han Lavrijssen heeft het gevoel dat de leefbaarheid van Sint Hubert in de lift zit en merkt dat bijvoorbeeld aan de dorpschool: “de leerlingenaantallen van de school waren de afgelopen jaren gedeeld naar zo’n 55 leerlingen ten gevolge van vergrijzing en krimp in de regio, maar schiet weer de goede kant op sinds we op unitonderwijs zijn overgestapt.” Er is weer vertrouwen in de kleine dorpschool met kwalitatief goed onderwijs. Door het uitblijven van voldoende structurele woningbouw de afgelopen twintig jaar en door vergrijzing was er onvoldoende aanbod voor jonge gezinnen waardoor deze zijn uitgeweken naar omliggende dorpen. Een tientallen jaren uitgesteld project is nu gerealiseerd en er wordt weer gekeken naar nieuwe mogelijkheden voor woningbouw.

Behalve een verdwenen buurtsuper (die wellicht de negatieve Leefbaarometer ontwikkeling op het gebied van voorzieningen ondersteunt), valt over andere voorzieningen niet te klagen: er is een goed gemeenschapshuis met zorgfunctie, een café, een bouwmarkt en er zijn grote supermarkten op een kleine afstand. Andere voorzieningen zijn goed bereikbaar vanwege de ligging van het dorp.

39

Aanpak

De pijnpunten die de gesprekspartners benoemen worden aangepakt. De provincie heeft bijvoorbeeld op initiatief van de dorpsraad de drukke N264 aangepast waardoor de uitstraling van de weg beter is en het veiliger is geworden, maar nog niet tot ieders tevredenheid. Han: “het is een drukke weg waar meer dan 10.000 verkeersbewegingen per dag plaatsvinden, waarvan twintig procent vrachtverkeer. De weg is aangepast, maar het blijft onderbelicht hoeveel verkeer er door het dorp heengaat.” Daarnaast wordt een deel van de HAT-woningen gesloopt en komen er andere woningen voor in de plaats. Jos: “hierdoor zal naar verwachting ook de samenstelling van de bewoners veranderen, wat weer ten goede komt aan de leefbaarheid. De sociale cohesie en betrokkenheid is op dit moment niet heel sterk in dit deel van Sint Hubert.” Deze verandering is te danken aan de inzet van de dorpsraad. Hieruit blijkt volgens Jos de kracht en de eigen verantwoordelijkheid van het dorp, die trots is dat bewoners in Sint Hubert zelf de handen uit de mouwen steken: “je bent immers verantwoordelijk voor je eigen geluk.”

De nieuwe gemeente probeert een vliegende start te maken met kerngericht werken. In aanloop van de fusie hebben alle kernen in de gemeenten een zogeheten KernenCV opgesteld, waarin de inwoners optekenen wat het dorp kenmerkt, hoe het dorp ervoor staat, waar aandacht voor nodig is en hoe het dorp wil samenwerken met de gemeente. Nadat reacties op het stuk zijn verwerkt, worden de CV’s overhandigd aan het college van burgemeester en wethouders. Ook heeft sinds de gemeentelijke herindeling elke kern een zogeheten gebiedswethouder die samen met de gebiedsmakelaar het gebiedsteam vormt. Hoe het kerngericht werken precies gestalte krijgt, zal de toekomst moeten uitwijzen, maar het is duidelijk dat de gemeente gebiedsgericht beleid prioriteit.

Maar ook buiten het Kernencv zit de dorpsraad niet stil. Zij richten zich bijvoorbeeld op verkeer, onderwijs met vervoer naar BSO, wonen en openbare ruimte en initiëren allerlei activiteiten in het dorp, zoals een goede doelen week, de aanleg van glasvezel en het opstellen van een wijkplan. Deel van het wijkplan was een aanzet tot een SWOT-analyse waarin de woningvoorraad als probleem naar voren kwam. De woningstichting en gemeente pakten dit signaal vervolgens op en gingen over tot sloop en nieuwbouw van enkele sociale huurwoningen. Han: "het belang van de dorpsraad is groter geworden en dat wordt ook herkend door de gemeente. Er komt daardoor meer werk bij vrijwilligers te liggen in plaats van bij ambtenaren."

In gesprek met gebiedsmakelaar Jos wordt inderdaad duidelijk dat het kerngericht werken nog wordt uitgekristalliseerd. Jos probeert als verbindingsofficier tussen het dorp en de gemeente de sectorale ambtenaren mee te krijgen: "er liggen uitdagingen in het gebiedsgericht werken, want mensen zijn gewend om alles als vanouds te doen, de karrensporen liggen er al. In het Kernencv is genoteerd wat Sint Hubert wil en dat moeten we vooral ook intern onder de aandacht brengen. De gemeente wil inwoners in hun kracht zetten en initiatief en eigenaarschap aanmoedigen en faciliteren. Als gebiedsmakelaar lever ik hieraan mijn bijdrage."

Toekomst

Maatwerk voor de 33 kernen lijkt het devies te worden in Sint Hubert om de leefbaarheid op pijl te houden. "Dat is ook de rode draad die ik terugkrijg uit de dorpen", merkt Jos op. "En ik merk dat de dorpsraad van Sint Hubert de schouders eronder zet en de juiste lijntjes kent. Ik zie dat ze de weg naar de eigen inwoners en naar de politiek weten te vinden. Han Lavrijssen maakt een doorkijk naar het gewenste toekomstperspectief: "Er moet veel meer gebouwd worden in Sint Hubert, dat is de laatste jaren namelijk veel te weinig gebeurd. Dan gaat ook de school wat meer groeien en mijn hoop is dat er aandacht komt voor hoe we de verenigingen kunnen versterken en beter kunnen laten samenwerken. Daar gaan we ons hard voor maken." En of het dorp er over vijf jaar beter voorstaat? "Dat hoop ik wel. En dat moet ook!"

40

3.4 Zoeterwoude-dorp – gemeente Zoeterwoude (Zuid-Holland)

Het dorp

Zoeterwoude is met ongeveer 4.500 inwoners de grootste kern van de gemeente Zoeterwoude. Het dorp ligt op steenworpafstand van Leiden, aan de N206 richting Zoetermeer. Het gebied wordt gekenmerkt door het veenweidelandschap, de diverse monumentale kaasboerderijen en de wereldberoemde bierbrouwer Heineken. In het dorp trekt de vijftiende-eeuwse Nederlands-hervormde Lebuïnuskerk de aandacht door ver boven de bebouwing uit te steken. Beleidsmedewerker volksgezondheid en sport stimulering Carla van Loon typeert het dorp als "groen, weids, sociaal en ondernemend." Geboren en getogen Zoeterwoudenaar en ereburger Jan van Gent vult aan: "het is een heel sociaal dorp met een grote groep vrijwilligers en goede ligging. Vanuit mijn woonhuis in het dorp is het vijftig meter naar de polder en binnen een kwartier fietsen ben je in hartje Leiden. Zoeterwoude-dorp is een ouderwets dorp, waar de kerk de hele nacht door blijft slaan. Dat heeft zijn charme."

Leefbaarheid

Volgens Jan staat Zoeterwoude-dorp er goed op wat betreft de leefbaarheid: "de mensen zijn open en het is hier levendig, er is veel contact tussen de dorpelingen. Ook hebben we een prachtig cultuurhuis waar nog van alles gebeurt, je kunt er bijvoorbeeld drie ochtenden per week koffiedrinken." Carla beaamt dit: "ik denk dat Zoeterwoude-dorp het aardig doet. Het is een hechte gemeenschap die goed

voor elkaar zorgt. Dat blijkt ook uit de lage eenzaamheidscijfers, al is er altijd nog de onzichtbare eenzaamheid. Verder hebben we veel agrarisch gebied maar tegelijkertijd nog relatief veel voorzieningen." Jan vult aan: "de winkels zijn iets minder geworden, maar je behoefte kan nog altijd bevredigd worden. Voor koopjes moet je naar Leiden, maar voor alledaagse boodschappen kun je hier goed terecht. Ook het verenigingsleven staat op een hoog peil hier, met veel vrijwilligers en actieve leden. Ik vind het een heerlijke plaats."

In de Leefbaarometer 2018 scoort Zoeterwoude-dorp gunstig, met name op het gebied van voorzieningen. Met de veiligheid daarentegen lijkt het iets minder te gaan. Carla herkent de positieve score: "het verbaast me niet, ook in burgerpeilingen scoren we goed. Een paar jaar geleden werd Zoeterwoude-dorp nog de parel van de Leidse regio genoemd!" Ook Jan kan zich vinden in de positieve score, maar beide gesprekspartners hebben geen verklaring voor de mindere uitslag op het gebied van veiligheid.

De twee gesprekspartners zien vooral bedreigingen op het gebied van wonen. Jan van Gent: "de woningvoorraad is net als elders een probleem, er zijn te weinig huizen. De prijs van koophuizen rijst de pan uit en voor jongeren is het niet meer te doen om hier iets te kopen." Carla beschrijft wonen als 'nijpend probleem': "we hebben hier te weinig woningen om onze eigen bevolking in het dorp te behouden, terwijl we juist jonge mensen nodig hebben om de vergrijzing het hoofd te bieden. Ook voor ouderen zijn geen passende woningen: de woningvoorraad is niet goed afgestemd op de behoefte. In het coalitieakkoord is er veel aandacht voor wonen, maar het blijft een landelijk probleem." Verder zien beide gesprekspartners dat, hoewel het voorzieningenpeil op orde is, de ondernemersvereniging niet zo actief is als vroeger. Carla wijst aanvullend op het gebrek aan openbaar vervoer: er rijdt een bus langs het dorp, maar verder zijn minder mobiele bewoners aangewezen op eigen vervoer of taxidiensten.

41

Toch willen de gesprekspartners niet de indruk wekken dat deze ontwikkelingen het prettig wonen in de weg staan. Beiden zijn erg tevreden met het dorp. Jan: "In Zoeterwoude-dorp en ook in de omliggende dorpen gaat het over het algemeen prima. Het zijn allemaal hechte gemeenschappen, waar het eenvoudig is om een zaadje te planten en tot bloei te laten brengen." Carla onderschrijft dat: "het is prettig wonen in het dorp. Mensen zijn tevreden en willen ook niet graag vertrekken."

Aanpak

De gemeente Zoeterwoude voert geen specifiek, gebiedsgericht beleid voor verschillende kernen. Er wordt werk gemaakt van dorpsplannen en verschillende visies, zoals een woonvisie, maar van gebiedsgerichte interventies is geen sprake. Dat wil niet zeggen dat de gemeente niet openstaat voor geluiden uit de kernen. Carla: "we zijn toegankelijk voor bewoners, als die iets willen melden. De stap naar het college is vrij klein: voor mij is het makkelijk om een wethouder te bereiken en dat geldt ook voor burgers." Jan kan zich in die uitleg vinden: "mijn contact met de gemeente is altijd goed geweest, vooral omdat ik actief ben geweest in verschillende (vrijwilligers)organisaties."

Een brede leefbaarheidsaanpak is dus niet aan de orde in Zoeterwoude-dorp en ook specifieke interventies weten de gesprekspartners niet aan te wijzen. Dat is ook niet nodig, volgens Jan: "zoveel gebeurt hier niet. Het is best een gezapig dorp, op een goede manier."

Toekomst

Na het verhaal hierboven komt het niet als een verrassing dat beide gesprekspartners zich weinig zorgen maken over de toekomst. Twijfels die er zijn hebben veelal te maken met landelijke ontwikkelingen. Zo wijst Jan op voorzieningen voor ouderen: "mensen worden steeds ouder, blijven

langer gezond. Ik denk dat de groep senioren steeds groter wordt en dat er de vraag naar voorzieningen vanuit deze groep sterk zal toenemen.” Eerder zijn al drie basisscholen samengevoegd tot één, maar over het onderwijs maakt men zich ook geen zorgen. De basisschool is vitaal en voor voortgezet onderwijs zoeken kinderen hun toevlucht in Leiden of elders. Wel zijn er de eerdergenoemde zorgen over de woningvoorraad, maar Carla heeft er vertrouwen in dat de verschillende overheidslagen hiermee aan de slag gaan: “ze gaan trekken aan de woningbouw en ik denk dat dat een aanzuigende werking zal hebben.” Al met al lijkt weinig een mooie toekomst voor Zoeterwoude-dorp in de weg te staan.

3.5 Laren – gemeente Lochem (Gelderland)

Het dorp

Laren is een dorp in de gemeente Lochem, gelegen in het oosten van de provincie Gelderland. Het is een dorp met veel groen, een actieve kerk en sociale cohesie en controle. Er wonen 4329 inwoners per 1 januari 2021 in Laren. Het gaat dan om het aantal inwoners in zowel de dorpskern als in het buitengebied. In grootte is Laren de tweede kern binnen de gemeente

Leefbaarheid

Volgens de gesprekspartners uit het dorp is leefbaarheid een heel breed begrip. Wouter Swam, ideeënmakelaar voor verschillende dorpen [waaronder Laren red.], noemt het een containerbegrip: “er is geen eenduidige definitie voor leefbaarheid”. Appie Baas, ook ideeënmakelaar, kadert leefbaarheid iets meer in: “het gaat om wonen, werken en de leefomgeving. Voldoende maatschappelijke voorzieningen, buitensport, culturele verenigingen, voldoende winkels en een plek voor ontmoeting en activiteiten vormen samen de basis voor de leefbaarheid van een gebied.”

42

Volgens Wouter Swam en Appie Baas is Laren een relatief groot dorp, dat zich kenmerkt door het ‘ons kent ons’ gevoel. De mensen kennen elkaar goed en organiseren veel activiteiten, met succes. Richard Buitink, voorzitter van de belangenvereniging Wakker Laorne, noemt Laren autonoom en eigenwijs. Ook vindt hij Laren ondernemend, gezellig en actief. Alle gesprekspartners zijn het erover eens dat Laren het goed voor elkaar heeft. Dat is terug te zien in de Leefbaarometer 2018, waarin Laren bovengemiddeld scoort op leefbaarheid. Vooral op het gebied van veiligheid lijkt Laren een goede ontwikkeling door te maken. Volgens Richard Buitink voelen mensen zich hier inderdaad veilig: “de sociale controle is hoog. Je buurvrouw weet beter hoe het met je gaat dan jijzelf. Ook in de corona periode was er geen hulp van de gemeente nodig. Iedereen hielp elkaar. Die sociale controle en nabuurschap is absoluut aanwezig.” De ideeënmakelaars zijn het hiermee eens. Appie Baas vertelt dat die sterke verbondenheid van binnenuit inderdaad zorgt voor sociale controle en een gevoel van veiligheid.

Wel is verkeersveiligheid een onderwerp van gesprek bij de gemeente. De N339 loopt dwars door het dorp en daar rijden 8000 voertuigen per etmaal. Dat zijn er volgens Richard Buitink te veel. Voor verkeersveiligheid is volgens de gemeente zeker aandacht nodig, maar het is geen heel grote uitdaging. Het oplossen hiervan ligt vooral bij de provincie, net als het openbaar vervoer. Het onderwerp wonen staat wel hoog op de agenda bij de gemeente, net als in het dorp zelf. Wouter Swam licht toe: “jongeren willen heel graag in Laren blijven wonen, maar de hele woningmarkt ligt overhoop. Daarnaast zijn er kapers uit het westen op de kust. Ook de bewoners maken zich zorgen.” Als Richard Buitink wordt gevraagd naar de uitdagingen voor Laren, antwoordt hij: “onze top drie uitdagingen is: wonen, wonen en wonen. De doorstroming is weg, door een gebrek aan jongeren- en ouderenwoningen.”

Alle gesprekspartners vinden Laren een fijn dorp, ondanks de uitdagingen op het gebied van wonen en verkeersveiligheid. Ook is er weinig sociale problematiek en de bewoners beschikken over een redelijk goedgevulde portemonnee. Veel bewoners zijn ondernemer en Laren heeft dan ook de grootste ondernemersvereniging van Lochem. Het dorp wordt verder gekenmerkt door een goede onderwijsfunctie en een actieve dorpsraad. Volgens de gemeente geldt: “als Laren wat wil, gebeurt het ook”. De bewoners zetten samen de schouders eronder. In het bestuur van de vereniging zit dan ook een mix van bewoners. Dat is volgens Richard Buitink ook belangrijk: “wij zijn een dorpsraad en onze mening is niet van belang. Wij moeten de mening van het dorp vertegenwoordigen. We moeten steeds belangen met elkaar afwegen, en de smeerolie binnen de gemeente zijn.”

Aanpak

Het initiatief om zaken aan te pakken, lijkt vooral vanuit het dorp zelf te komen. Richard Buitink vertelt: “waar wij sterk in zijn is dat we een plan hebben. Daar gaan we eerst zelf op zitten broeden om te kijken wat wij allemaal zelf kunnen, en als wij dan wat tekortkomen, kloppen we aan bij de gemeente.” De gemeente bevestigt die gang van zaken, zoals Appie Baas vertelt: “de dorpsraad is een belangenvereniging die mee wil denken, ook als het niet hun eigen initiatieven zijn.” Samen met andere partners heeft Wakker Laorne bijvoorbeeld gezorgd voor een dalend aantal voertuigen op de weg door het dorp, door middel van het realiseren van lichte drempels en zebrapaden. Ook geldt op die weg nu een maximum snelheid van dertig kilometer per uur, in plaats van vijftig kilometer per uur. Dat helpt in het aanpakken van de verkeersveiligheid, iets dat Wakker Laorne samen met de gemeente doet. Binnen de dorpsraad houdt de werkgroep Wonen zich bezig met het andere belangrijke en urgente thema: de woningnood. De gemeente werkt met een woonvisie voor de kaders en uitgangspunten voor het plan van aanpak. Nadat de woonvisie was vastgesteld, kon de gemeente verder met het opstellen van de zogeheten kernvisies. De kernvisie voor Laren was in 2021 al klaar, maar ze werden door de actualiteiten ingehaald. De gemeente is nu de kernvisies aan het herschrijven, waar ook de inbreng van bewoners en de dorpsraad in mee wordt genomen. Volgens Richard Buitink kan dat sneller: “de woonvisie was al voor de verkiezingen vastgesteld. We hadden de afspraak met de gemeente dat Laren als één van de eerste behandeld zou worden. Maar ze gaan nu alle kernen gezamenlijk behandelen en er is sprake van een capaciteitsprobleem bij de gemeente. Dat leidt tot vertraging. We zijn het dus niet altijd eens met elkaar [de gemeente en Wakker Laorne red.]. Als we het niet eens zijn met de gemeente dan communiceren we daar direct met hen over, en niet via bijvoorbeeld de media.” De lijntjes tussen Wakker Laorne en de gemeente zijn dus kort. Wouter Swam en Appie Baas zijn het eerste aanspreekpunt voor ideeën vanuit en voor de samenleving. Zij zijn er dus vooral voor de ideeën, de rest, zoals de grotere thema’s wonen en verkeersveiligheid, doet de dorpsraad rechtstreeks met de verantwoordelijke wethouder.

43

Toekomst

Als er naar de toekomst wordt gekeken, zijn alle gesprekspartners het erover eens dat er grote uitdagingen op het dorp afkomen die ook landelijk spelen: de vergrijzing, het voorzieningenniveau behouden, de woningnood aanpakken, de verenigingen levensvatbaar houden en anticiperen op de veranderingen in de agrarische sector. Wouter Swam spreekt zijn wens uit voor Laren: “qua leefbaarheid hoop ik dat de voorzieningen matchen met de bewoners en woningen”. Appie Baas vult dat nog aan: “Laren is een agrarische gemeenschap en daar gaat veel gebeuren. Ik hoop dat die agrarische sector ondersteund wordt naar de meer duurzame landbouw. De landelijke tendens is om met die transitie mee te gaan. Laren heeft daarin een proactieve opstelling; hoe kan je elkaar sterker maken? Kleinschalige initiatieven, daar maakt Laren zich wel hard voor. Daarnaast is er het woningbouwprogramma, ik hoop dat dat binnen vijf jaar gerealiseerd is.” Richard Buitink deelt die wens: “ik hoop dat een stuk woningbouw is gerealiseerd. We zullen moeten groeien om het

voorzieningenniveau te kunnen behouden. Lochem heeft een wat bijzondere piramide, een soort waterhoofd aan vergrijzing. Om die piramide wat meer in evenwicht te krijgen, zullen we die jongeren moeten behouden." Hij hoopt ook dat de sociale cohesie in stand wordt gehouden: "we moeten naar elkaar blijven omzien, zodat we vrijwilligers actief blijven houden en vinden. Zij zorgen voor het containerbegrip leefbaarheid."

3.6 Achterberg – gemeente Rhenen (Utrecht)

Het dorp

Achterberg is een dorp in de gemeente Rhenen, in de provincie Utrecht, dicht bij de grens met Gelderland. Het dorp telt ongeveer 2.000 inwoners en is van oudsher een kerkelijk dorp. Het hoofdkomen komt voornamelijk uit de agrarische sector. De actieve bewoners typeren het dorp als een hechte kern, waar de bewoners wel moeite kunnen hebben met veranderingen.

Leefbaarheid

Achterberg is de kleinste plaats in de gemeente, die uit drie plaatsen bestaat: de stad Rhenen, en de twee dorpen Elst en Achterberg. Volgens de beheerder van het dorps huis, Bep van Laar, merkten ze vroeger ook dat ze de kleinste plaats waren: "Achterberg betekent letterlijk achter de berg, het achterdeurtje". Vroeger werd er niet naar hen omgekeken. Dat kwam ook omdat Achterberg van oudsher een kerkelijk dorp is, waar er goed voor elkaar wordt gezorgd en er dus niet snel hulp van buitenaf nodig is. Vanuit de gemeente wordt dat ook opgemerkt. "Ze kloppen niet snel bij de gemeente aan, er gebeurt veel vanuit de gemeenschap zelf. De andere kernen vragen meer aandacht", aldus Josje Doorenbosch, beleidsadviseur Maatschappelijke ontwikkeling in het team leefbaarheid.

44

Volgens de Leefbaarometer 2018 scoort Achterberg bovengemiddeld ten opzichte van andere dorpen in Nederland. Vooral op het gebied van veiligheid en bewoners laat het dorp een hoge ontwikkeling zien. Het voorzieningenniveau laat echter wel een licht negatieve ontwikkeling zien. De betrokken bewoners en Josje Doorenbosch kunnen zich daarin vinden. Josje Doorenbosch licht toe: "Het is een vrij stabiele kern. Het zijn veel grote gezinnen en ze blijven bij elkaar in de buurt. Er is niet veel in- en uitstroom. Het is een 'ons kent ons'. Met name invloeden van buitenaf hebben invloed op de leefbaarheid van zo'n kern. Als er verder niet zoveel gebeurt, is het prima." Daar zit meteen de crux, vertelt Bep van Laar: "De bewoners, met name de ouderen, hebben moeite met verandering. Achterberg moet volgens hen vooral niet te groot worden. Maar juist dan komen de voorzieningen terug." Rond 2002 is een groot deel van de voorzieningen teruggekomen door een actieve ondernemersvereniging. Bets Maasbach, die sinds 1990 in het bestuur van de vereniging Vrienden van dorps huis Achterberg zit, vult aan: "Juist voor de ouderen zijn die voorzieningen, zoals een apotheek en een supermarkt waar ze elkaar kunnen ontmoeten, extra belangrijk!".

Voor het gemeenschapsgevoel en het omkijken naar elkaar wordt gezien als de kracht van het dorp. Dat zit echt in het karakter van Achterberg en zijn bewoners. Het gemeenschapsgevoel is deels terug te zien in het bovengemiddelde alcoholgebruik. Dat werd ook gesignaleerd door de gemeente: "Achterberg is op zichzelf een goede, zelfstandige kern. Er gebeurt veel onder de radar wat wij niet altijd in beeld hebben. Dat blijkt ook uit de aanpak met alcohol", aldus Josje Doorenbosch. Een andere uitdaging waar Achterberg mee te maken heeft gehad, is veiligheid. In tegenstelling tot wat de Leefbaarometer beweert, vertellen Bep van Laar en Best Maasbach dat de veiligheid onder druk heeft gestaan de afgelopen jaren. Zij vertellen dat men zich niet meer veilig voelde, mede door vandalisme, diefstal en drugs. Ook verkeersveiligheid is een thema binnen veiligheid. Er is een aantal punten in het dorp die gevaarlijk zijn om over te steken, en daar maken de bewoners zich zorgen om. De verdere

uitdagingen voor het dorp hebben te maken met ontwikkelingen die zich ook landelijk afspelen: vergrijzing en de woningnood. Bep van Laar ziet dat vooral terug in het verenigingsleven en het vrijwilligerswerk: “Vroeger deden mensen dat vrijwilligerswerk gewoon, tegenwoordig hangt er een prijskaartje aan. Plus: de vader en moeder werken alle twee, je moet dus leuren om vrijwilligers te krijgen. Daar hebben alle verenigingen last van: ze zijn heel erg levendig, maar vrijwilligers en besturen vinden, dat is een uitdaging.” Ook de woningbouw staat onder druk. Zoals eerder gezegd, wil Achterberg niet te groot worden. De kans bestaat dat ze dan namelijk tegen Veenendaal aan komen te liggen, en dat is niet gewenst. Volgens Josje Doorenbosch zit daar een zorg: “Behoud je het karakter van een kern als je er nieuwbouw gaat plaatsen? Als er gebouwd gaat worden, verandert dat je dorp, de leefbaarheid en de sociale cohesie.”

Aanpak

De gemeente Rhenen zit midden in het proces van het ontwikkelen van een visie voor de gemeente, daar zit alleen geen specifiek dorpenbeleid in. De neiging is dat de focus vooral ligt op de stad Rhenen, en minder op de kernen. Daar zit ook meteen de valkuil: alle drie de plaatsen hebben een eigen aanpak nodig. Toch zit Achterberg volgens Josje Doorenbosch niet stil: “Ze zijn actief meegenomen in de verschillende werkgroepen. Ook is Achterberg goed vertegenwoordigd in de raad.” De uitdagingen die er zijn, worden ook met elkaar aangepakt. Er is bijvoorbeeld een werkgroep Nuchter Achterberg, die zich inzet om het alcoholgebruik bespreekbaar te maken. Dat is een samenwerking tussen gemeente, kerken, Achterberg en een professional. Vanuit die werkgroep zijn ze in gesprek met ouders en de jongeren over alcohol. Josje Doorenbosch vertelt: “We merken dat die aanpak zorgt voor een stukje vertrouwen, vanuit de inwoners richting de gemeente. Dat gaat op een heel laagdrempelige manier. Er is veel wantrouwen richting de overheid, dat speelt landelijk. Daarom is het de kunst om dat vertrouwen te herstellen, daar komen mooie dingen uit.” Dat vertrouwen lijkt ook belangrijk te zijn voor de problemen die speelden rondom veiligheid. Er zijn nu een jongerenwerker en een wijkagent actief en de gesprekspartners zien sindsdien verbetering. Het alcoholgebruik is ook verminderd. Het gesprek over alcohol wordt gevoerd, dus het taboe gaat eraf. Het is bespreekbaar geworden. Ook het vertrouwen tussen gemeente en inwoner is winst. “Als je eenmaal vertrouwen hebt, kan je ook over andere onderwerpen beter praten”, aldus Josje Doorenbosch. “De vooroordelen zijn wel groot: wij geloven dat wij daar als gemeente niks te doen hebben. Maar als ze gesloten zijn, betekent niet dat er niets speelt.” Toch heerst bij de gesprekspartners hetzelfde idee: zolang er geen roep komt vanuit het dorp, hoeft je er als gemeente ook niks mee.

45

Toekomst

Ondanks de uitdagingen de komende jaren, op het gebied van grootschalig bouwen, vergrijzing en een eventuele fusie met Veenendaal, denken toch alle gesprekspartners dat het wel goed komt met Achterberg. Bets Maasbach: “Er is genoeg werkgelegenheid, je kunt overal werken.” Bep van Laar vult aan: “Het stikt hier van de ZZP'ers, in de landbouw, maar ook in de tuinbouw, bouw en bijvoorbeeld kappers.” Er is een prettige bedrijvigheid, het hoofdinkomen komt voornamelijk uit de agrarische sector. “Het is wel een kwetsbare ondernemersgroep, de mensen in de agrarische sector. Daar moet je aandacht voor hebben de komende tijd. Niet alleen voor de boeren, maar ook voor het welzijn van de gezinnen”, volgens Josje Doorenbosch. De gesprekspartners zijn het erover eens dat de kracht nu is dat die kerk niet weggaat. Die gemeenschap is heel weerbaar om met bedreigingen om te gaan. Bep van Laar sluit af: “Als we samen doorgaan op deze voet, dan geloof ik dat het goed komt.”

3.7 Drogeham – gemeente Achtkarspelen (Friesland)

Het dorp

Drogeham is een dorp in de gemeente Achtkarspelen, in het midden van Friesland. Het geloof speelt een belangrijke rol in het dorp, met drie kerken. Ook zijn er vier rijksmonumenten te vinden. De sociale cohesie is sterk onder de ongeveer 1800 inwoners, waarvan meer dan een derde boven de 65 jaar is. Ook is er veel bedrijvigheid in het dorp, relatief veel inwoners zijn werkzaam in de bouw.

Leefbaarheid

Volgens Klaas Alma, voorzitter van het Plaatselijk Belang Drogeham, is leefbaarheid vooral alles uit het dorp kunnen halen en genoeg verenigingsleven hebben om bij aan te kunnen sluiten. Ook belangrijk is de betrokkenheid in het dorp en dat men wat voor elkaar wil doen. Klaas Alma vertelt: 'een mooi voorbeeld is de Hamstertelefoon; een lijn die mensen kunnen bellen als ze hulp nodig hebben met kleine klusjes.' Volgens Nynke Dölle, zzp'er bij de gemeente en aanspreekpunt voor Drogeham, is leefbaarheid een breed begrip. Voor haar betekent het dat je gezond, gelukkig en prettig kan samenleven met elkaar in het dorp. "Drogeham is voor mij een dorp dat een voorbeeldfunctie heeft voor andere dorpen. Het is een dorp met voorzieningen en dat is de verdienste van de bewoners. Er is veel groen, veel ruimte en een groot verenigingsleven", aldus Nynke. Uit beide gesprekken blijkt dat dat vooral te danken is aan de sterke sociale cohesie en de christelijke basis.

46

Volgens de Leefbaarometer 2018 scoort Drogeham minder goed op leefbaarheid ten opzichte van andere dorpen in Nederland. Vooral op het gebied van veiligheid blijven ze iets achter. Dit verbaast de gesprekspartners wel. Volgens Nynke Dölle doet vooral het omliggende gebied het niet zo goed, mede door veel werkloosheid en weinig economische groei. Toch vindt zij Drogeham een voorbeeld voor andere dorpen in dit achterstandsgebied. Klaas Alma: "Het wegvallen van winkels door de economische crisis is een zorg, net als de verkeersveiligheid. Gelukkig voelen mensen hier zich wel veiliger dan in andere dorpen. Er is meer import in de omliggende dorpen en vaak zijn die bewoners minder sociaal".

Net als landelijk het geval is, bepalen ook de woningbouwnood en vergrijzing de leefbaarheid. Tachtig procent van de huidige woningen is koop en tien procent is sociale huur. Jongeren willen graag in Drogeham blijven wonen, maar dat is niet altijd mogelijk. Dat komt mede door het hoge percentage ouderen, vertelt Klaas Alma: "Ouderen betalen een heel lage hypotheek en daarom gaan ze niet weg uit hun woning. Als je dan nieuwbouw wilt gaan aanbieden, kunnen jongeren dat niet betalen. Toch zijn er ook mensen tegen de woningbouw, vertelt Nynke Dolle: "dit is een gebied dat waarde hecht aan de inrichting van de natuur". "Wat betreft de ouderen", vult Klaas Alma nog aan, "daar heerst wel eenzaamheid". Vaak ontmoeten mensen elkaar nog bij winkels, maar ook die komen onder druk te staan. De functie en het gebruik van voorzieningen verandert volgens Klaas Alma: "De verdwijnende voorzieningen, zo ontwikkelt de wereld zich nou eenmaal. Maar er moet een centrale plek zijn voor het sociale aspect. Vroeger was die plek de kerk. Maar onze generatie heeft nu behoefte aan een ander sociaal ontmoetingsplek." Hij hoopt dat op te vangen in het dorps huis, of ook wel de dorpskamer genoemd. "Mensen moeten over de drempel worden geholpen om mee te doen aan activiteiten. Als ze eenmaal binnen zijn, zie je ze met regelmaat. Dat gat van eenzaamheid proberen wij te vullen." In de dorpskamer draait het om activiteiten, fit en gezond zijn en elkaar ontmoeten. Dat mag volgens Nynke Dölle ook nog ondersteund worden door meer voorzieningen voor ouderen en jeugd op het gebied van spelen en bewegen.

Aanpak

Volgens Nynke Dölle kan je beleid maken achter je bureau: “maar dat slaat niet aan. Je moet beginnen bij de bewoners. We moeten inzichtelijk hebben wat er in de dorpen gebeurt.” Daarom heeft Nynke Dölle vorig jaar een dorpentour gedaan. De gemeente is op een centrale plek in de dorpen gaan staan en zijn op de bewoners afgestapt met de vraag: ‘hoe vind je het hier wonen?’. Nynke Dölle legt uit: “op die manier hebben we veel informatie opgehaald over de uitdagingen en kansen in elk dorp. Uiteindelijk hebben we een visie ‘versterken sociale basis’ voor de gemeente gemaakt, en daarin staat dat het gaat om maatwerk per dorp.” De aanpak vanuit de gemeente wordt getoetst met de verschillende partners, zoals de bewoners, maar ook de MEYD (“Mei Elkoar Yn Droegeham”). De MEYD is een team van dorpsbewoners dat zich bezighoudt met verschillende initiatieven, onder leiding van Klaas Alma: “Plaatselijk Belang Droegeham bestaat al honderd jaar en gaat langzaam over in MEYD.” Nynke Dölle ziet het ook bijna als één. Klaas Alma vertelt dat MEYD een initiatief is van de huisarts om Droegeham gezonder te maken. Het is mede door het RIVM opgezet. Samen met de huisarts waren er nog andere mensen opgestaan: de GGD, sport Fryslân, en het Plaatselijk Belang. Mede door corona, is het gelukt om MEYD op de kaart te zetten als activiteitenvereniging, waar mensen elkaar op kunnen zoeken. Ook zit er een sportzaal naast de dorpskamer, om het sporten te bevorderen. Nynke Dölle geeft ook aan dat MEYD een sterke organisatie is: “ze hebben de gemeente niet eens nodig. Ze handelen bij MEYD vanuit talent, iedereen daar heeft kennis en kunde. Ze bewegen steeds meer naar een coöperatie.” Dit beeld wordt bevestigd door Klaas Alma: “Ik denk dat Droegeham zich zelf wel kan redden. ‘Voor de activiteiten hebben we de gemeente niet nodig, maar voor de huisvestingskosten wel. We kunnen niet onze eigen broek ophouden.’ MEYD heeft net een Europese aanvraag gedaan voor een nieuwe subsidie, omdat ze geen subsidie meer krijgen voor de dorpshuizen vanuit de gemeente. Gelukkig zijn de lijntjes met de gemeente kort, dat maakt het praten makkelijk. Klaas Alma vertelt: “we hebben zelfs de burgermeester onder de knop zitten. Dat komt echt door het vertrouwen en de activiteiten die we organiseren hier.”

47

Toekomst

Ondanks de uitdagingen, op het gebied van wonen en vergrijzing, denken de gesprekspartners positief over de toekomst. “Veel uitdagingen zullen zichzelf ook oplossen”, volgens Klaas Alma. “Het is een natuurlijk proces, doordat mensen overlijden, komen er weer woningen vrij.” Een dorpsvisie voor de komende jaren vindt Klaas Alma ook niet echt nodig: “we zijn al heel druk bezig, maar het staat alleen niet op papier. Het gaat om samenhang en er zijn voor een ander, dat hoeft niet schriftelijk vast te liggen.” Een mogelijke uitdaging is wel dat het persoonsafhankelijk is hoe verenigingen het doen. Mochten de mensen van MEYD ermee stoppen, geeft dat mogelijk problemen. Daar komt bij dat de bewoners van Droegeham verandering lastig vinden. Klaas Alma licht toe: “Droegeham vindt: het moet blijven zoals het is. Maar als je het niet probeert, zul je het ook nooit weten. Je moet wel willen veranderen en meegaan met je tijd.” Ook met de verdwijnende voorzieningen moeten mensen leren leven. “Het vraagt aanpassingsvermogen. Daarom hoop ik voor MEYD dat we over tien jaar de dingen nog doen die we nu doen, en dan nog succesvoller.” De dorpskamer moet dus een constante blijven in de toekomst. Nynke Dölle deelt die wens: ‘mijn verwachtingen zijn wel dat MEYD als basisstructuur in het dorp heel stevig staat en verschillende thema’s op de kaart hebben gezet. Dat ze tot een coöperatie zijn gegroeid. Daarmee gaat de leefbaarheid omhoog en ze zouden zo meer inwoners kunnen trekken. Misschien ook meer voorzieningen.’ Verder hoopt ze dat de gemeente in staat is om bewonersinitiatieven te herkennen en serieus te nemen en te faciliteren. Ze moeten niet denken in onmogelijkheden, maar denken in kansen.

3.8 Beerta – gemeente Oldambt (Groningen)

Het dorp

Beerta is een dorp in de gemeente Groningen en telt ongeveer 2100 inwoners. Beerta wordt voor het eerst genoemd in schriftelijke bronnen uit 1391 en de naam betekent buurtschap. Het dorp wordt gekenmerkt door veel groen en een actieve groep inwoners, en ook door relatief veel sociale huurwoningen. Er wonen veel (land)arbeiders en tot ver in de 20e eeuw was de communistische partij de grootste in Beerta.

Leefbaarheid

Volgens Peter Wijsbeek, voorzitter van de dorpsraad en eigenaar van de buurtsuper, betekent leefbaarheid dat je je ergens prettig kan voelen. "Voor mij is leefbaarheid dat alles wat je wil doen, en wat nodig is [scholen, arts, supermarkt red.], dat dat aanwezig is." Volgens Peter gaat het op basis van die definitie redelijk goed met Beerta; er zijn nog voldoende voorzieningen. De definitie van leefbaarheid volgens Jeanette Wiersema, gebiedsregisseur van onder andere Beerta, sluit goed aan bij die van Peter. "Het gaat om de voorzieningen die er zijn, een goede sfeer in de wijken en dorpen, en genoeg plekken voor jeugd om gezond op te groeien." Sahin Kucuksahin, de plaatselijke boa, voegt daar nog iets aan toe. "De communicatie tussen de bewoners en de gemeente is ook belangrijk. Je moet je stem kunnen laten horen en dat geldt voor zowel jonge als oude mensen." Wat die laatste groep betreft gaat het niet zo goed met Beerta. Ze typeren Beerta als een hecht dorp, waar wel sprake is van enige problematiek. Zo wonen er relatief veel kwetsbare bewoners, die in het verleden een woning toegewezen hebben gekregen, in een sociale huurwoning. Sommigen komen moeilijk rond en draaien niet actief mee in het dorp.

48

Het geschetste beeld is in lijn met de score in de Leefbaarometer 2018, waar Beerta relatief laag scoort ten opzichte van andere dorpen in Nederland. Vooral op de dimensie 'bewoners' scoort het dorp ongunstig. Dat verbaast de gesprekspartners niet. Sahin Kucuksahin vergelijkt het dorp met een bewolkte dag. Dit heeft vooral te maken met de gebeurtenissen de afgelopen jaren. Sahin vertelt: "Er is een groep jeugd geweest die over de schreef gingen, dat ging verder dan klieren. Dat gaf de bewoners een onveilig gevoel." De boa's in negentien kernen tellende gemeente zijn bijna een derde van hun tijd kwijt in en voor Beerta. Het dorp vraagt dus (nog steeds) veel aandacht. Volgens Jeanette en Sahin ligt dat vooral aan de gemêleerdheid van het dorp. Jeanette probeert een vinger te leggen op hoe dat kan: "Corporaties kennen hun huurders wel, maar op de nieuwe instroom mogen ze niet meer sturen. En het noorden van Nederland is het goedkoopst om te wonen. Dus als je niet gebonden bent aan een specifieke plek, dan kan je goedkoop naar het platteland in Groningen. Dan hou je meer geld over om te besteden aan andere dingen. In deze beweging komen ook huurders mee die de al aanwezige zwakke status nog meer verzwaren.

Net als elders in het land, staan er in Beerta ook weinig woningen meer te koop. De eigen jeugd komt moeilijk aan een woning, ook door de aanwas van mensen uit het westen. Peter Wijsbeek is van mening dat dat ook positieve gevolgen kan hebben: "Tien jaar geleden hadden we nog krimp, dat gaat nu echt beter. Dat komt vooral doordat huidige bewoners openstaan voor nieuwe bewoners, al moet het wel van twee kanten komen. Veel pensionado's komen deze kant op en ook de basisschool heeft 150 leerlingen. Er worden in ieder geval geen woningen meer gesloopt." Volgens Peter is Beerta een forensendorp: "Hier ben je afhankelijk van een auto, met het openbaar vervoer ben je lang onderweg. Toch hebben bewoners die langere reistijd ervoor over, omdat ze gehecht zijn aan Beerta."

Alle gesprekspartners zijn het erover eens dat Beerta in de lift zit de afgelopen jaren. De jeugdoverlast is grotendeels verleden tijd en het veiligheidsgevoel is verbeterd. Jeanette vertelt: “vanaf het begin [in 2010 kwam Jeanette bij de gemeente werken red.] tot nu zie ik een positieve verandering, op alle gebieden. Ik merk dat er meer gecommuniceerd wordt dan in het begin. De sfeer in het dorp is beter geworden. Mensen komen makkelijker bij elkaar en voeren het gesprek met elkaar. Dorpelingen bemoeien zich met de leefbaarheid en dat is goed. Het zijn vaak problemen die ze zelf op kunnen lossen, maar ze hebben een duwtje in de rug nodig.” Peter herkent dat beeld: “sommige bewoners lopen weer, vooral na corona, vier keer per dag de buurtsuper in. Daar vinden ze hun praatje.” Ook het toerisme lijkt weer wat aan te trekken. Bezoekers komen graag naar de omgeving, vooral Blauwestad, een populair recreatie- en woongebied.

Aanpak

Sahin geeft aan dat het in de aanpak van de gemeente vooral draait om meerdere p's: personen, plek (waar je woont, wat voor gebied, in de buurt van een kerk) en prijs. Zelf vindt hij het veiligheidsgevoel het belangrijkste. De kinderen moeten veilig buiten kunnen spelen. Jeanette vult aan: “De uitdagingen voor ons zijn vooral de sloop van de slechte sociale huurwoningen en woningbouw in het hogere segment. Ook willen we de samenwerking tussen de verenigingen verder vormgeven. Het zelf organiserend vermogen van de bewoners is groot en de bewoners doen veel zelf, dus ik zie daar zeker kansen.” Peter is het daar mee eens: “We moeten het vooral zelf gaan doen. Die verenigingen moeten rendabel blijven, anders verdwijnen ze. Ze bundelen helpt daarbij. Het gaat om slim ondernemerschap en inzet van de bewoners.” De gemeente wil samen met de dorpsraad een overkoepelend plan maken, ook omdat de neuzen nu dezelfde kant op staan. Dit jaar is er vanuit vijf dorpen het zogeheten '5 dorpenplan' opgesteld, waarin de dorpen hun krachten bundelen om de welvaart en het imago van hun gebied te verbeteren. Met behulp van een fonds hopen de initiatiefnemers hun gebied leefbaarder en aantrekkelijker te maken. De lijntjes met de gemeente zijn daarin kort, vertelt Jeanette: “Het plan is er onder andere om de geschiedenis te vertellen, toerisme te bevorderen en de leefomgeving te verbeteren. In het grote gebied worden dus ook plannen opgepakt, die de leefbaarheid bevorderen. De gemeente draait daar ook in mee. We hebben snelle interactie, met kortere lijntjes tussen de dorpen en de gemeenten: dat begint z'n vruchten af te werpen.”

49

Toekomst

Iets over de toekomst zeggen, vinden de gesprekspartners lastig. “Alle problemen kunnen ook weer terugkomen. Het kan beide kanten op”, zegt Sahin. Peter verwacht dat de leefbaarheid een beetje gelijk zal blijven, zolang het inwoneraantal gelijk blijft of groeit. Hij geeft wel aan dat er vanuit het Rijk en de gemeente betaalbare woningen moeten komen en dat de voorzieningen op peil moeten blijven. Volgens Jeanette en Sahin is er wel iets meer voor nodig. Jeanette licht toe: “Den Haag geeft veel geld uit, maar dat geld gaat niet specifiek naar een armere regio, zoals dit gebied. We kennen naar verhouding veel sociale problematiek en zijn onder andere veel geld kwijt aan Jeugdzorg. Daardoor blijft er minder geld over voor bijvoorbeeld onderhoud of vernieuwen van je infrastructuur. Er liggen zoveel kansen en mogelijkheden, ook op het gebied van toerisme, dat voor de regio en Nederland goed is. Bijvoorbeeld met fietspaden kunnen we meer toeristen aantrekken. De bereidheid is er bij ons absoluut, maar we hebben wel geld nodig. Een landelijke overheid zou daar specifiek naar kunnen kijken. Het komt nu veel aan op onze eigen schouders en eigen budgetten. Daar reddend we het niet mee.” Peter kijkt minder in de politieke zin naar Beerta, maar meer naar de beleving als bewoner: “We doen het best goed als dorp zijnde. Ik kan mijn ei kwijt. Het is fijn wonen voor mij en ik hoop dat dat ook voor mijn kinderen zo blijft”.

3.9 Biervliet – gemeente Terneuzen (Zeeland)

Het dorp

Biervliet is een stad (!) in Zeeuws-Vlaanderen (provincie Zeeland) en maakt deel uit van de gemeente Terneuzen. De eerste vermelding van Biervliet op schrift dateert uit 984. Al in het jaar 1183 kreeg Biervliet stadsrechten. Tot 1 april 1970 was Biervliet een zelfstandige gemeente, daarna ging het op in de nieuw gevormde gemeente Terneuzen. Biervliet telt anno 2022 ongeveer 1.600 inwoners.

Leefbaarheid

Maikel Harte, oud vice-voorzitter van de dorpsraad, omschrijft Biervliet als een stad met een rijke historie waarin bijvoorbeeld de jaarlijkse geuzenfeesten de inwoners massaal op de been weet te krijgen. De Geuzenaren, zoals de inwoners van Biervliet ook wel worden genoemd, zijn trots op hun dorp, er is een gevoel van saamhorigheid, zo geeft Maikel aan. Het begrip Leefbaarheid associeert hij vooral met het aanwezig zijn van een voldoende omvang aan diverse voorzieningen. Michelle Witte, wijkcoördinator van de gemeente Terneuzen in onder andere Biervliet, wijst in het gesprek als eerste op de stadsrechten van Biervliet. “Biervliet heeft al een lange geschiedenis. Het is een hecht dorp, ons kent ons. Iedereen kent elkaar, er is onderling veel sociale controle. Als er iets moet gebeuren staat het hele dorp erachter, ongelofelijk, je hebt zo 80 vrijwilligers!”. Maikel: “Biervliet kent weinig vakantiewoningen (en dus veel eigen bewoners) waardoor er meer draagvlak is indien er wat moet worden georganiseerd. Voor het dorp wordt ook de aanwezigheid van de basisschool (‘Geuzennest’) als belangrijk gezien. Maikel: “Een school uit het dorp halen, is de ziel uit het dorp halen”. Michelle: “Basisscholen schrappen in dorpjes, dat is slecht beleid. Daarmee haal je het hart uit het dorp weg, daar ontmoeten ouders en kinderen elkaar. Biervliet heeft gelukkig nog een vrij nieuwe school”.

50

Michelle verstaat onder leefbaarheid ‘prettig wonen en leven in een dorp, je op je plek voelen in een verzorgde en veilige omgeving’. Maikel en Michelle geven beiden aan dat de leefbaarheid in Biervliet prima op orde is, maar ook dat de verenigingen een teruglopend aantal leden laten zien. Dat heeft niet met bevolkingsdaling te maken want daar is in Biervliet geen sprake van, het aantal inwoners groeit juist. Het teruglopende aantal leden heeft misschien meer met vergrijzing te maken of met andere interesses. “Er zijn nu ook veel meer mogelijkheden, niet alle jongeren kiezen bijvoorbeeld nog voor voetbal”. Maar er zijn ook optimistische ontwikkelingen te zien: “De beheerder van het dorpshuis stopte ermee, alles dreigde in het water te vallen. Nu zijn er 30 vrijwilligers die het dorpshuis draaiende houden!”

De resultaten van de Leefbaarometer 2018 laten zien dat Biervliet wat minder scoort op Leefbaarheid dan andere dorpen. Michelle: “Dat verbaast mij niet zo, Biervliet ligt een beetje afgezonderd, tussen Terneuzen en Sluis, alles is relatief ver weg zoals bijvoorbeeld het openbaar vervoer en spoedeisende hulp. Daar zou een gevoel van onvrede vandaan kunnen komen. Ook wordt er een supermarkt (of een afhaalpunt) gemist. Biervliet ligt een beetje afgezonderd. De laatste jaren zit Biervliet in de lift, zo geeft Michelle aan: “Er is een nieuwe horecazaak en de katholieke kerk en het oude gemeentehuis zijn nu BnB’s. Als gemeente werken wij daar vol aan mee en we zorgen ervoor dat ondernemers zich gehoord voelen. Ik ben daarom ook zeker benieuwd naar de nieuwste cijfers.”

Maikel: Er zijn meerdere landbouwbedrijven in en rondom Biervliet te vinden die van grote betekenis en economische waarde zijn. Zij kunnen worden gezien als de drijvende kracht achter een aantal ontwikkelingen. Zo is, mede door deze bedrijven, ook de woningmarkt in Biervliet weer interessant geworden. Lokale ondernemers zijn hierop ingesprongen. Op de plek waar de oude basisschool stond zijn zo nieuwe woningen gerealiseerd, zowel vrijstaande woningen als rijtjeswoningen. Er zijn nu ook

plannen om een supermarkt met woningen erboven te ontwikkelen". Michelle vult aan: "Uit een enquête onder bewoners kwam naar voren dat er behoefte is aan levensloopbestendige woningen, jongeren willen het liefst kant-en-klare woningen. We zien ook dat er steeds meer mensen van elders in Biervliet komen wonen. Eerst komen ze hier een keer op vakantie, lekker rustig dicht bij het strand, en dan besluiten ze hier te gaan wonen. Als je hier komt wonen en je mengt je ook in het verenigingsleven wordt je zeker omarmd. Er wordt ieder jaar door de dorpsraad een welkomstbijeenkomst voor nieuwe inwoners georganiseerd. De nieuwe inwoners krijgen een stadstour door één van de gidsen en gaan naar huis met een uitgebreid welkomstpakket. Dat maakt Biervliet mooi en bijzonder."

Wat veiligheid betreft zijn er geen problemen. Biervliet heeft een wijkagent en de sociale controle is er groot. Maikel: "Wij kennen een hoog veiligheidsgevoel, meer richting de Belgische grens is dat misschien wat minder het geval." Er zijn wel zorgen over de verkeersveiligheid. Michelle: "Er gaat landbouwverkeer door het oude centrum van Biervliet. De Geuzenaren vinden dat die niet door het dorp zouden mogen, het geeft overlast. Er wordt samen met het waterschap en de landbouwverenigingen nagegaan hoe dat anders kan."

Aanpak

Michelle is als wijkcoördinator het eerste aanspreekpunt voor de inwoners van Biervliet. "Ik kijk waar de verbeterpunten liggen, beheer netwerken, versterk de zaken die goed gaan, verbind initiatieven et cetera. Voor loszittende stoeptegels hebben we andere kanalen maar als er ideeën zijn voor zaken die te maken hebben met het verbeteren van de leefbaarheid, bijvoorbeeld de uitbreiding van een skatebaan, dan ga ik zelf aan de slag om te kijken waar er financiële ruimte zit intern. Ook inspireer ik inwoners hoe zij zelf met bijvoorbeeld het aanvragen van subsidies of sponsorgeld, budget bij elkaar kunnen krijgen. Een onderwerp dat door veel bewoners als belangrijk wordt gezien is de restauratie van molen De Harmonie. Daarvoor is er door de bewoners een stichting opgericht. Er is onder andere een provinciale subsidie verkregen maar er zijn meer financiële middelen nodig.

51

Bij Michelle is er geen dorpsvisie bekend van Biervliet. "Ik hoor geen geluiden dat er vanuit het dorp om wordt gevraagd. Opvallend genoeg zie ik dat in andere dorpen wel." Volgens Maikel was er in het verleden wel een toekomstvisie, dat wil zeggen er was sprake van een meerjarenplan maar bij het opstellen was de dorpsraad destijds niet direct betrokken, wel is er meegedacht in verschillende brainstormsessies. Maikel is van mening dat de samenwerking tussen gemeente en dorpsraad altijd goed verliep. Voorafgaand aan de overleggen met de gemeente was er voor de bewoners altijd een inloopmoment bij de dorpsraad.

Michelle geeft aan dat er geen recent beleid is omtrent Biervliet. "Er is momenteel ook geen dorpsvisie. Met de komst van de omgevingswet in januari 2023 gaan we aan de slag met een gemeentebrede visie. Er wordt dan ingezoomd op verschillende kernen. Daarbij kijken we bijvoorbeeld naar welke voorzieningen kunnen worden gecentraliseerd of wat er nodig is aan woningbouw en waar deze kan inbreiden of uitbreiden. Ook komt er een woonzorgvisie, daar zijn we nu mee bezig. Een verbeterpunt is misschien dat we proactiever kunnen zijn, dus niet pas actie ondernemen als mensen klagen, maar op de zaken vooruitlopen. We maken analyses, rapporten en dergelijke op basis van feiten. Daar wordt beleid op gebaseerd. In sommige dorpen bijvoorbeeld lopen de voorzieningen achteruit, laten we daar een traject voor opzetten, voordat verenigingen moeten sluiten." Maikel geeft aan dat de gemeente haar beleid richting ondernemers nog wel wat kan verbeteren: "Biervliet is een dorp vol ondernemers en zzp'ers, er is een ondernemersvereniging die zeer actief is. De gemeente zou wat meer voorlichting kunnen geven over wat zij concreet voor de lokale ondernemers in de nabije toekomst kan betekenen.

Toekomst

Zowel Michelle als Maikel kijken positief naar de toekomst van Biervliet. Het is een dorp in ontwikkeling, in positieve zin. Michelle: “Er zijn genoeg plannen voor woningbouw, ook in Biervliet. De gemeente is daarover in overleg met de provincie. De provincie ziet Terneuzen als krimpgebied, terwijl we juist nooit gekrompen zijn in het aantal inwoners. Ook qua economie en werkgelegenheid doen we het goed. Het is tijd dat deze regio een andere stempel krijgt en van het woord ‘krimp’ afkomt. Als er ruimte komt voor nieuwbouw, dan breidt Biervliet uit. Ook de bereikbaarheid van Biervliet is een belangrijk aandachtspunt. Ook hier speelt de provincie een belangrijk rol.”

Een grote opgave is dat het goed blijft gaan met het voorzieningenniveau. Er zijn creatieve ideeën om de verschillende sportverenigingen meer samen te laten gaan, bijvoorbeeld in de vorm van een omnisportvereniging.⁵³ Nu kent elke vereniging zijn eigen statuten, vergaderingen en vrijwilligers. Dat is lastig in stand te houden als er minder mensen lid zijn en het lastig is om vrijwilligers te vinden. Beiden: “Het zou een beter idee zijn indien er één voorzitter (één bestuur) is die voor meerdere verenigingen zorg draagt. Dat proberen we te stimuleren.”

3.10 Daarle – gemeente Hellendoorn (Overijssel)

Het dorp

Daarle is een dorp in de gemeente Hellendoorn, gelegen in West-Twente op de grens met Salland (in de provincie Overijssel). Het dorp heeft rond de 1.500 inwoners, 600 woonachtig in de kern en de rest in het buitengebied. Het dorp kent een lange historie. De eerste vermelding van Daarle in de archieven dateert al van het jaar 933. Toen bestond Daarle nog slechts uit enkele boerderijen en werd het omsloten door uitgestrekte moerassen. Tegenwoordig wordt Daarle gekenmerkt door de hoge Es met een afwisselend landschap van weilanden, bos en water.

52

Leefbaarheid

Een belangrijk kenmerk van Daarle is het nabuurschap (nabuurschap). Franciska Willems van Plaatselijk Belang Daarle geeft aan dat de sociale betrokkenheid van de inwoners groot is. “Daarle kent een heel actief verenigingsleven, er is onder andere een school, een supermarkt, de bibliotheek is ondergebracht in de school, er zijn twee kerken, een dorps huis dat floreert, kortom een dorp waar veel leven in zit”. Bert Protzman, namens de gemeente het eerste aanspreekpunt voor Daarle, beaamt dat de inwoners in Daarle zeer betrokken zijn en dat er sprake is van een groot verenigingsleven. Jane Knol, coördinator van het subteam maatschappelijke ontwikkeling én kerncontactambtenaar van de gemeente Hellendoorn, voegt daar aan toe “het nabuurschap is heel erg aanwezig, dat geldt voor al onze kernen”.

Wat verstaan jullie onder leefbaarheid? Franciska Willems: “Dat er zo veel mogelijk voorzieningen zijn, zoals een school, een supermarkt, sportverenigingen, een kapper, een dorps huis. Maar ook dat er voldoende betaalbare woningen zijn.” Bert Protzman: “Leefbaarheid gaat om voorzieningen, maar ook hoe mensen met elkaar omgaan, veiligheid, omzien naar elkaar”. In de Leefbaarometer 2018 scoort het dorp Daarle boven gemiddeld. Dat verbaast de gesprekspartners niet. Het voorzieningenniveau is hoog, hoewel het ook onder druk staat. Zo is het aantal leerlingen aan de basisschool de laatste jaren gedaald. Franciska Willems wijst daarbij op de woningmarkt: “Er zijn de laatste vier jaar geen huizen

⁵³ Wel is er al het SAB, oftewel Stichting Accommodatiebeheer Biervliet. Dit is een voorbeeld hoe andere organisaties meer kunnen samenwerken.

bijgekomen en dat is wel nodig om jongeren en jonge gezinnen te kunnen behouden of aan te kunnen trekken. Er zijn ook ouderen die kleiner willen wonen maar die woningen zijn er niet. Er zijn meer woningen nodig voor hetzelfde aantal inwoners. Het duurt echter nog twee jaar voor de nieuwe plannen voor woningbouw ten uitvoer gebracht kunnen worden.”

Het hoge voorzieningenniveau staat ook onder druk omdat het steeds lastiger wordt om vrijwilligers te vinden. Volgens Protzman en Knol is dat een algemeen verschijnsel. “Vrijwilligerswerk moet overzichtelijk blijven, men wil zich niet langdurig binden”. Het Plaatselijk Belang Daarle ziet de oplossing in een nieuwe, duurzame multifunctionele accommodatie (mfa). In een mfa kunnen meerdere verenigingen bijeen worden gebracht. Zo ontstaat er een omni-vereniging waardoor er minder bestuursleden en vrijwilligers nodig zijn. Ook leidt het tot lagere kosten omdat dan bijvoorbeeld de schoonmaakkosten dalen. Franciska Willems: “Daarnaast is het belangrijk om innovatief te werk te gaan en in te spelen op nieuwe activiteiten (bijvoorbeeld wandelvoetbal) om zo het aantal leden (vrijwilligers en bestuursleden) te vergroten.” Protzman en Knol geven aan dat de gemeente heel actief is in het meedenken over de toekomst van het dorps huis. Het is echter vooral aan de inwoners zelf of het dorp leefbaar blijft. “Wij draaien niet aan die knoppen. De leefbaarheid van een dorp bestaat uit kleine bouwsteentjes, zo levert bijvoorbeeld een muziekvereniging een bijdrage aan het dorpsgevoel.” Franciska Willems: “Ook de kerken spelen een belangrijke rol in ons dorp. Er zijn momenteel voorzichtige gesprekken over het samengaan van beide kerken. Maar dat loopt allemaal erg stroef. Landelijk blijkt dat samengaan in een kerk ook niet werkt. Ik denk dat beide kerken geen lange toekomst meer in ons dorp hebben”.

Er is behoefte aan meer betaalbare woningen voor starters. De gemeente Hellendoorn ziet dat als een grote uitdaging. Er is een locatie waar kavels worden uitgegeven. Alle kavel zijn inmiddels verkocht. Ook zijn er gesprekken gaande over het vinden van een nieuwe kavel. “Het is een kwestie van maatwerk oplossingen zoeken, niet alleen in de grote kernen moet nieuwbouw plaatvinden”, zo geven Protzman en Knol aan. “Met nieuwbouw in de kernen kan het inwonersaantal en de voorzieningen op peil worden gehouden. Daar is Plaatselijk Belang Daarle ook heel alert op, ze houden ons dan steeds een spiegel voor. Dat is ook wel de goede manier, zij weten zelf heel goed wat goed is. Ze zijn daarin heel proactief.” Franciska Willems van dorpsbelangen: “De uitgegeven kavels waren niet te betalen voor jongeren. Er zijn wel plannen voor woningbouw, maar dit gaat nog zeker twee jaar duren. De gemeente koopt geen grond meer aan maar wacht af tot een projectontwikkelaar iets start.”

Daarle kent geen veiligheidsproblemen. Bert Protzman: “Binnen de gemeente hoor ik daar nooit wat over. De gemeente werkt met wijkagenten, elk dorp heeft zo een aanspreekpunt.” Franciska Willems vult aan: “Daarle is een veilig dorp. Er waren wel wat zorgen over de verkeersveiligheid. Een fietspad naar Daarlerveen is er niet en staat ook nog niet bovenaan het lijstje van de gemeente. Er was altijd een winterbus voor de schoolgaanden naar Almelo, maar deze is afgelopen winter uit de route gehaald. In Daarlerveen is het treinstation, vandaar dat we graag een veilige weg naar Daarlerveen willen. Dit is momenteel ons enige openbaar vervoer naar de scholen (die op 7 en 12 km fietsen liggen), op de buurtbus na.”

Aanpak

De gemeente Hellendoorn werkt met dorpsplannen. Het eerste dorpsplan dateert van 2010, en in 2017 waren ze met dorpsplan nummer drie bezig. Dat plan is nu wat naar de achtergrond verdreven omdat men bezig is met een plan voor een multifunctionele accommodatie (dorpsplan 4.0). Daar zijn veel werkgroepen bij betrokken, het kost geen moeite om die te vullen. Er is geen specifieke visie ontwikkeld op de gewenste ontwikkeling van het dorp. Jane Knol: “Ik denk dat de visie op Daarle vooral vastligt in

de verschillende beleidsdocumenten. Bijvoorbeeld de woonvisie, die gaat ook over de kleine kernen.” Bert Protzman vult aan: “We hebben ook een omgevingsvisie met daarin een visie voor het landelijk gebied. Dat vormt de basis voor ons kernenbeleid.”

Franciska Willems: “De vier jaren termijn van dorpsplan 3 is momenteel verstreken. Er zijn veel acties behaald, maar er staan er ook nog enkele open, deze worden meegenomen in dorpsplan 4 die we samen met de inwoners gaan vormgeven. Mfa en woningbouw zullen daar zeker een grote rol in spelen. Maar daarnaast zijn er ook kleinere ontwikkelingen, zoals een actief wandelpad voor gezinnen. In de vorige dorpsplannen stonden allemaal doelen, zoals bijvoorbeeld het verbeteren van de communicatie met de inwoners, het verbeteren van de zichtbaarheid en dergelijke. Dat is dan ook sterk verbeterd, we hebben een eigen website, een facebookpagina en ook een dorpsblad.” Over het contact met de gemeente bestaat nu weer tevredenheid. Daarvoor was dat minder omdat Plaatselijk Belang Daarle vond dat de gemeente te weinig actief was op het terrein van de woningmarkt. Plaatselijk Belang Daarle mist wel een lange termijn visie van de gemeente voor het dorp Daarle (en voor andere dorpen). Vooral voor wat betreft de woningmarkt is dat noodzakelijk, zo wordt aangegeven. Franciska: “Daarle kent ook veel ondernemers en zzp’ers. Zij missen vooral de mogelijkheid van een klein industrieterrein of mogelijkheden om bij hun huis een schuur voor hun werkzaamheden te bouwen.”

Protzman en Knol geven aan dat Plaatselijk Belang Daarle over een eigen dorpsbudget beschikt. Voorheen was het zo dat het aan de gemeente was om subsidies voor activiteiten te honoreren, maar daar is van afgestapt. Plaatselijk Belang Daarle ontvangt nu een dorpsbudget waar ze zelf activiteiten van kunnen organiseren, het is dus aan hen om te beslissen waar men het aan wil besteden. De muziekscholen in Hellendoorn ontvangen nog wel direct subsidie van de gemeente. “Ze dragen bij aan de leefbaarheid en ze zijn laagdrempelig.”

54

Hoewel er de laatste jaren sprake is van een verbetering in de samenwerking tussen Plaatselijk Belang Daarle en de gemeente is Franciska Willems nog niet geheel tevreden. “Lastig is nog steeds dat het initiatief constant bij ons moet liggen en als wij dat niet doen, hebben we soms maandenlang geen update van hoe het staat. De gemeente zou wat sneller kunnen opereren, zeker wat betreft de uitdagingen op de woningmarkt maar ook over het nemen van een besluit over de mfa. Wat betreft de nieuw te bouwen mfa hebben we er vijf jaar over gedaan voor de gemeente begreep wat we wilden en voor ze enthousiast werden.” Tegelijkertijd is er het besef dat de gemeente vanwege de vele taken wat capaciteitsproblemen kent. Franciska Willems: “Kleine kernen worden als wat minder belangrijk gezien. De gemeente zou zich meer moeten realiseren dat als zij ons goed faciliteren het dorp Daarle (en het Plaatselijk Belang) veelal zelfstandig kan blijven opereren. Indien dat niet meer kan dan zal de gemeente veel meer zelf moeten regelen, zoals ze dat nu bijvoorbeeld ook in Nijverdal doen.”

Toekomst

Plaatselijk Belang Daarle kijkt positief naar de toekomst. Zeker indien de multifunctionele accommodatie is gerealiseerd en de gemeente in staat is in te spelen op de uitdagingen op de woningmarkt. Beiden zijn belangrijk voor het behouden van het huidige goede niveau van leefbaarheid van het dorp. Protzman en Knol van de gemeente Hellendoorn verwachten dat de multifunctionele accommodatie er over een paar jaar wel zal staan. “Wij staan er positief tegenover en willen er ook in investeren. We zien het grote belang voor de leefbaarheid. Het behouden van inwoners is daarin cruciaal.” Voor wat betreft de woningmarkt: “Wij proberen woningbouw te faciliteren, maar daar speelt ook de provincie een rol in. Er is een locatie waar gebouwd gaat worden, het gaat daarbij om vijf tot tien woningen.”

4 Bevindingen en aandachtspunten voor beleid

4.1 Bevindingen

Vooraf

De belangrijkste doelstelling van dit onderzoek was om antwoord te geven op de vraag ‘Welke factoren bepalen (het gevoel van) leefbaarheid en veiligheid van dorpen in het landelijk gebied?’ De vraag die daaraan voorafgaat is ‘Wat wordt er precies onder leefbaarheid verstaan?’ De wetenschappelijke literatuur laat zien dat het een multidimensionaal concept is waarin fysieke, sociale en economische facetten samenkomen en waarin de beleving van de bewoner centraal staat. De beleidswereld hecht ook waarde aan objectieve factoren, zoals bijvoorbeeld criminaliteitscijfers, het aandeel sociale huurwoningen of het aantal rijksmonumenten. In het onderzoek ligt de focus vooral op gesprekken met vertegenwoordigers van de dorpsraden en vertegenwoordigers van gemeenten die het dorp goed kennen (en er als bijvoorbeeld dorpencoördinator, buurtadviseur, gebiedsmakelaar en dergelijke actief zijn). Kortom, personen die als de ogen en oren van het dorp gezien kunnen worden, meer generalisten dan specialisten. Als gespreksmethode is voor ‘open interviews’ gekozen. Dat geeft een breed perspectief op de leefbaarheid in de dorpen, in de zin dat er niet door bijvoorbeeld een werknemer van een woningcorporatie wordt ingezoomd op de kwaliteit van de woningvoorraad of door een wijkagent op overlast van jongeren. In de gesprekken is er dus voor gekozen om niet expliciet te vragen naar de verschillende facetten van leefbaarheid, maar naar hoe het dorp er voor staat ten aanzien van de leefbaarheid (en hoe dat komt, welke ontwikkelingen zich voor hebben gedaan, hoe de toekomst er uit ziet, et cetera).

55

In het begin van de gesprekken is steeds gevraagd naar wat *de gesprekspartners zelf* onder leefbaarheid verstaan. Daaruit kwam een opvallend eenduidig beeld van het begrip ‘leefbaarheid’ naar voren, zowel bij de dorpsraden als de gemeenten. Hoewel de termen en bewoordingen soms verschilden was de grote gemene deler van leefbaarheid “dat je je prettig en veilig voelt op de plek waar je woont (en dat er voldoende voorzieningen zijn).” Dit impliceert dat leefbaarheid niet of minder wordt geassocieerd met specifieke fysieke, sociale en economische factoren maar meer als een optelsom van zaken die samenhangen met (ontwikkelingen in) de privésfeer en/of directe omgeving van waaruit een bepaald gevoel of beleving ontstaat.

In het vervolg van deze paragraaf geven we de belangrijkste bevindingen, inzichten en rode draden die volgen uit de gesprekken met vertegenwoordigers van de dorpsraden en vertegenwoordigers van gemeenten.

Actieve, hechte en autonome dorpen

De meeste gesprekspartners – zowel die van gemeenten als van de dorpsraden/bewonersverenigingen – schetsten een overwegend positief beeld van het dorp, ongeacht de resultaten die de dorpen scoren in de Leefbaarometer. “Het is hier goed vertoeven” is een veelgehoorde uitspraak. Indien een dorp minder goed scoort in de Leefbaarometer 2018 wordt dat niet altijd direct herkend maar er worden vaak wel mogelijke verklaringen gegeven. De minder goed scorende dorpen in de Leefbaarometer 2018 geven allemaal aan dat het dorp zich positief aan het ontwikkelen is. De gesprekspartners van de dorpen die goed scoren in de Leefbaarometer 2018 zien zich bevestigd in hun eigen positieve kijk op het dorp.

Dorpsraden

Vaak zijn de gesprekspartners van de dorpsraden geboren en getogen in het dorp (of in een naburig dorp), ze kennen veel dorpsgenoten, weten wat er speelt en hebben ook korte lijnen met de gemeente. Zo hebben de dorpsraden vaak ook goede contacten met bijvoorbeeld wethouders.⁵⁴ De dorpsraden omschrijven het eigen dorp als actief, met een sterk verenigingsleven, een grote mate van saamhorigheid, een hechte gemeenschap en autonoom opererend. Veel gesprekspartners bestempelen deze kenmerken als belangrijke kwaliteiten die het leven in het dorp aangenaam maken. Tegelijkertijd wijzen enkele dorpsraden erop dat zij vanwege hun autonomie (“we lossen hier onze eigen problemen op”) het gevaar lopen minder aandacht van de gemeente te krijgen dan omringende grotere kernen.⁵⁵

Vertegenwoordigers van de gemeente

Alle gemeenten hebben een medewerker (of medewerkers) die als eerste aanspreekpunt dient voor het dorp (of de dorpsraad). De functiebenaming verschilt, bijvoorbeeld buurtadviseur, gebiedsregisseur, gebiedsmakelaar, dorpencoördinator en dergelijke. In het ene dorp fungeert die persoon als het oliemantje/vrouwje tussen gemeente en bewoners, in het andere dorp is het ‘slechts’ het eerste aanspreekpunt. Sommige aanspreekpunten zijn bij machte om kleine brandjes te blussen die in de dorpen spelen, bijvoorbeeld als het gaat om klein onderhoud aan de openbare ruimte. De ‘echt’ inhoudelijke vraagstukken worden binnen de verantwoordelijke afdelingen van de gemeente besproken. Soms schuift het aanspreekpunt (de buurtadviseur en dergelijke) daarbij wel aan. De gemeentelijke gesprekspartners spreken in vergelijkbare bewoordingen als de dorpsraden over het dorp. De saamhorigheid en het ‘ons-kent-ons-gevoel’ worden daarbij benadrukt. Ook wordt meerdere keren opgemerkt dat het dorp niet snel bij de gemeenten aanklopt en dat er veel gebeurt vanuit de gemeenschap zelf.

56

Hoewel het niet voor alle dorpen in gelijke mate van toepassing is, kan worden geconcludeerd dat de dorpsraden vaak proactief te werk gaan terwijl gemeenten veelal reactief opereren. Dat is niet heel opmerkelijk omdat de kennis over de dorpen vooral bij de dorpsraden ligt. Zij kunnen daarom snel reageren en anticiperen op nieuwe ontwikkelingen en zijn tevens agenderend richting de gemeente. De vertegenwoordigers namens de gemeenten ontberen (vaak) de meest recente kennis mede omdat het betreffende dorp één van de vele dorpen is waar zij als dorpencoördinator of gebiedsregisseur actief zijn.

Belang van voorzieningen⁵⁶

De gesprekspartners van de dorpsraden én de gemeenten geven aan belang te hechten aan goede voorzieningen, zoals een school, sportverenigingen, supermarkt, openbaar vervoer en een dorpshuis. Door de jaren heen is het voorzieningenniveau in de dorpen wel afgenomen, zo geven vrijwel alle gesprekspartners aan. Voorzieningen die verdwenen zijn, zijn bijvoorbeeld een café, restaurant, kapper, slager, et cetera. Het verdwijnen van die voorzieningen heeft volgens de gesprekspartners zeker

⁵⁴ In een paar gemeenten wordt gewerkt met gebiedsbestuurders.

⁵⁵ Autonomie zou hier kunnen worden vertaald als ‘nabuurchap’ hoewel dat begrip in de gesprekken slechts een paar keer werd genoemd. In veel gesprekken kwam naar voren dat de inwoners van de dorpen gewend zijn om de leefbaarheid van hun omgeving in eigen hand te nemen en te zorgen dat het er goed wonen en leven is. In Bock et al. (2018) wordt dit aangeduid met de term nabuurchap.

⁵⁶ In de gesprekken werd niet gesproken over eventueel bestaande sociaaleconomische problematiek (met uitzondering van één gemeente), niet door de gemeenten en niet door de dorpsraden. Dat betekent niet dat daar geen sprake van is (maar wel dat het geen algemeen bekend vraagstuk is in het dorp). Ook verduurzaming/warmtetransitie kwam in de gesprekken nauwelijks aan de orde, er is ook niet expliciet naar gevraagd.

invloed op de leefbaarheid van het dorp, maar de voorzieningen die cruciaal zijn voor de leefbaarheid zijn de aanwezigheid van een school en een dorpshuis. In geen van de dorpen is een school of dorpshuis recent verdwenen, maar er bestaan wel zorgen. De levensvatbaarheid van de school wordt vooral gerelateerd aan de woningmarkt; om een school in stand te kunnen houden, is een goed functionerende woningmarkt noodzakelijk, zo wordt aangegeven.⁵⁷ Zonder een goed functionerende woningmarkt zijn jongeren en jonge gezinnen minder geneigd in het dorp te blijven of naar het dorp te komen.

“Een school uit het dorp is de ziel uit het dorp”

Ook de aanwezigheid van een dorpshuis wordt als zeer belangrijk voor de leefbaarheid van een dorp gezien. Enerzijds biedt het vooral ouderen (maar ook jongeren) een plek voor ontmoeting en gezelligheid. Anderzijds wordt het belang van een dorpshuis (of een multifunctionele accommodatie) gezien in het gegeven dat het een plek kan zijn waar meerdere activiteiten/verenigingen worden gehuisvest. Meerdere dorpen hebben al omni-verenigingen (of zijn ermee bezig) omdat het aantal leden afneemt en omdat het steeds moeilijker wordt om voldoende vrijwilligers te vinden voor de verschillende bestuursfuncties en activiteiten van afzonderlijke verenigingen. Met een omni-vereniging heb je minder vrijwilligers nodig en ook kan het gezamenlijke gebruik van een dorpshuis of multifunctionele accommodatie zorgen voor kostenvoordelen als gevolg van bijvoorbeeld het delen van de schoonmaakkosten en dergelijke. Hoewel de dorpsraden het belang van een dorpshuis of multifunctionele accommodatie benadrukken, onder andere – zoals aangegeven – om het verenigingsleven in stand te houden, wordt er door de dorpsraden en de verenigingen ook op zoek gegaan naar oplossingen voor de dalende vrijwilligers- en ledenaantallen. Zo wordt een aantal keer opgemerkt dat het ook belangrijk is in te spelen op nieuwe ontwikkelingen die ervoor kunnen zorgen dat er een aanwas van nieuwe leden komt (nieuwe sporten en spellen zoals padèl, wandelvoetbal et cetera).

57

“Hoe kleiner het dorp, des te groter de betrokkenheid van bewoners bij het dorpshuis”.

Ook de rol van het geloof en de kerk komt in de dorpen opvallend vaak naar voren, soms zijn er meerdere kerken (en verschillende geloofsgemeenschappen) binnen een dorp. Een enkele keer worden wat zorgen geuit over de toekomstbestendigheid van de kerk(en).

Veiligheid

Veiligheid is in veruit de meeste dorpen niet of nauwelijks een thema. Alle dorpen worden gezien als veilig.⁵⁸ Soms is er wat overlast door kleine criminaliteit, maar dat wordt snel aangepakt. In een dorp had men last van een jeugdgroep maar ook dat is opgelost. Alle dorpen hebben een wijkagent maar vaak kent men hem of haar niet. Dit alles geeft aan dat onveiligheid en/of onveiligheidsgevoelens nauwelijks aan de orde zijn in de tien dorpen. Wanneer de gesprekspartners wordt gevraagd naar ondermijnende criminaliteit, drugslabs en andere drugsbende-gerelateerde activiteiten, wordt vaak aangegeven dat het in de regio wel speelt of heeft gespeeld. In de dorpen zelf wordt geen hinder ondervonden van dit soort zware criminaliteit, al is het soms wel een gespreksonderwerp.

⁵⁷ In alle dorpen zijn overwegend koopwoningen (> 80-90 procent). Sociale huurwoningen zijn er in beperkte mate.

⁵⁸ In een paar dorpen wordt wel opgemerkt dat er altijd een paar rotte appels zijn maar het wordt niet als een veiligheidsprobleem gezien.

Als we in de gesprekken vragen naar de veiligheidssituatie, praten de gesprekspartners vooral over het punt van verkeersveiligheid, bijvoorbeeld een gevaarlijke provinciale weg die door het dorp loopt, druk landbouwverkeer, een dorpsweg waar 's nachts geracet wordt, de belijning van een fietspad die naar het dichtstbijzijnde station leidt, de oversteek over een treinspoor die schoolgaande kinderen moeten maken et cetera. De oplossing voor bepaalde verkeersproblemen ligt vaak bij de provincie maar de dorpsraden slagen er ook in om gevaarlijke verkeerssituaties samen met de gemeente, waterschappen of het bedrijfsleven aan te pakken.

De woningmarkt als bedreiging voor de dorpen

De geringe beschikbaarheid aan betaalbare woningen voor enerzijds jongeren die graag in het dorp (zelfstandig) willen wonen en anderzijds ouderen die kleiner willen wonen lijkt één van de voornaamste bedreigingen voor de leefbaarheid in de dorpen. In algemene zin: er zijn meer woningen nodig voor hetzelfde aantal inwoners. Indien er geen woningen beschikbaar zijn, trekken jongeren weg (en kiezen jonge gezinnen voor dorpen of steden elders) wat tot gevolg kan hebben dat de plaatselijke basisschool het aantal leerlingen ziet dalen. De sluiting van een basisschool heeft op zijn beurt tot gevolg dat jongeren/jonge gezinnen ervoor kiezen het dorp de rug te keren, wat de vitaliteit van het dorp niet ten goede komt. Kortom, hier ligt een enorme uitdaging voor de gemeente. Zij realiseren zich dat ook en zijn er dan ook actief mee bezig maar de dorpsraden vinden dat het er wel een tandje bij zou moeten. Kansen voor nieuwbouw zijn er soms wel maar in beperkte mate. De gesprekspartners van de dorpsraden zien graag dat er gebouwd wordt, mits de woningen vooral ten goede komen aan de lokale bevolking. Alleen woningen voor 'import' zou ten koste gaan van het hechte gemeenschapsgevoel in de dorpen. Zij zijn op zoek naar een gulden middenweg, waarbij dorpelingen in het dorp kunnen blijven wonen (en hun gezin uitbreiden) én er nieuwe bewoners instromen die hun steentje willen bijdragen aan het dorp. Het voorgaande geeft de 'gemiddelde' opvatting van de gesprekspartners van de dorpsraden aan; in het ene dorp zit men er wat feller in dan in het andere dorp.

58

“Dorpen hechten aan tradities, zien liever geen veranderingen (richting iets ‘stedelijks’)”

Ondernemerschap in de genen van dorpen

In veel gesprekken komt de hoge mate van ondernemerschap (klein MKB, zzp'ers) in de dorpen aan de orde. Ook komt meerdere keren naar voren dat de plaatselijke ondernemersvereniging groot én actief is. Soms speelt een aantal ondernemers ook een belangrijke aanjagende rol in het dorp, bijvoorbeeld voor wat betreft woningbouw of het tot stand brengen van een supermarkt. Tegelijkertijd bestaan er wat zorgen over de economische bedrijvigheid. Zo wordt meerdere keren gesproken over het verdwijnen van een slager, een restaurant of hotel. Dergelijke wegtrekkende voorzieningen zijn geen acute bedreiging voor de leefbaarheid van het dorp, maar het blijft een aandachtspunt. Overigens is het ook zo dat er in een paar dorpen sprake is van een toename van bedrijvigheid, bijvoorbeeld een nieuwe horecazaak of BnB.

Meerdere gesprekspartners van de dorpsraden geven aan dat de mogelijkheden voor ondernemers om te groeien/uit te breiden beperkt zijn. Een paar keer wordt ook specifiek het belang van de agrarische sector voor het dorp benoemd maar ook de bedreigingen die er zijn zoals de kwetsbaarheid van agrarische ondernemers, de inkrimping van de veestapel en de aanleg van windmolen- en zonneparken. Een paar keer wordt door de vertegenwoordiger van de dorpsraad opgemerkt dat de gemeente richting de lokale ondernemers wat proactiever zou kunnen opereren, bijvoorbeeld door meer voorlichting te geven over wat zij concreet voor de lokale ondernemers in de nabije toekomst kan betekenen.

Gemeentelijk beleid en de interactie met de dorpsraad

Geen van de gemeenten kent beleid dat specifiek gericht is op het dorp. Er is dus geen gebiedsgericht beleid maar ook is er geen dorpsvisie of een gebiedsgerichte visie.⁵⁹ Gesteld kan worden dat er door de gemeenten generiek, sectoraal beleid gevoerd wordt. Een aantal dorpsraden geeft aan behoefte te hebben aan een dorpsvisie, bijvoorbeeld om daarin te lezen wat de visie van de gemeente is op de woningmarktbehoefte van het dorp. Voor andere dorpsraden wordt een dorpsvisie als minder noodzakelijk geacht.⁶⁰ Een paar dorpsraden geven aan dat er van tijd tot tijd wel dorpsplannen zijn waarin concrete doelen worden geformuleerd.⁶¹ Kortom, over de noodzaak voor een visie verschillen de dorpen van mening. Vanuit de gemeenten wordt beaamd dat er geen dorpsvisies of gebiedsgerichte visies zijn voor de tien dorpen. Wel wordt er soms gewezen op bijvoorbeeld verschillende beleidsdocumenten, omgevingsvisies en woonvisies waaruit het beleid voor dorpen en kernen uit afgeleid kan worden. Maar een document met daarin de visie of gebiedsgericht beleid gericht op de gewenste ontwikkeling van het dorp is er dus niet. Wel zijn er in een paar gemeenten woonvisies (of: woonvisies in ontwikkeling) waarin ook de woonvisie op dorpsniveau is vastgelegd. De meeste dorpsraden vinden dat een goede zaak, voor het woningmarktvaagstuk is immers een lange termijnvisie gewenst. Daarbij is de gedachte dat de gemeente hierin ook het dorp betreft. De dorpsraden vinden wel dat het proces, beleidsvorming en beleidsuitvoering rond de woningmarktproblematiek (maar soms ook andere vaagstukken) te traag verlopen.

Doordat er voor elk dorp een gemeentelijke medewerker (of medewerkers) is die als eerste aanspreekpunt dient voor het dorp én door de actieve samenwerking met de dorpsraden die over de meest up-to-date kennis van het dorp beschikken, is de gemeente doorgaans goed op de hoogte van wat er speelt in de dorpen en weet men waar de belangrijkste pijnpunten en uitdagingen liggen. Dat betekent echter niet dat de samenwerking altijd voorspoedig verloopt. De gemeente is in het algemeen tevreden over de samenwerking met de dorpsraad, de contacten zijn goed en er wordt prettig samengewerkt. Onder de dorpsraden is er wat verdeeldheid. Zo wordt er een paar keer opgemerkt dat de dorpsraad niet direct betrokken wordt bij het opstellen van een dorpsplan of woonvisie, er mag worden meegepraat en meegedacht maar dat is het dan. Vaker wordt opgemerkt dat de dorpsraden vaak het initiatief nemen om contact te zoeken met de gemeente – bijvoorbeeld om na te gaan wat de stand van zaken is rond een bepaald vaagstuk – terwijl de gemeente dat niet of nauwelijks doet. Gesteld zou kunnen worden dat het spel tussen dorpsraden en de gemeenten er een is tussen proactief en reactief zijn. Enerzijds geven de dorpsraden aan dat het op prijs zou worden gesteld indien gemeenten zich meer proactief zouden opstellen richting de dorpen en de dorpsraden, anderzijds is het ook zo dat de dorpsraden over hun eigen autonomie waken. Zoals eerder is opgemerkt: enkele dorpsraden realiseren zich dat zij vanwege hun autonomie (“we lossen hier onze eigen problemen op”) het gevaar lopen minder aandacht van de gemeente te krijgen dan omringende grotere kernen.

Niettemin is de wens van vrijwel alle dorpsraden dat gemeenten een wat minder afwachtende rol zou kunnen innemen. Het wordt door de dorpen en dorpsraden als belangrijk gezien dat de gemeente de dorpen ‘faciliteren’ zodat zij autonoom kunnen blijven opereren. Faciliteren betekent hier: subsidies voor

⁵⁹ Eén dorp heeft (zelf) een KernenCV opgesteld waarin ‘de inwoners optekenen wat het dorp kenmerkt, hoe het dorp ervoor staat, waar aandacht voor nodig is en hoe het dorp wil samenwerken met de gemeente’.

⁶⁰ Soms wordt ook opgemerkt dat er wel plannen en ideeën zijn maar dat (nog) niet op papier is gezet.

⁶¹ Slechts een enkele gemeente beschikt over een meetinstrument/monitoringinstrument om de eigen leefbaarheid te meten en de ontwikkelingen te volgen. Een aantal keer komt in de gesprekken met de dorpsvereniging/dorpsbelang naar voren dat er een enquête is uitgevoerd naar bijvoorbeeld de leefbaarheid of de woningbehoefte.

het dorp⁶², meedenken met het dorp, inspelen (samen met het dorp) op bepaalde vraagstukken. Dat is ook in het belang van de gemeente zelf. Indien de dorpsraden niet autonoom kunnen blijven opereren zal de gemeente zelf het voortouw moeten nemen in de activiteiten in het dorp, het beheer van het dorpshuis of multifunctionele accommodatie et cetera.

Reflectie op resultaten

Uit de gesprekken met vertegenwoordigers van de dorpsraden en vertegenwoordigers van gemeenten komt een positief beeld over de leefbaarheid en veiligheid van de tien dorpen naar voren. Enerzijds is dat niet opmerkelijk omdat al langer bekend is dat hoe minder stedelijk, hoe gunstiger de kenmerken van de leefomgeving die mede bepalen hoe prettig mensen het vinden om ergens te wonen. Anderzijds laten vijf van de tien dorpen een ongunstige score op de Leefbaarometer zien maar ook in die dorpen komt uit de gesprekken een overwegend positief beeld over de leefbaarheid naar voren. Dat was misschien anders geweest indien ervoor gekozen zou zijn om ook met bijvoorbeeld een medewerker van een woningbouwcorporatie, een wijkagent of een beleidsmedewerker sociaal beleid te spreken. Het feit blijft dat de personen die als de ogen en oren van het dorp gezien kunnen worden, een positief beeld schetsen van de leefbaarheid en veiligheid, in de zin van je prettig en veilig voelen op de plek waar je woont.

60

Wat er ook de uit de gesprekken volgt, is dat er zorgen zijn over bepaalde voorzieningen, in het bijzonder de toekomstbestendigheid van de school en het dorpshuis. Ook hier kan worden gesteld dat dat enerzijds niet opmerkelijk is. Zo komt uit de Leefbaarometer naar voren dat voor de dimensie 'voorzieningen' geldt: hoe minder stedelijk, hoe ongunstiger de score.⁶³ Tegelijkertijd zijn er wetenschappers die beargumenteren dat de invloed van voorzieningen – waaronder bijvoorbeeld de nabijheid van een school - op de leefbaarheid op het platteland wordt overschat. Daartegenover staan auteurs die menen dat voorzieningen zoals scholen (maar ook bijvoorbeeld huisartsen) wel belangrijke factoren voor de leefbaarheid van een gebied zijn. Hoewel het in dit onderzoek niet nader is onderzocht zou de reden voor de tegenstrijdige resultaten kunnen zijn dat het uitmaakt wie het wordt gevraagd. Jongeren en ouderen die geboren en getogen zijn in een dorp en daar naar de basisschool zijn gegaan zullen zeer gemengde gevoelens hebben indien de school wordt (of dreigt te worden) gesloten. Nieuwkomers in een dorp die mobiel zijn en eventuele kinderen naar de basisschool in een naburig dorp kunnen brengen kijken er wellicht wat minder negatief naar. Niettemin kan worden gesteld dat het wel of niet aanwezig zijn van een school van invloed is op de sociale structuur van een dorp. Jonge gezinnen met kinderen zullen bijvoorbeeld eerder voor een dorp kiezen waar een school aanwezig is terwijl voor ouderen de aanwezigheid van een school een minder belangrijk criteria zal zijn om wel of niet voor een dorp als nieuwe woonplek te kiezen.

Reflectie op methode

In dit onderzoek is de leefbaarheid op het platteland onderzocht. De Leefbaarometer 2018 (of 2.0) is gebruikt om een eerste indicatie te krijgen van hoe de dorpen ervoor staan. Omdat de resultaten van het onderzoek en de leefbaarheidsscores volgens de Leefbaarometer niet helemaal overeenkomen, is een korte reflectie op deze onderzoeksmethode op zijn plaats. Dorpen die ongunstig scoorden in de Leefbaarometer kwamen grotendeels positief naar voren in de gesprekken met betrokkenen. Deels heeft dat te maken met wie zijn bevraagd en welke vragen er zijn gesteld (zie ook de inhoudelijke reflectie hierboven). Daarnaast zijn de scores van de Leefbaarometer die zijn geraadpleegd relatief oud:

⁶² De dorpen ontvangen wel subsidie van de gemeente, bijvoorbeeld in de vorm van een dorppontwikkelingsbudget. Soms kan een dorp volledig autonoom bepalen hoe men de middelen verdeelt over activiteiten, verenigingen en dergelijke.

⁶³ Voor alle andere dimensies geldt dat de score juist gunstiger is in minder stedelijke gebieden.

tussen 2018 en 2022 kan de leefbaarheid sterk zijn verbeterd. Dat de leefbaarheid sinds 2018 in de lift zit kwam echter niet in alle gesprekken naar voren.⁶⁴

Een andere verklaring zit in de operationalisering van het begrip leefbaarheid in dit onderzoek. Er werd niet uitgegaan van een afgebakende definitie maar alle gesprekspartners werd gevraagd wat *zij zelf* onder leefbaarheid verstaan (en daaruit kwam een opvallend eenduidig beeld van het begrip 'leefbaarheid' naar voren). Daarvan uitgaande ging het klaarblijkelijk zo slecht nog niet in de dorpen. De Leefbaarometer daarentegen kiest voor een andere benadering van leefbaarheid: een afgebakende definitie met honderd subjectieve en objectieve indicatoren die de score voor een dorp (of ander gebied) bepalen. Daardoor zouden de resultaten tot op bepaalde hoogte uiteen kunnen lopen. Ten slotte zijn tekortkomingen van dit onderzoek (inclusief de gehanteerde methode en brede benadering van leefbaarheid) ook mogelijke verklaringen.

De vraag kan ook worden opgeworpen of de Leefbaarometer het juiste instrument is om de leefbaarheid op het platteland te meten. De doelgroep herkent zich immers niet helemaal (of helemaal niet) in de resultaten, terwijl hun beleving centraal zou moeten staan volgens de wetenschappelijke definitie van leefbaarheid. De Leefbaarometer volgt meer de lijn van de beleidswereld waarin ook objectieve factoren meewegen en waarin leefbaarheid vooral in verband wordt gebracht met stedelijke gebieden.⁶⁵ Wat beleidsmakers en bewoners van meer stedelijke gebieden verstaan onder leefbaarheid, kan verschillen met wat plattelandsbewoners ermee bedoelen. Het zou interessant zijn om na te gaan of de resultaten van de Monitor Brede Welvaart, indien resultaten op dorpsniveau beschikbaar zouden komen, overeen zouden komen met die van de Leefbaarometer.

4.2 Aandachtspunten voor beleid

61

Hoewel in algemene zin kan worden gesteld dat in de tien dorpen sprake is van tevredenheid over de leefbaarheid en veiligheid van het dorp, komen er een aantal zaken naar voren waar beleidsmatig aandacht naar zou moeten uitgaan. Daarbij kan aan het volgende worden gedacht

- **Meetinstrument voor het platteland**

Onder het kopje 'reflectie op methode' merkten we op dat er grote verschillen bestaan tussen de gepercipieerde leefbaarheid op het platteland door de gesprekspartners en de gemeten leefbaarheid door de Leefbaarometer 2018 (of 2.0). Daarvoor gaven we ook een aantal mogelijke verklaringen. Voor beleidsmakers is het van belang het verschil tussen objectieve en subjectieve leefbaarheid in het achterhoofd te houden. Daarnaast zou de overheid na kunnen denken over een meetinstrument dat beter aansluit bij het platteland. Dat kan bijvoorbeeld door indicatoren te gebruiken die meer overeenkomen met hoe bewoners van dorpen in het landelijk gebied leefbaarheid ervaren.⁶⁶ Dit vereist meer onderzoek naar factoren die de leefbaarheid op het platteland beïnvloeden. Een andere (maar minstens zo tijdrovende) optie is om een instrument te ontwikkelen dat enkel de subjectieve leefbaarheid meet: zo kom je dichterbij de door de bewoners gepercipieerde leefbaarheid.⁶⁷ Beide oplossingsrichtingen houden rekening met de verschillen tussen stad en platteland.

⁶⁴ Recente ontwikkelingen in de leefbaarheid waren wel een gespreksonderwerp, maar de ongunstig scorende dorpen gaven niet aan dat er sinds 2018 een sterke verbetering zichtbaar was.

⁶⁵ In hoofdstuk 1 concluderen we dat het beleidsperspectief op leefbaarheid sterk stedelijk is ingestoken.

⁶⁶ Bijvoorbeeld, zoals in dit onderzoek naar voren komt, de aanwezigheid van een dorps huis en school.

⁶⁷ Bijvoorbeeld aan de hand van een vragenlijst met 'subjectieve' of waarderingsvragen: hoe ervaart u de veiligheid in uw buurt? Hoe ervaart u de voorzieningen, et cetera.

- **Bouw woningen om voorzieningen in kleine kernen/dorpen in stand te houden**

Het voorzieningenniveau neemt in de onderzochte dorpen licht af maar de voorzieningen (scholen en dorpshuizen/mfa's) die door de dorpsraden/dorpsbelangen als echt cruciaal worden gezien voor de leefbaarheid weten zich te handhaven. Er zijn echter zorgen over de toekomstbestendigheid daarvan en dat heeft weer een belangrijke link met de woningmarkt. De dorpsraden geven aan dat een goed functionerende woningmarkt (op dorpsniveau) van groot belang is om de toegankelijkheid en betaalbaarheid van de woningmarkt ook voor de eigen bevolking te kunnen garanderen. Lukt dat niet dan kunnen ook de scholen en dorpshuizen/mfa's in de gevarezone komen. Het bouwen van woningen in kleine kernen/dorpen is echter lastig vanwege de onzekere businesscase. Dat kan tot gevolg hebben dat er op andere plekken gebouwd gaat worden (waarschijnlijk vooral in de centrale kernen) wat betekent dat jongeren weg zullen trekken uit de kleine kernen/dorpen en het voortbestaan van in eerste instantie de scholen en vervolgens de dorpshuizen/mfa's in gevaar brengt. Dit is een reëel gevaar en dient daarom een belangrijke plek te krijgen in de woningbouwplannen van Rijk, provincies en gemeenten.
- **Gemeente neem meer regie in verkeersveiligheidsvraagstukken**

Veiligheid is niet of nauwelijks een issue in de dorpen die in dit onderzoek centraal staan. Verkeersveiligheid is daarentegen een thema dat wel veelvuldig naar voren komt in de gesprekken. Dat is misschien minder verrassend dan het lijkt. Ook dorpen hebben door de toenemende goederenstromen, de toename van het aantal verplaatsingen met de auto, de capaciteitsgrenzen van het openbaar vervoer en het fietsgebruik last van een overbelaste infrastructuur waardoor de verkeersveiligheid onder druk staat. De dorpsraden zijn zelf actief om met gemeenten en andere partijen daar oplossingen voor te vinden. Omdat de oplossing voor bepaalde verkeersproblemen vaak bij de provincie ligt zou de gemeente (in afstemming met de dorpsraden) hier een meer regie voerende rol in moeten nemen.
- **Gemeente ondersteun het ondernemerschap**

Ondernemerschap is alom vertegenwoordigd in de dorpen. Vaak spelen ondernemers ook een belangrijke aanjagende rol in het verenigingsleven, de woningmarkt en de instandhouding van voorzieningen. Van gemeenten wordt verwacht dat zij beter aangegeven wat zij concreet voor de lokale ondernemers kunnen betekenen. Bekend is bijvoorbeeld dat er op lokaal (en regionaal) niveau veel partijen actief zijn in de ondersteuning en vernieuwing van het (brede) mkb, dat al die partijen ook veel goede dingen doen, maar dat samenhang ontbreekt. Hierin zouden de gemeenten een rol kunnen spelen. Een rol ligt er ook voor gemeenten ten aanzien van agrarische ondernemers. Er bestaan zorgen over veelal stikstofgerelateerde maar ook andere maatregelen die direct op hen van invloed zal zijn zoals de inkrimping van de veestapel door de opkoop, verplaatsing en verduurzaming van boerenbedrijven. Om agrariërs hierin goed te kunnen ondersteunen en te begeleiden, is bijvoorbeeld kennis van de agrarische sector, ruimtelijke ordening en milieu essentieel. Veel gemeenten kampen echter met personeelstekorten juist op het terrein van ruimtelijke ordening en milieuvraagstukken, er wordt dus capaciteit en kennis gemist.⁶⁸

⁶⁸ Zie Personeelsmonitor Gemeenten 2021 van stichting Arbeidsmarkt- en Opleidingsfonds Gemeenten.

- **Aandacht voor onzichtbare sociale problematiek**

Opvallend is dat in de gesprekken sociaaleconomische vraagstukken vrijwel niet door de gesprekspartners naar voren zijn gebracht. Dat kan verband houden met het feit dat in de tien dorpen het aandeel sociale huurwoningen ook erg laag is, in geen van de dorpen ligt dat percentage rond de vijf procent met enkele uitschieters van rond de tien procent. Uit cijfers van onder andere het Centraal Bureau voor de Statistiek blijkt ook dat in plattelandsgemeenten de armoede- en schuldenproblematiek een minder groot probleem is dan in bijvoorbeeld zeer stedelijke gebieden. Toch blijft het opvallend dat het in de gesprekken nauwelijks is benoemd, ook niet in de dorpen die in de Leefbaarometer wat minder scoren. Het kan zijn dat het, nog meer dan in grote steden, een probleem is dat niet direct wordt gezien, ook niet door degenen die de ins en outs van het dorp kennen. Huishoudens met financiële problemen praten daar bijvoorbeeld zelden over, niet met vrienden of familie, laat staan met buurtgenoten. Geldproblemen blijven daardoor vaak binnenshuis, schaamte zit oplossingen in de weg. In een paar dorpen is men wel actief aan de slag gegaan met problematiek die zich in het zorgdomein bevindt zoals alcoholgebruik en overgewicht. Gerichte acties (bijvoorbeeld à la het initiatief van de huisarts om het dorp Drogeham gezonder te maken) kunnen dan ook een bepaald vraagstuk naar de voorgrond brengen en bespreekbaar maken.

- **Gemeente ondersteun de dorpsraden proactief**

De dorpsraden zijn zeer actieve en deskundige belangenbehartigers van de dorpen. Ze zijn enthousiast, beschikken over een enorme kennis van het dorp én hebben er een groot hart voor. Ook beschikken zij over een groot netwerk binnen het dorp, er ontgaat hen weinig. Daarnaast vormen zij goede (eerste) aanspreekpunten voor de gemeenten. Om de dorpsraden goed te ondersteunen wordt een meer proactieve aanpak van gemeenten gevraagd, daarbij rekening houdend met de wens van dorpsraden om autonoom te kunnen blijven opereren. Aandacht en respect vormen daarin sleutelwoorden.

63

- **Provincies en het Rijk ondersteun gemeenten in aanpak warmtetransitie en verduurzaming**

Hoewel er niet expliciet naar gevraagd is, kwamen de thema's warmtetransitie en verduurzaming niet of nauwelijks in de gesprekken aan de orde. Hoewel het aantal gesprekspartners beperkt was, kan het toch als teken worden gezien dat de genoemde thema's nog niet op het netvlies staan in veel plattelandsgebieden. Dat is wel nodig, gelet op het feit dat het platteland relatief veel slecht geïsoleerde woningen kent in combinatie met relatief veel lagere inkomens. De relatief lagere inkomens maar ook de hogere gemiddelde leeftijd zijn belangrijke redenen dat er door de bewoners op het platteland minder in de eigen woning wordt geïnvesteerd.⁶⁹ Hoewel er zeker ook dorpen op het platteland zijn waar bijvoorbeeld bewonersinitiatieven erin slagen een aanjagende rol te spelen in de warmtetransitie, is er wat betreft het actief meedoen in deze transitie nog een wereld te winnen. Zeker met de stijgende gasprijs zal dat ook nodig zijn omdat anders een steeds groter deel van de huishoudens betalingsprobleem zal krijgen. Voor gemeenten ligt hier vanzelfsprekend een belangrijke taak maar vaak werken een gebrek aan capaciteit, middelen en kennis niet mee. Om gemeenten hierin te ondersteunen ligt er een belangrijke rol voor provincies en het Rijk. Overigens speelt het gebrek aan capaciteit, middelen en kennis niet alleen voor wat betreft de thema's warmtetransitie en verduurzaming, het speelt breder. Zo

⁶⁹ Zie bijvoorbeeld Verweij Jonker (2022), Het platteland in beeld: aandacht voor de veiligheid en leefbaarheid, Verweij Jonker Instituut.

kampen veel kleinere gemeenten al langer met grote tekorten in het sociaal domein. Ook daar kan worden gesteld dat achterblijvende middelen (en daardoor capaciteit en kennis) eerder vroeg dan laat van invloed zal zijn op de leefbaarheid.

- **Ondersteun kleinere gemeenten**

Gemeenten staan voor grote maatschappelijke vraagstukken, variërend van het terugdringen van de armoede- en schuldenproblematiek van kwetsbare personen tot de totstandbrenging van een duurzame samenleving met circulaire oplossingen. Om die vraagstukken adequaat aan te kunnen pakken, is in grote mate kennis en informatie voorhanden waarmee bestuurders, beleidsmakers en uitvoerders hun voordeel kunnen doen. Veel van die kennis en informatie is gericht op stedelijk gebied. Kennis en informatie specifiek gericht op kleinere gemeenten (en daarbinnen dorpen) is in veel mindere mate beschikbaar. Kleinere gemeenten hebben (meer dan grote gemeenten) naast minder beschikbare kennis ook te maken met minder beschikbare middelen en capaciteit terwijl het aantal maatschappelijke vraagstukken vergelijkbaar is. Kleinere gemeenten kampen dus met een kennis- en capaciteitsachterstand. Een kennis- en leernetwerk én een experimentenprogramma gericht op de kleinere gemeenten zou daarom van grote meerwaarde zijn.

- **Kennis- en leernetwerk**

Het meest in het oog springende resultaat van het onderzoek is dat er binnen de dorpen zorgen zijn over de toekomst van de basisschool en het dorpshuis. Die zorgen houden verband met de niet goed functionerende woningmarkt, een vraagstuk dat ook nationaal speelt. Om gemeenten en andere partijen te ondersteunen is veel kennis beschikbaar, maar hoe de daadwerkelijke toepassing daarvan er uit zou moeten zien, verschilt per gemeente. Zeker voor kleinere gemeenten die capaciteit en kennis missen zijn daarom kennis- en leernetwerken van groot belang. Ook hier geldt: die kennis- en leernetwerken zijn vooral gericht op stedelijke gebieden, het aanbod voor het landelijk gebied is beperkt. Met een kennis- en leernetwerk voor landelijk gebied – aan te sluiten bij Wijkwijzer.org⁷⁰ - kunnen kleinere gemeenten in het landelijk gebied bijvoorbeeld de eigen casus inbrengen, leren van anderen, is er ruimte voor reflectie en kan het netwerk worden vergroot. Niet alleen de niet-functionerende woningmarkt zou onderdeel moeten zijn van het kennis- en leernetwerk. Uit het onderzoek komt immers ook naar voren dat elk dorp zijn eigen uitdagingen kent, van verkeersveiligheid tot gezondheidsproblemen en van ondermijning tot overlast van jeugdgroepen. Elke kleinere gemeente zou de mogelijkheid moeten krijgen om een vraagstuk in een kennis- en leernetwerk in te brengen waarna er gezocht wordt naar andere gemeenten met een vergelijkbaar vraagstuk.

- **Experimentenprogramma**

Het Rijk, regionale overheden, bedrijven, kennisinstellingen en maatschappelijke organisaties pakken gezamenlijk middels Regio Deals regionale opgaven aan. Het gaat om uiteenlopende opgaven, zoals het wegwerken van sociaaleconomische achterstanden, het faciliteren van transitie of het verbeteren van de fysieke leefomgeving. Met de deals beoogt het Rijk tot partnerschappen te komen waarin Rijk, steden en regio's samenwerken aan complexe en

⁷⁰ Wijkwijzer.org is het platform voor leefbare en veilige wijken. Het heeft als doel om kennisuitwisseling tussen beleidsmakers, wijkprofessionals en actieve bewoners te stimuleren. Ook draagt het bij aan de beweging waarin betrokken personen en organisaties samenwerken aan stedelijke vernieuwing en versterking van de wijk- en buurtaanpak. Af en toe is er binnen Wijkwijzer.org ook ruimte voor bepaalde vraagstukken die spelen in kleinere gemeenten in het landelijk gebied. Niettemin liggen hier nog veel mogelijkheden om dit verder uit te breiden.

integrale opgaven. Ook kleinere gemeenten in het landelijk gebied zijn in meerdere Regio Deals vertegenwoordigd, bijvoorbeeld in deals waarin bijvoorbeeld de kwaliteit van de leefomgeving en het toekomstbestendig maken van de woningvoorraad voorop staan.

In totaal was er voor de Regiodeals tussen 2018 en 2022 950 miljoen euro beschikbaar. Het budget voor de Regiodeals wordt gecontinueerd met 300 miljoen euro per jaar. Hoewel de Regio Deals grote kansen bieden, moet worden voorkomen dat creatieve en vernieuwende ideeën van dwarsdenkers ondergesneeuwd raken door de grote institutionele en bureaucratische structuren die gepaard gaan met Regio Deals. Het is belangrijk dat er ook ruimte blijft voor kleinschalige vormen van vernieuwing ‘van onderop’, die vaak wat tijd, aandacht en ‘experimenteergeld’ nodig hebben om tot bloei te komen. Het afgelopen decennium ondersteunde het Rijk lokale partijen bij het opdoen van praktijkervaring en het ontwikkelen van nieuwe instrumenten en concepten, door middel van kleinschalige (veelal departementale) pilot- proeftuinprogramma’s.⁷¹ Deze vorm van het stimuleren van innovatie de afgelopen tien jaar heeft haar vruchten afgeworpen.⁷² Experimenteren blijft nodig, zeker ook voor dorpen en kleinere gemeenten in het landelijk gebied waarvoor weinig aandacht is maar die wel vaak met specifieke maatschappelijke vraagstukken te maken hebben. De vindingrijkheid en de innovatiekracht van partijen in dergelijke gebieden is groter dan vaak wordt gedacht. Ook voor het Rijk blijft het belangrijk om veelbelovende initiatieven van onderop een duwtje in te rug te geven en te zorgen dat ze de benodigde tijd, aandacht en ondersteuning krijgen.

⁷¹ Bijvoorbeeld de drie rondes van het Experimentenprogramma Bevolkingsdaling.

⁷² Zie onder andere M. Uyterlinde en R. Dorenbos (2019), Vernieuwingskracht in krimpgebieden; evaluatie experimenten bevolkingsdaling derde ronde, Platform31, en A.J. Visser (2013), Evaluatie krimpexperimenten; experimenten met wonen, ruimte en voorzieningen, Platform31.

Literatuurlijst

Balans van de Leefomgeving. (2018). Oplopend woningtekort in stedelijke regio's. Planbureau voor de leefomgeving. <https://themasites.pbl.nl/balansvandeleeftomgeving/jaargang-2018/themas/verstedelijking-wonen/ontwikkeling-woningvoorraad>

Buijs, A., Nieuwenhuizen, W., Langers, F., & Kramer, H. (2019). Resultaten Nationale Landschapsequête: onderzoek naar visies en waardering van de Nederlandse bevolking over het landelijk gebied in Nederland (No. 2937). Wageningen Environmental Research.

Bock, B., During, R., van Dam, R., Donders, J., Kruit, J., Pleijte, M., & de Witte, D. (2018). Leefbaarheidsinitiatieven op het platteland: analyse van eigenheid en eigenaarschap. Wageningen University & Research.

Boelens, M. en Groothuis, S. (2020). Weerbare boeren in een kwetsbaar gebied: Over drugscriminaliteit en ondermijnende effecten daarvan op boeren en tuinders. Amersfoort: Twynstra Gudde

CBS (2019). Veiligheidsmonitor 2019. Den Haag: Centraal Bureau Statistiek.

De Vries, W. M., van der Veen, E., Bock, B. B., Christiaanse, S., & Haartsen, T. (2016). The perceived importance of facilities for rural citizens in Fryslân, the Netherlands. *Sociologia e politica sociali*, 19(3), 119-137. <https://doi.org/10.3280/SP2016-003008>

66

Gelderloos, J. (2018). De dorpskerk is belangrijk voor de leefbaarheid van het platteland. *Friesch Dagblad*. <https://frieschdagblad.nl/geloven/De-dorpskerk-is-belangrijk-voor-de-leefbaarheid-van-het-platteland-26788934.html>

Inspectie Justitie en Veiligheid. (2020). Lokale handhaving door de politie. Ministerie van Justitie en Veiligheid.

Leidelmeijer, K., & Van Kamp, I. (2003). Kwaliteit van de leefomgeving en leefbaarheid. Naar een begrippenkader en conceptuele inkadering. RIVM, Bilthoven.

Leidelmeijer, K., Marlet, G. & Middeldorp, M. (2019). Leefbaarheid in Nederland 2018. RIGO & Atlas voor gemeenten. <https://leefbaarometer.nl/resources/Leefbaarheid%20in%20Nederland%202018.pdf>

Leidelmeijer, K., Marlet, G., Ponds, R. Schulenberg, R. & van Woerkens, C. (2015). Leefbaarometer 2.0: instrumentontwikkeling. RIGO & Atlas voor gemeenten. <https://doc.leefbaarometer.nl/resources/Leefbaarometer%202.0%20Instrumentontwikkeling%20CONCEPT.pdf>

Marsman, G., & Leidelmeijer, K. (2001). Leefbaarheid Schipholregio: meer dan geluid alleen: de resultaten van een enquête onder bewoners. RIGO research en advies.

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. (2021). Leefbaarometer 2002. <https://www.leefbaarometer.nl/kaart/#kaart-2002>

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. (2021). Leefbaarometer 2018. <https://www.leefbaarometer.nl/kaart/#kaart> 2018

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. (2021). Wat is de Leefbaarometer? <https://www.leefbaarometer.nl/page/leefbaarometer>

Newman, P. W. (1999). Sustainability and cities: extending the metabolism model. *Landscape and urban planning*, 44(4), 219-226.

Ollongren, K. H. (2021, 28 mei). Aanpak wijken [Kamerbrief]. Geraadpleegd via https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/brieven_regering/detail?id=2021Z09273&did=2021D20490

Platform31 (2021). Kennisdossier Bevolkingsdaling. Geraadpleegd via <https://www.platform31.nl/wat-we-doen/kennisdossiers/kennisdossier-bevolkingsdaling>

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. (2021). Rijksmonumentenregister. Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. <https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/rijksmonumentenregister>

Steenbekkers, A., van Houwelingen, P. & Vermeij, L., & (2017). Dorpsleven tussen stad en land: Slotpublicatie Sociale Staat van het Platteland. Sociaal en Cultureel Planbureau.

Steenbekkers, A. en L. Vermeij (red.) (2013). De dorpenmonitor. Ontwikkelingen in de leefsituatie van dorpsbewoners. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

67

Uyterlinde, M., J. van der Velden & R. Bouwman (2020). Wijk in zicht. Kwalitatief onderzoek naar de dynamiek van leefbaarheid in kwetsbare wijken. Den Haag: Platform31.

Van Kamp, I., Leidelmeijer, K., Marsman, G., & De Hollander, A. (2003). Urban environmental quality and human well-being: Towards a conceptual framework and demarcation of concepts; a literature study. *Landscape and urban planning*, 65(1-2), 5-18.

Van Dam, F. (2020). PBL tip: wat is een leefbaar platteland? Planbureau voor de Leefomgeving. <https://www.werkplaatsvitaalplatteland.nl/pbl-tip-wat-is-een-leefbaar-platteland/>

Van 't Hoog, P. (2020). Verbonden met je buurt: beleidsprogramma Leefbaarheid 2020-2024. Gemeente Gelderland. [https://gelderland.stateninformatie.nl/document/8683578/1/Notitie_Verbonden_met_je_buurt__Beleidsprogramma_leefbaarheid_2020-2024](https:// gelderland.stateninformatie.nl/document/8683578/1/Notitie_Verbonden_met_je_buurt__Beleidsprogramma_leefbaarheid_2020-2024)

Veenhoven, R. (2000). Leefbaarheid: Betekenissen en meetmethoden.

Williams, E. (1993, December). The lure of liveability. *Business Perspectives*, 7(1), 12+. <https://link.gale.com/apps/doc/A15153092/AONE?u=anon~802fa2a4&sid=googleScholar&xid=2bfd30d>

Bijlage 1 Betrokken partijen

Lijst van gesprekspartners in verkennende gesprekken

Naam	Functietitel en organisatie
Jasper Hijlkema	Adviseur openbare orde en veiligheid – gemeente Hollands Kroon
Wilco Pasman	Beleidsmedewerker Plattelandsontwikkeling - gemeente Hof van Twente & Coördinator - P10
Lydia van Santen	Strategisch Adviseur - P10
Koos Mirck	Bestuurssecretaris - Landelijke Vereniging voor Kleine Kernen (LVKK)
Gerrit Kapteijns	Directeur-bestuurder - Spectrum
Flip Hatzman	Coördinator en senior consulent - Dorpshuizen en Kleine Kernen Gelderland (DKK)
Ralph van Tangelder	Coördinator - Vereniging Kleine Kernen (VKK)
Rik van Niejenhuis	Directeur - Groninger Dorpen & Raadslid - gemeente Groningen

Bijlage 2 Voorbeeld: Doorsnijding van postcodes, gemeenten en plaatsen

Onderstaand figuur (voorbeeld) heeft betrekking op een vijftal dorpen (Bakkefean, Waskemar, Wynjewâld, Klein-Groningen en Haulerwyk) nabij de grens van de gemeenten Opsterland en Ooststellingwerf in Fryslân. De postcode van Waskemar die in Opsterland ligt wordt dan bijvoorbeeld niet meer gerekend tot de postcodes van dit dorp terwijl die er wel aan vastligt. De reden voor deze scheiding is dat er ook gegevens op andere niveaus dan postcodes worden gekoppeld waardoor het nodig is om een eenduidige relatie tussen plaats en gemeente te hebben.

